

iurium SCRIPTUM

O právu a spravedlnosti.
Odborně, přitom srozumitelně.
Pro praxi i teorii.

2024

Iurium Scriptum

číslo 2/2024, ročník VIII.

Iurium Scriptum je periodikum s odbornými články, které je vydáváno dvakrát ročně. Publikované články se věnují právu a právní vědě. Všechny odborné články jsou anonymně hodnoceny dvěma recenzenty.

Redakční rada

Předseda: Ing. Mgr. Radek Ruban, Ph.D.

Interní členové: doc. JUDr. Kateřina Frumarová, Ph.D., doc. JUDr. Václav Stehlík, Ph.D., LL.M., JUDr. Kamila Bubelová, Ph.D., Ing. Mgr. Radek Ruban, Ph.D., Mgr. Ing. John A. Gealfow, JUDr. Tomáš Grygar.

Externí členové: prof. JUDr. Milana Hrušáková, CSc., prof. JUDr. Markéta Selucká, Ph.D., doc. JUDr. Robert Zbíral, Ph.D., JUDr. Václav Bednář, Ph.D., JUDr. Bronislava Coufalová, Ph.D., JUDr. Martin Faix, Ph.D., MJI, JUDr. Vlastimil Göttinger, Ph.D., JUDr. Martin Hapla, Ph.D., JUDr. Martin Kopa, Ph.D., JUDr. Jan Lasák, Ph.D., LL.M., JUDr. Zdenka Papoušková, Ph.D., Mgr. et Mgr. Lukáš Ryšavý, Ph.D., JUDr. Jaroslav Stránský, Ph.D., JUDr. Renáta Šínová, Ph.D., JUDr. Maxim Tomoszek, Ph.D., Mgr. David Baroš, JUDr. Lukáš Dořičák.

Redakce

Šéfredaktor: Leoš Kudlík

Nakladatelská redakce: John A. Gealfow, **Korektura:** Barbora Kriklová

Sazba: Michael Šopík

Kontakt na redakci: **redakce@iurium.cz**

Čas a místo vydání: leden 2025, Blansko

Evidenční číslo periodického tisku: **MK ČR E 22854**

ISSN: **2570-5679** (print), **2570-5709** (online)

Vydavatel: **Nugis Finem Publishing, s.r.o.**

IČ: 07516541

sídlo: nám. Republiky 1391/6, 678 01 Blansko

Úvodem

Vážený čtenáři,

druhé číslo ročníku 2024 časopisu Iurium Scriptum si dovolím označit za československé. Pojdme si popořadě stručně říct, o čem si v tomto čísle můžete přečíst.

Autoři příspěvku „*Psychologická, sociálna a právna pomoc poskytovaná obetiam domáceho násillia ako osobám zastávajúcim procesné postavenie svedka – poškodeného v trestnom konaní v slovenskej republike*“ se zabývají procesním postavením obětí domácího násilí v rámci trestního řízení. Příspěvek se zaměřuje vedle právní roviny rovněž na aspekty psychologické a sociální pomoci a rozebrána je klíčová role vyšetřovatele při překonání zábran obětí.

Další spoluautorský příspěvek na téma „*Pracovná pohoda v tieni šikany – právne aspekty náhrady nemajetkovej ujmy obetí*“ se zaměřuje na problematiku pracovní pohody s důrazem na aspekty ochrany proti šikaně. Autorky se ve svém příspěvku snaží poukázat na propojení mezi kvalitou pracovního prostředí, ochranou zaměstnanců před šikanou a diskriminací. Dle autorek je de lege ferenda nutno přesně vymezit šikanu na pracovišti a rozšíření obráceného důkazního břemene.

Třetí příspěvek na téma „*Aktuální otázky trestní odpovědnosti za zkrácení daně*“ je zaměřen na trestný čin zkrácení daně, poplatku a podobné platby, jakožto nejvýznamnější daňový trestný čin, a to nejenom četností jeho výskytu, ale zejména výší škody, která je jím způsobena. Příspěvek se věnuje klasifikaci daňových podvodů a jednotlivým způsobům páčání, včetně tzv. karuselových podvodů.

Trestněprávní problematice se věnuje i další článek, a to na téma „*Recidiva majetkové kriminality a užívání drog v kontextu s dostupnými intervencemi*“. Příspěvek analyzuje jednotlivé dílčí jevy (užívání drog, majetková kriminalita, kriminální recidiva) s cílem identifikovat možný vztah mezi recidivou majetkové trestné činnosti a užíváním drog, přičemž problematiku zároveň představuje v kontextu užívaných intervencí.

Civilněprávní příspěvek na téma „*Civilné konanie, jeho psychické následky a možnosti ich kompenzácie*“ se velmi inovativně věnuje problematice psychických následků způsobených civilním sporným jednáním a přibližuje pojem soudní stres.

Toto číslo uzavírá příspěvek na téma „*Svěřenský fond jako pachatel trestného činu*“, který analyzuje, zda může být svěřenský fond de lege lata považován za pachatele (subjekt) trestného činu. Příspěvek se rovněž věnuje posouzení rizik zneužití svěřenského fondu k páčání trestné činnosti.

Sešly se velmi kvalitní příspěvky z různých oblastí práva. Troufám si příspěvky označit za moderní, zabývající se aktuálními tématy. Dělá mi radost, že pravidelně pro Iurium píšete a ještě větší, že ho vy, čtenáři, čtete!

Děkuji za přízeň a přeji hezké čtení!

JUDr. Leoš Kudlák
šéfredaktor

Obsah

Odborné články

Martina Balážová, Dávid Šimek: Psychologická, sociálna a právna pomoc poskytovaná obetiam domáceho násilia ako osobám zastávajúcim procesné postavenie svedka – poškodeného v trestnom konaní v slovenskej republike	6–17
Denisa Rudžiková, Janka Liptáková: Pracovná pohoda v tieni šikany – právne aspekty náhrady nemajetkovej ujmy obetí	18–31
Ondřej Sák: Aktuální otázky trestní odpovědnosti za zkrácení daně	32–53
Josef Novák: Recidiva majetkové kriminality a užívání drog v kontextu s dostupnými intervencemi	54–75
Michaela Szittyaiová: Civilné konanie, jeho psychické následky a možnosti ich kompenzácie	76–89
Markéta Kajfoszová: Svěřenský fond jako pachatel trestného činu	90–101

Odborný článok

Psychologická, sociálna a právna pomoc poskytovaná obetiam domáceho násilia ako osobám zastávajúcim procesné postavenie svedka – poškodeného v trestnom konaní v slovenskej republike

Martina Balážová

Mgr. Ing. Martina Balážová, externý doktorand, Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín, Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, vyšetrovateľ Odboru kriminálnej polície Krajského riaditeľstva Policajného zboru v Bratislave, Slovenská republika.

Dávid Šimek

JUDr. Dávid Šimek, PhD. vyšetrovateľ Odboru kriminálnej polície Krajského riaditeľstva Policajného zboru v Bratislave, Slovenská republika.

Anotácia

Predkladaný príspevok sa zaoberá obeťami domáceho násillia v kontexte ich procesného postavenia svedka - poškodeného v rámci trestného konania vedeného v zmysle platnej a účinnej právnej úpravy Slovenskej republiky. Okrem exaktného pojmovologického vymedzenia obetí domáceho násillia v rovlnne de lege lata je príspevok zameraný aj na jednotlivé procesné práva, ako aj rôzne aspekty psychologlckej a sociálnej pomoci, ktoré takto zadefinovaným typom obetí v trestnom konaní prlnáležia. Zároveň pojednáva o kľúčovej úlohe vyšetrovateľa a operatívneho pracovníka pri prekonávaní psychologlckých zábran obetí svedčiť, či už z dôvodu strachu, hanby, alebo prekonanej traumy, a to pomocou ustálených postupov za prísneho dodržania zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon a zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok. Uvedený generalizovaný postup takzvanej pozitívnej motivácie je možné aplikovať skoro v každej situácii preverovania alebo vyšetrovania, kde je vyťažovaný respektíve vypočúvaný svedok alebo svedok poškodený. Cieľom príspevku je aj na podklade praktických príkladov vychádzajúcich z autorskej praxe priblížiť čitateľom psychologlcké aspekty a správanie obetí domáceho násillia pred orgánmi činnými v trestnom konaní, a to s poukazom na ich vymedzenie vo vzťahu k rôznym formám pomoci a ochrany, ktoré sú zo strany orgánov Policajného zboru, vybraných organizácií alebo akreditovaných subjektov obetiam domáceho násillia poskytované.

Kľúčové slová: Obeť domáceho násillia, Trestné konanie, Svedok - poškodený, Psychologlcké aspekty

Annotation

Psychological, social and legal help provided to victims of domestic violence with the procedural position of the witness - aggrieved (according to Code of Criminal Procedure) during investigation and criminal proceedings in Slovak republic.

Presented contribution deals with victims of domestic violence in the context of their procedural position witness - aggrieved according to criminal proceedings followed by actual and effective Slovak legislation. Except to exact terminological bordering of the witness of domestic violence in the sense of de lege lata, the contribution is focused on the individual proceeding rights as well as different aspects of psychological and social help, which belongs to this type of victims. Contribution is also focused on the key role of investigator and detective, which are motivated to overcome victim's psychological barriers not to testify, due to fear, shame, trauma, by using stable protocols according to Act No. 300/2005 Coll., the Criminal Code and Act No. 301/2005 Coll., the Code of Criminal Procedure. Generalized protocols of positive motivation can be applied on different criminal investigations, where is interviewed witness or witness - aggrieved. Main goal of this contribution is to present, according to practical examples, the psychological aspects and behavior of victims of domestic violence during the investigation, with the focus on different relations to multiple forms of help and protection, which are provided by police force, selected organisations and accredited subjects.

Key words: Victim of domestic violence, Criminal Proceeding, Witness – aggrieved, Psychological aspects

Úvod

Problematika domáceho násilia je aj s prihliadnutím na zvyšujúcu sa mieru kriminality v oblasti trestných činov súvisiacich s domácim násilím narastajúcim negatívnym fenoménom dnešnej doby. Aj napriek skutočnosti, že stále vysoké množstvo predmetného druhu kriminality ostáva v rovine takzvanej latentnosti, počet oznamovaných násilných skutkov páchaných na blízkych osobách vykazuje rastúcu tendenciu. Z uvedeného dôvodu pokladáme za dôležité zamyslieť sa nad skutočnosťou, či právne inštitúty Slovenskej republiky poskytujú dostatočnú mieru ochrany pre obeť domáceho násilia v rozsahu, aby sa nebáli tak závažný protispoločenský skutok, akým domáce násilie je, oznámiť a nebáli sa hľadať podporu a pomoc ako u orgánov činných v trestnom konaní, tak u subjektov, ktorých vznik je naviazaný na poskytovanie pomoci takto vybraným typom obetí. V predmetnom príspevku by sme chceli poukázať na procesné postavenie obeť domáceho násilia v trestnom konaní v Slovenskej republike, na práva, ktoré takýmto druhom obetí prináležia a špecifické prvky a formy pomoci, ktoré sa vo vzťahu k daným typom obetí počas vyšetrovania aplikujú. Zároveň, aj s prihliadnutím na vybrané psychologické aspekty správania sa obetí domáceho násilia počas vedenia trestného konania, je v uvedenom kontexte potrebné zvážiť, či slovenská trestnoprávna úprava poskytuje dostatočný a účelný legislatívny základ k tomu, aby konania vo vzťahu k obetiam mohli byť vedené efektívne a s čo najmenšou mierou zásahu do ich (už spáchaným skutkom vo veľkej miere narušených) základných ľudských práv a slobôd. Položme si preto otázku: Je zvýšenie „empatie“ a zefektívnenie trestného konania vo vzťahu k obetiam domáceho násilia predmetom de lege ferenda alebo len utópiou v kontexte súčasnej trestnoprávnej úpravy Slovenskej republiky?

1. Obeť domáceho násilia ako svedok – poškodený v trestnom konaní vedenom v intenciách právnej úpravy Slovenskej republiky

Trestné konanie v Slovenskej republike (ďalej len „SR“) je obligatórne vedené predovšetkým v kontexte zákonných ustanovení trestnoprávných kódexov zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona (ďalej len „Trestný zákon“) a zákona č. 301/2005 Z. z. Trestného poriadku (ďalej len „Trestný poriadok“). V prípade, ak je predmetom konania násilný trestný čin, je možné v rámci aplikačnej praxe popri vyššie zmienených právnych predpisoch uplatniť aj viaceré ustanovenia právnych predpisov civilného a správneho práva¹. Za účelom poskytnutia náhľadu do procesných postupov v rámci trestného konania vedeného v SR považujeme za dôležité konkretizovať jeho základné pojmy a zdefinovať postavenie obeť v trestnoprávnej legislatíve.

Trestným konaním sa v zmysle § 10 ods. 14 Trestného poriadku rozumie konanie vedené v zmysle Trestného poriadku, ktoré vo svojej podstate predstavuje proces, ktorého obsahom je zisťovanie toho, či možno určité konanie páchatelia klasifikovať ako trestný čin a súčasne akú sankciu mu možno za predmetné konanie uložiť. Samotné konanie sa musí viesť v súlade so základnými právami a slobodami a súčasne pôsobiť preventívne, upevňovať

¹ Napríklad zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore, zákon č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov, zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch alebo zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok.

zákonnosť a celkovo pozitívne vplývať na výchovu občanov.² V rámci trestného konania rozlišujeme takzvanú **predsúdnú časť trestného konania** (vyšetrovanie), za vedenie ktorej je zodpovedný orgán činný v trestnom konaní³ (ďalej len „OČTK“). Trestná vec sa tak môže ukončiť buď vydaním meritórneho rozhodnutia už v predsúdnej časti trestného konania alebo sa prostredníctvom prokurátora dostáva pred zákonného sudcu, kedy sa začína súdna časť trestného konania. V rámci predsúdnej časti slovenské trestné právo rozlišuje dve základné štádiá jeho vedenia v podobe **predprípravného konania** (postup pred začatím trestného stíhania) a **prípravného konania**⁴. Kým v predprípravnom konaní OČTK preveruje dôvodnosť podnetu, ktorý bol prijatý v obsahovom vymedzení ako podozrenie zo spáchania trestného činu, prípravné konanie⁵ sa začína začatím trestného stíhania⁶, kedy je už nespochybniteľné, že oznamovaný skutok sa stal a naplňuje obligatórne znaky niektorého z trestných činov taxatívne vymedzeným v osobitnej časti Trestného zákona. Základný rozdiel medzi predprípravným a prípravným konaním je možné vymedziť v charakteristike procesného postavenia subjektov trestného konania a v rozsahu úkonov, ktoré sú OČTK oprávnené realizovať. Kým predprípravné konanie umožňuje za účelom zistenia relevantných skutočností realizovať iba výsluch osoby, voči ktorej podnet smeruje, respektíve osoby, ktorá by vedela podnet doplniť o nové skutočnosti, prípravné konanie poskytuje možnosť vykonania výrazne širšieho penza procesných úkonov a získania svedeckých výpovedí, ktorých realizácia v rámci predprípravného konania možná nie je.

Za dôležité považujeme aj poukázať na rozdiel v procesných postaveniach, ktoré môže potencionálna obeť trestného činu domáceho násillia v trestnom konaní nadobudnúť. V uvedenom kontexte môžeme uvažovať v rovine štyroch základných procesných postavení v trestnoprávnej rovine a to nadobudnutí statusu **oznamovateľa**, **svedka – poškodeného**, **obete** a **obzvlášť zraniteľnej obete**. Obligatórnou podmienkou na začatie trestného konania je oznámenie skutku, ktorý vykazuje znaky spáchania trestného činu. Skutok môže oznámiť ktorákoľvek osoba, nie len samotná obeť. V prípade, ak skutok oznámi obeť, nadobúda status **oznamovateľa**. V prípade, ak bude skutok oznámený osobou rozdielnou od obete, status

² IVOR, Jaroslav. Úvodný výklad. In: IVOR, Jaroslav, POLÁK, Peter, ZÁHORA, Jozef. *Trestné právo procesné 1*. Bratislava: Wolters Kluwer s. r. o., 2017, s. 22.

³ Pod pojmom orgán činný v trestnom konaní sa v slovenskej legislatíve rozumie poverený príslušník Policajného zboru, vyšetrovateľ Policajného zboru a prokurátor ako dominus litis v rámci prípravného konania.

⁴ Predprípravné konanie nie je obligatórnym štádiom trestného konania v prípade, ak je už pri prvotnom podnete nespochybniteľné, že skutok sa stal a je trestným činom. V uvedenom prípade legislatíva umožňuje bezprostredné začatie trestného stíhania a prípravného konania.

⁵ V zmysle § 10 ods. 24 Trestného poriadku sa pod pojmom prípravné konanie rozumie úsek od začatia trestného stíhania do podania obžaloby, návrhu na schválenie dohody o uznaní viny a prijatí trestu alebo právoplatnosti rozhodnutia orgánu činného v trestnom konaní vo veci samej.

⁶ Trestné stíhanie môže byť začaté formálnym vydaním uznesenia o začatí trestného stíhania podľa § 199 ods. 1 Trestného poriadku alebo vykonaním neodkladného, neopakovateľného alebo zaistovacieho úkonu počas vedenia trestného konania. Trestným stíhaním sa v zmysle § 10 ods. 14 Trestného poriadku rozumie úsek od začatia trestného stíhania až do právoplatnosti rozsudku, prípadne iného rozhodnutia orgánu činného v trestnom konaní alebo súdu vo veci samej.

oznamovateľa nadobudne daná osoba. Okamihom začatia trestného stíhania nadobúda obeť domáceho násilia procesné postavenie strany⁷ v trestnom konaní so statusom **svedka – poškodeného**. Poškodeným sa v zmysle § 46 ods. 1 Trestného poriadku rozumie osoba, ktorej bolo trestným činom ublížené na zdraví, bola jej spôsobená majetková, morálna alebo iná škoda alebo boli porušené či ohrozené jej iné zákonom chránené práva alebo slobody. V nadväznosti na predchádzajúci výklad je zjavné, že v prípade trestných činov domáceho násilia poškodený automaticky nadobúda status **obete trestného činu**, taxatívne vymedzenej v kontexte zákona č. 247/2017 Z. z. o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon o obetiach“), a to konkrétne v zmysle § 2 ods. 1 písm. b) bod 1. a 2.⁸ Z dikcie predmetného ustanovenia vyplýva, že v kontexte slovenskej trestnoprávnej legislatívy je obeťou len „fyzická osoba“, ktorá exaktne vymedzeným spôsobom pocítila následky trestného činu. Avšak zákonná úprava poskytuje obeti domáceho násilia ďalšie, takzvané dodatočné, respektíve rozšírené práva v trestnom konaní, ku ktorým ich oprávňuje nadobudnutie statusu **obzvlášť zraniteľnej obete** (ďalej len „OZO“), zadefinovanom v § 2 ods. 1 písm. c) bod 4., 5., 6. zákona o obetiach.¹⁰ Obzvlášť zraniteľným obetiam v zmysle § 4 až § 9 zákona o obetiach prislúchajú špecifické práva v rozsahu práva na poskytnutie informácie, práva na poskytnutie odbornej pomoci, práva na právnu pomoc, práva na ochranu pred druhotnou alebo opakovanou viktimizáciou, či práva na odškodnenie.

2. Špecifické prvky vyšetrovania a formy pomoci poskytované obetiam trestných činov „domáceho násilia“

Pri vyšetrovaní trestných činov domáceho násilia sa stretávame s rôznymi definíciami predmetného protiprávneho konania. V uvedenom kontexte je domáce násilie možné vymedziť ako závažnú priamu alebo nepriamu agresiu medzi osobami žijúcimi v spoločnom prostredí, ktoré spájajú príbuzenské citové väzby¹¹. Z kriminalistického hľadiska sa za domáce násilie považuje násilné správanie v rodine, ktoré zahŕňa čin alebo opomenutie spáchané členom rodiny narušajúce telesnú, duševnú integritu alebo slobodu iného člena rovnakej rodiny

⁷ V zmysle § 10 ods. 10 Trestného poriadku sa stranou v trestnom konaní rozumie ten, proti komu sa vedie trestné konanie, poškodený, zúčastnená osoba a prokurátor. Subjektom trestného konania je každý, kto má a vykonáva vplyv na priebeh konania a komu tento zákon na uskutočnenie tohto vplyvu priznáva určité procesné práva alebo ukladá povinnosti.

⁸ Podľa § 2 ods. 1 písm. b) bod 1. zákona o obetiach je obeťou fyzická osoba, ktorej trestným činom ublížené na zdraví, spôsobená majetková, morálna alebo iná škoda alebo boli porušené či ohrozené jej iné zákonom chránené práva alebo slobody. Podľa bodu 2. obeťou je aj príbuzný v priamom rade, osvojiteľ, osvojenec, súrodenec, manžel, osoba žijúca v spoločnej domácnosti.

⁹ Aktuálna právna úprava tak právnickej osobe v procesnom postavení svedka – poškodeného neumožňuje nadobudnúť status obete (bez priznania vybraných práv, ktorými disponuje len osoba zastávajúca uvedený status).

¹⁰ Podľa § 2 ods. 1 písm. c) bod 4. zákona o obetiach je obzvlášť zraniteľnou obeťou aj obeť trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby, ďalej v zmysle bodu 5. obeť trestného činu spáchaného násilím alebo hrozbou násilia z dôvodu jej pohlavia a v zmysle bodu 6. obeť trestného činu, ktorá je vystavená vyššiemu riziku opakovanej alebo druhotnej viktimizácie.

¹¹ HERETÍK, Anton. *Forenzná psychológia pre psychológov, právnikov, lekárov a iné pomáhajúce profesie*. 3. prepracované a rozšírené vydanie. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2010. s. 432.

alebo, ktoré vážne poškodzuje rozvoj jeho osobnosti.¹² Domáce násilie je charakteristické svojím cyklom, kde fázu narastania napätia, strieda fáza výbuchu, uzmiernenia a následne fáza pokoja v rôznych dĺžkach trvania s ich postupným skracovaním. Počas trvania môže domáceho násilie nadobúdať rôzne formy v podobe fyzického, psychického, ekonomického alebo sociálneho násilia, pričom v jednotlivých fázach cyklu môže byť zastúpená jedna alebo aj všetky jej formy. Je preto dôležité už počas prvej fázy vyšetrovania nepodceniť aj najmenšie príznaky existencie akejkoľvek z foriem.

V kontexte trestnoprávnej úpravy je pod skutkovú podstatu domáceho násilia možné subsumovať trestné činy s kvalifikačným znakom „spáchané na blízkej osobe“ vymedzené v kontexte ustanovení Trestného zákona, konkrétne trestné činy proti životu a zdraviu (§ 144 až § 158 - vražda, zabitie, ublíženie na zdraví), proti slobode a ľudskej dôstojnosti (§182 až § 202 – pozbavenie alebo obmedzenie osobnej slobody, znásilnenie, sexuálne násilie), proti rodine a mládeži (§208 – týranie blízkej a zverenej osoby), či iným právam a slobodám (§ 259 až § 360a – nebezpečné vyhrážanie, nebezpečné prenasledovanie). Okrem trestnoprávnej úpravy je protispoločenské správanie, ktoré vykazuje znaky nižšej miery nebezpečenstva pre spoločnosť a samotnú obeť, respektíve, ktoré nenapĺňa obligatórne znaky skutkovej podstaty niektorého z vymedzených trestných činov, možné „potrestať“ aj v zmysle netrestného práva v kontexte ustanovení § 49 ods. 1 písm. a) až e) zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch (ďalej len „zákon o priestupkoch“) uložením sankcie v podobe pokarhania alebo pokuty. S prihliadnutím na charakter skutkov „domáceho násilia“, a to predovšetkým s poukázaním na pravidelné striedanie a opakovanie jednotlivých cyklov, ako aj stupňovanie intenzity násilia sa v Slovenskej republike uplatňuje princíp trestnoprávnej zodpovednosti priestupkovej recidívy, ktorý zabezpečuje, aby sa opakované násilné konanie zo strany páchatela v priebehu jedného roka, hoci bolo spáchané aj menej závažným spôsobom, posudzovalo už ako trestný čin.

Pri samotnom vyšetrovaní a dokazovaní trestných činov súvisiacich s domácim násilím je OČTK povinný už od prvého úkonu, respektíve od oznámenia trestného činu na oznamovateľa alebo svedka – poškodeného „nazeráť“ ako na OZO. V rámci poučovacej povinnosti je OČTK povinný potencionálnej obeti vysvetliť všetky práva, ktoré jej v zmysle trestnoprávnych kódexov a zákona o obetiach prináležia a poskytnúť jej listinný dokument, takzvané „informácie pre obeť trestných činov“, kde sú jednotlivé práva v zrozumiteľnej podobe zadefinované a vysvetlené. Ďalej je OČTK v prípade, ak obeť a agresor obývajú spoločnú domácnosť realizovať inštitút „vykázania agresora zo spoločného obydla“ v zmysle §27a zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore (ďalej len „zákon o PZ“)¹³, v nadväznosti na ktorý je obeť oprávnená počas trvania doby vykázania podať návrh na nariadenie neodkladného opatrenia v zmysle § 325 ods. 2 písm. e) zákona č. 160/2015 Z. z. Civilného sporového poriadku¹⁴. Ďalšie špecifikum pri vyšetrovaní sa uplatňuje v prípade

¹² KYPTA, Pavel. *Kriminalistické a kriminologické aspekty zločinnosti*. Banská Bystrica: Belianom, 2013. s 96.

¹³ Vykázanie zo spoločného obydla je účinné po dobu 14 dní, pričom agresor sa nesmie k obeti priblížiť na vzdialenosť menšiu ako 50 metrov.

¹⁴ Neodkladným opatrením môže súd nariadiť aby strana nevstupovala dočasne do domu alebo bytu, v ktorom býva osoba, vo vzťahu ku ktorej je dôvodne podozrivá z násilia na nevyhnutne potrebnú dobu, teda aj po dobu dlhšiu ako 14 dní.

výsluchu svedka – poškodeného, kedy je obligatórne výsluch obete, ktorý je realizovaný za prítomnosti psychológa, zaznamenaný na kamerový systém z dôvodu vylúčenia potreby jeho opakovania v prípravnom konaní za účelom ochrany pred opakovanou viktimizáciou. O aktuálnosti problematiky domáceho násilia a potreby „osobitného“ prístupu k obetiam počas realizácie trestného konania svedčia aj legislatívne zmeny, ktoré od roku 2021 postupne nadobudli účinnosť. Za najdôležitejšie považujeme spomenúť možnosť obete požiadať o odškodnenie poskytované štátom kedykoľvek už v priebehu vedenia prípravného konania v prípade, ak je potvrdená dôvodnosť trestného konania (právna úprava pred novelou – až po nadobudnutí právoplatnosti rozhodnutia súdu), zriadenie intervenčných centier, či rozšírenie povinnosti OČTK vo veci zabránenia styku páchateľa s obeťou a jej rodinnými príslušníkmi (za podmienky zachovania kontradiktórnosti konania s cieľom zabránenia opakovanej viktimizácie obete).

Už počas vedenia prípravného konania je OČTK v súčinnosti so zamestnancami poradenských centier, mimovládnych organizácií, liniek pomoci a intervenčných centier zameriavajúcich sa na pomoc obetiam domáceho násilia poskytovaný psychologický, právny aj sociálny druh pomoci. Prvotnú **psychologickú pomoc** je povinný poskytnúť príslušník Policajného zboru už priamo na mieste činu, prípadne počas prvotného kontaktu s obeťou a to v ústnej aj listinnej podobe (informovanie osoby ohrozenej domácim násilím o jej právach a organizáciách poskytujúcich pomoc obetiam). Na psychický stav obete počas realizácie procesných úkonov dohliada aj psychológ a v prípade ak je obeťou dieťa¹⁵ aj orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Následne sú v prípade potreby poskytnutia intenzívnejšej psychologickej pomoci obete nakontaktované na rôzne mimovládne organizácie, linky pomoci a intervenčné centrá. V vedenom kontexte považujeme za dôležité zmieniť práve nezastupiteľné postavenie intervenčných centier¹⁶, ktoré obetiam okrem psychologickej pomoci a krízovej intervencie poskytujú aj služby **sociálnej pomoci¹⁷ a právnej pomoci v civilnoprávnej aj trestnoprávnej rovine** (zastupovanie obete pred OČTK, pomoc pri spisovaní návrhu na vydanie neodkladného opatrenia alebo vybraných právnych podaní). Predstavujú špecifický druh inštitúcie, ktorý bol v roku 2021 vytvorený práve pre pomoc obetiam vybraného druhu násilia a v súčasnosti v plnej miere participujú na trestnom konaní (podporný subjekt pre obeť). Dovoľme si konštatovať, že cieľom zákonodarcu bolo vytvoriť druh „proaktívnej“ formy pomoci obetiam domáceho násilia, v zmysle ktorej sú príslušníci Policajného zboru povinní informovať vybrané intervenčné centrum za účelom oznámenia skutočností o skutku vykazujúcom znaky domáceho násilia, ako aj poskytnúť informácie o jeho obeti a agresorovi. Následne intervenčné centrum bezodkladne po obdržaní danej informácie kontaktuje obeť za účelom poskytnutia podpory a pomoci v prípade, ak s tým samotná bude súhlasiť a ponúkanú pomoc prijme. Ako sme už uviedli, prioritou OČTK pri vyšetrovaní predmetných trestných činov je aj v súčinnosti s vybranými organizáciami poskytnutie efektívnej a účelnej pomoci obetiam domáceho násilia. Avšak nie vždy je

¹⁵ Dieťaťom sa v zmysle § 127 ods. 1 Trestného zákona rozumie osoba mladšia ako 18 rokov.

¹⁶ Intervenčné centrum je zadefinované v § 28a zákona o obetiach ako akreditovaný subjekt, ktorý poskytuje krízovú intervenciu a odbornú pomoc obetiam v rozsahu udelenej akreditácie na území kraja alebo území uvedenom v rozhodnutí o udelení akreditácie.

¹⁷ Za účelom poskytovania sociálnej pomoci sú zriaďované aj poradenské centrá poskytujúce formy primárnej, sekundárnej a terciálnej prevencie.

ponúkaná pomoc akceptovaná a ochotne prijímaná obeťou, čo v mnohých prípadoch, aj s prihliadnutím na správanie a psychologické aspekty obeť môže viesť až k narušeniu procesných úkonov, skomplikovania ich priebehu, či dokonca k zmareniu vyšetrovania.

3. Vybrané psychologické aspekty správania obetí pred OČTK

Pri vyšetrovaní trestných činov obsahujúci element domáceho násillia sa v praxi pomerne často stretávame s javom, ktorý sme generálne nazvali **negatívna motivácia**. Negatívna motivácia sa viac-menej viaže priamo na svedkov a poškodených – obeť trestných činov. Negatívna motivácia predstavuje určitý faktický blok u konkrétnej osoby manifestujúci sa vo vóli nevypovedať pred vyšetrovateľom alebo operatívnym pracovníkom, ktorý nie je podložený zákonným výkonom svojho práva nevypovedať. Takzvaná primárna negatívna motivácia nespočíva vo využití práva nevypovedať v zmysle Trestného poriadku¹⁸, ale, ak hovoríme o obetiach domáceho násillia, pôjde o vnútorný psychologický blok, ktorý chráni obeť pred znovuoživením stresujúcich zážitkov z predmetného skutku nevyvolaním pamäťovej stopy do vedomia a jej následnej reprodukcie pred vyšetrovateľom alebo operatívnym pracovníkom¹⁹. Pamäťová stopa o prežitej traumatickej udalosti sa obeťou spracováva rôznymi spôsobmi. V nej sa odrážajú myšlienkové procesy, emocionálne rozpoloženie, ako aj fyziologický stav svedka²⁰. Zväčša sa veľmi rýchlo ukladá do nevedomia, z dôvodu aby nebola extrahovaná a zároveň nevyvolávala mentálnu bolesť vo vedomí. Extrakcia takejto pamäťovej stopy je jednoduchšia vždy bezprostredne po skutku a nie po určitej dobe, keď je spracovaná a už vytesnená. Vyšetrovateľ, ktorý má záujem na získaní obsahu tejto pamäťovej stopy po určitej dobe, vyvoláva extrakciu spočívajúcu v opakovanom prežívaní a teda vyvolávaním mentálnej bolesti u obeť. Je preto prirodzené, že pre obeť je tento človek nepriateľský element. Avšak bezprostredné výsluchy obeť po skutku sú veľmi efektívny spôsob, kedy aj napriek vyvolaniu mentálnej bolesti u obeť dokáže vyšetrovateľ zachytiť adekvátny obsah pamäťovej stopy za predpokladu, že obeť neutrpela dočasnú krátkodobú amnéziu.

S pojmom negatívna motivácia sa do určitej miery asociujú rôzne blokačné alebo obranné mechanizmy osobnosti spočívajúce v základných emóciách, ktoré slúžia na ochranu jedinca pred úzkosťou a vnútornými konfliktami. Ako jeden z prvých elementov v negatívnej motivácii si dovoľíme uviesť **prvok hanby** zo situácie, ktorú obeť prežila. Kvôli hanbe, pocitu zneuctenia a studu, sú obeť schopné dokonca klamať, zapierať alebo sa zastávať páchatela skutku. Ako demonštráciu prvku hanby z aplikačnej praxe si dovoľíme uviesť situáciu, kedy bolo v prípravnom konaní vznesené obvinenie konkrétnej osobe pre zločin týrania blízkej osoby a zverenej osoby. Samotný skutok sa skladal z množstva dielčich útokov, ktoré sami o sebe mali maximálne priestupkovú rovinu. Poškodená týmto skutkom absolvovala dlhotrvajúcu psychoterapiu, pričom bola vypočutá ošetrojúca psychologička, ktorá okrem iného skonštatovala, že po pol roku terapie sa jej poškodená priznala, že bola invazívnym spôsobom znásilnená svojím manželom – obvineným. Poškodená skutok do detailu v rámci

18 Zákonný dôvod - právo svedka/poškodeného odprieť vypovedať je v slovenskej trestnoprávnej úprave reflektované v § 130 Trestného poriadku.

¹⁹ HERETÍK, Anton. *Forenzná psychológia*. 4. vydanie. Bratislava: Lindeni, 2019. s. 109.

²⁰ KUBÍK, Ondrej. *Investigatívna psychológia*. 2 doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019. s. 373.

terapie opísala, ale nebola schopná vypovedať pred vyšetrovateľom. Poškodená v dôsledku hanby túto skutočnosť nikdy pred vyšetrovateľom neuviedla, ale traumou nahradila podaním trestného oznámenia za menej závažné skutky. Páchateľovi bolo vznesené obvinenie na základe výpovede ošetrojúcej psychologičky, avšak dozorujúci prokurátor sa nestotožnil s názorom vyšetrovateľa a trestné stíhanie pre zločin znásilnenia bolo administratívne prerušené podľa § 228 ods. 1 Trestného poriadku.

Ďalší z prvkov, s ktorým sa v prípade negatívnej motivácie pri vyšetrovaní skutkov vo veci podozrenia zo spáchania domáceho násillia stretávame je takzvaný **prvok zľahčovania** alebo bagatelizácie násillného chovania, kedy obeť prejavuje súcit, lásku alebo obdiv voči agresorovi²¹, v dôsledku čoho sa môže u obeť prejavíť vznik takzvaného Štokholmského syndrómu²². Na vysvetlenie uvedeného elementu v negatívnej motivácii by sme si dovolili uviesť konkrétny, do určitej miery až absurdný prípad z aplikačnej praxe vyšetrovateľov, v prípade ktorého starší manželský pár obýval vybranú záhradkársku chatku, požíval v nadmernej miere alkoholické nápoje, pričom manžel v priebehu rokov stupňoval agresivitu voči svojej manželke. Útoky spočívali prevažne v drobnom ublížení na zdraví. Posledný zadokumentovaný útok spočíval v napadnutí manželky rozbitým sklom od fľaše alkoholu do oblasti tváre, kde jej spôsobil hlboké rezné poranenia. Po privolaní policajnej hliadky poškodená uviedla, že nič sa nestalo a je to jej chyba, pričom bola očividne zranená. Po celú dobu vyšetrovania poškodená zľahčovala konanie svojho manžela a všetku vinu brala na seba. U obvinenej bol vyvinutý silný Štokholmský syndróm. Podľa vedomostí autorov bol obvinený právoplatne odsúdený.

Prvok vytesnenia určitej spomienky je posledný a z hľadiska vyšetrovania najnebezpečnejší spôsob pochovania pamäťovej stopy, nakoľko obeť si prestane na danú vec pamätať. Vytesnenie alebo vytlačenie predstavuje určitý obranný mechanizmus vylučujúci podnet, ktorý vyvoláva napätie a nepokoj z vedomia²³. Môže ísť zväčša o následok posttraumatického stresového syndrómu z detstva. V konkrétnom prípade z praxe došlo k typickému spôsobu rýchleho vytesnenia traumatického zážitku. Poškodená bola fyzicky napadnutá so sexuálnym motívom, páchateľ - sused bol na mieste zadržaný. Bolo začaté trestné stíhanie pre zločin sexuálneho násillia podľa § 200 ods. 1 Trestného zákona v štádiu pokusu podľa § 14 Trestného zákona. Svedkom incidentu bola iba poškodená a páchateľ. V rámci úvodného vyťaženia policajnou hliadkou, ktorá zasahovala v priebehu pár minút poškodená uviedla detaily skutku. Pri následnom vyťaženi operatívnyimi pracovníkmi odboru kriminálnej polície v priebehu niekoľkých hodín uvádzala už menej jasné kontúry, ale na skutok si pamätala. Z oboch vyťaženi bol spísaný detailný úradný záznam. Na druhý deň poškodenú vypočúval vyšetrovateľ v procesnom postavení svedka - poškodeného, avšak ku priebehu samotného skutku sa nevedela už vyjadriť. Vznesenie obvinenia muselo byť teda založené iba na úradných záznamoch. Ako ďalší reálny prípad k vytesneniu by sme sa chceli zmieniť o skutku, ktorý

²¹ CAUTIN, Robin, LILIENFELD, Scott: *The Encyclopedia of Clinical Psychology*. 5 Volume (Set). United Kingdom: Wiley, 2015. s. 2156.

²² Štokholmský syndróm je fenomén, ktorý opisuje situáciu, v ktorej rukojemník začína vyjadrovať súcit a sympatiu voči páchateľovi. V niektorých situáciách dochádza až k bodu, kde rukojemník ochraňuje páchateľa.

²³ SCHLESINGER, M. a kol.: *Zvyšovanie poznatkov o výhodách prevencie opakovanej viktimizácie*. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, 2004. s. 37.

bol založený na tom, že poškodená po hádke s priateľom išla na byt s neznámym mužom, kde mala byť sexuálne napadnutá. Akonáhle sa poškodenej podarilo opustiť miesto činu, zavolała priateľovi a spoločne išli na políciu podať trestné oznámenie, kde detailne opísala skutok. Páchateľ bol stotožnený a bolo začaté trestné stíhanie pre zločin sexuálneho násilia podľa § 200 ods. 1 Trestného zákona. V nasledujúcich výsluchoch poškodená odmietla vypovedať pred mužom. Následne odmietla vypovedať aj pred vyšetrovateľom. Znaleckým skúmaním psychologička skonštatovala, že ide o znovuprežívanie traumatického zážitku u poškodenej, avšak z detstva, pričom nie je pravdepodobné, že došlo v tomto prípade k sexuálnemu násiliu. Je zjavné, že v uvedenom prípade poškodená vytesnila traumatický zážitok z detstva a podvedome vyhľadávala situácie, ktoré jej ho pomáhali znovu prežiť. Trestné stíhanie bolo v tomto prípade zastavené.

Vyššie uvedené prvky negatívnej motivácie majú za následok systematické **zakoreňovanie traumy**. V tomto štádiu sa prístupy terapeutov, psychológov a psychiatrov môžu rozchádzať so záujmami vyšetrovateľov, nakoľko každá zo skupín sleduje iné ciele. Primárnym záujmom vyšetrovateľov je náležite zistiť skutkový stav, zatiaľ čo lekári sledujú primárne dobro pacienta. Ako teda sklbiť záujmy polície a lekárskeho personálu? Na prvý pohľad je zjavné, že v prípade obetí trestných činov domáceho násilia sa do konfliktu dostáva ústavné právo obvineného na obhajobu²⁴, z ktorého vyplýva právo zúčastňovať sa na každom procesnom úkone a byť počas neho aktívny²⁵ – teda klásť otázky procesným stranám verzus právo obeť na mentálnu a telesnú integritu²⁶. Vychádzame zo skúseností, že v mnohých prípadoch si takzvané obeť domáceho násilia doslova vymýšľajú, a teda zachovanie kontradiktórnosti v prípravnom konaní je na mieste. Autori článku, pôsobiaci vo funkcii vyšetrovateľov za svoju kariéru vyšetrovali rôzne trestné činy súvisiace s domácim násilím, vrátane trestných činov znásilnenia v zmysle § 199 Trestného zákona, sexuálneho násilia podľa § 200 Trestného zákona, sexuálne zneužívania podľa § 201 Trestného zákona a týrania blízkej a zverenej osoby podľa § 208 Trestného zákona, pričom v praxi sa viac ako 50 % oznamovaných skutkov preukázalo ako nepotvrdených alebo vymyslených a predmetné trestné konania boli z uvedeného dôvodu zastavené, respektíve trestná vec bola odmietnutá alebo postúpená na priestupok. V uvedenom prípade by sme chceli poukázať na prípady takzvaných falošných podaní, respektíve oznamovateľov domáceho násilia, teda ľudí, ktorí si skutok úplne vymysleli s cieľom dosiahnuť určité výhody. V uvedenom kontexte v krátkosti zmienime jeden podľa nášho názoru až bizarný prípad, ktorý bol založený na trestnom oznámení domáceho násilia maloletým 9-ročným chlapcom, ktorý obvinil svojho otčima, že ho týra fyzickým násilím a má doma strelné zbrane. Preverovaním bolo zistené, že maloletý si celé obvinenie vymyslel, lebo žiarlil na otčima s tým, že jeho mama sa mu dostatočne nevenuje. Návod ako podať správne trestné oznámenie dostal od spolužiaka, ktorý sa vrátil z reedukačného centra²⁷.

²⁴ Čl. 50 bod. 3 zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky.

²⁵ O právach a povinnostiach obvineného pojednáva § 34 Trestného poriadku.

²⁶ Čl. 16 bod. 1 zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky.

²⁷ Reedukačné centrum v zmysle § 122 zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) poskytuje na základe výchovno-vzdelávacieho programu a individuálneho reedukačného programu deťom do veku 18 rokov s možnosťou predĺženia o jeden rok, výchovu a vzdelávanie vrátane prípravy na povolanie s cieľom ich opätovného začlenenia do pôvodného sociálneho prostredia na žiadosť dieťaťa.

Záver

V závere si dovoľíme položiť otázku z úvodnej časti príspevku: „Je zvýšenie „empatie“ a zefektívnenie trestného konania vo vzťahu k obetiam domáceho násilia predmetom de lege ferenda alebo len utópiou v kontexte trestnoprávnej úpravy Slovenskej republiky?“. Hoci v podmienkach kriminálnej polície Slovenskej republiky neexistuje ustálený, písomne podložený postup pri preverovaní a následnom vyšetrovaní trestných činov súvisiacich s domácim násilím, u jednotlivých súčastí krajských policajných riaditeľstiev sa pri vyšetrovaní aplikuje obdobný zaužívaný postup, ktorý sa s prihliadnutím na stupeň jeho závažnosti k procesným stranám modifikuje. Avšak zastávame názor, že je nesmierne dôležité, a to aj s prihliadnutím na psychické nepohodlie obete pri jej účasti na požadovaných procesných úkonoch, aby jednotlivé úkony boli realizované čo najprecíznejšie a najdetailnejšie už v úvodnej fáze vyšetrovania, inak dochádza k spracovaniu traumatickej udalosti už skôr zmieneným spôsobom, čo môže mať za následok zmarenie celkového účelu vyšetrovania. Ako už bolo uvedené v predchádzajúcej časti, prístup a procesný postup vyšetrovateľov pri vyšetrovaní trestných činov domáceho násilia je dovoľíme si tvrdiť jedným z najdôležitejších faktorov, ktoré majú vplyv na celkový výsledok vyšetrovania. OČTK musí disponovať vysokou mierou empatie s obeťou za účelom vytvorenia vzájomnej dôvery, citlivým prístupom, ochotou „byť tu kedykoľvek pre obeť“ bez vytvárania zbytočného nátlaku a zvyšovania psychického napätia, schopnosťou kladenia správnych otázok a uvedením, že v trestných konaniach nemožno nič podceňiť a každá – možno na prvé počutie nevýznamná informácia môže byť v konečnom dôsledku tou „najpodstatnejšiou“.

V rámci základných problémov, ktoré pri súčasných procesných postupoch zaužívaných v procese vyšetrovania vidíme, považujeme za potrebné poukázať predovšetkým na kontradiktórnosť prípravného konania, kedy každý jeden úkon realizovaný pred vznesením obvinenia páchatelovi sa musí zopakovať po vznesení obvinenia za prítomnosti obhajcu obvineného, obvineného alebo minimálne musí byť obvinený o týchto úkonoch upovedomený. V prípade obetí domáceho násilia môže dochádzať práve k celkovému vyčerpaniu opakovanými výsluchmi, na čo spoliehajú najmä obhajcovia obvinených, a to takým spôsobom, že chcú opakovať výsluchy k čiastkovým otázkam, ktoré podľa nich neboli dostatočne zodpovedané. Uvedené môže viesť až k odmietnutiu obete opakovane vypovedať, frustrácii a v následnom štádiu konania až neudeleniu súhlasu na stíhanie páchatela, nakoľko je jej blízka osoba²⁸. Práve výsluch poškodeného (obete), ktorá je vypočúvaná za účelom získania dôkazu vo forme obsahu svedeckej výpovede, je jedným zo základných a kľúčových dôkazov na začatie trestného stíhania v zmysle § 199 ods. 1 Trestného poriadku a významný dôkaz pre vznesenie obvinenia v zmysle § 206 ods. 1 Trestného poriadku a podania obžaloby v zmysle § 234 Trestného poriadku. V uvedenom kontexte by zaužívané pravidlo „opakovanie je matka múdrosti“ nemalo platiť, respektíve za žiadnych okolností by sa ním nemal riadiť OČTK pri vyšetrovaní násilných trestných činov. Konflikt ústavného práva obvineného na obhajobu verzus právo obete na mentálnu a telesnú integritu ako dôsledok aktuálnej

²⁸ V zmysle § 211 Trestného poriadku sa pri taxatívne zadefinovaných trestných činov sa trestné stíhanie môže začať a v trestnom stíhaní pokračovať len za podmienky udelenia súhlasu s vedením trestného stíhania poškodeného, v danom prípade osobou, ktorá sa považuje za osobu blízku páchatelovi skutku.

právnej úpravy vidíme aj vo vzťahu špeciality v trestnoprávnej rovine (vzájomné dopĺňanie základného a „špeciálneho“ ustanovenia právnej normy trestnoprávných kódexov a zákona o obetiach). Je nespochybniteľné, že aj napriek neustálej snahe zákonodarcu o priznanie väčšieho penza práv obetiam trestných činov domáceho násilia je právo podozrivého, respektíve obvineného na obhajobu v zmysle zákona č. 460/1992 Zb. Ústavy Slovenskej republiky silnejšie ako procesné práva obete, respektíve právo na život a zdravie.

V nadväznosti na vyššie uvedené sú výsluchy obetí trestných činov domáceho násilia realizované vždy na kameru a teda sa vylučuje akákoľvek možnosť ich manipulácie. Avšak máme za to, že vyšetrovateľ v prípravnom konaní vedenom v intenciách trestnoprávnej úpravy v Slovenskej republike je povinný realizovať široké penzum procesných úkonov, ktoré by v primeranej miere bolo potrebné realizovať až pred súdom Slovenskej republiky. Uvedené je dôsledok problematiky ťažkého formalizmu trestného procesu v Slovenskej republike, ktorý vidíme ako dlhodobý problém, respektíve až ako takzvaný prvok „absurdity“ v rámci slovenského trestného práva. Prílišný formalizmus, administratívna zaťaženosť a zdĺhavosť a komplikovanosť prípravného konania a realizácie procesných úkonov poskytujú práva pre obvinených do takej miery, že vyšetrovací spis, ktorý je prokurátorovi predložený s návrhom na podanie obžaloby na konkrétneho páchatela vo veľkej miere prípadov spĺňa náležitosti toho, aby mohol priamo o páchatelovi rozhodnúť nezávislý súd, a to na základe dôkazov, ktoré boli do spisového materiálu zabezpečené počas vedenia prípravného konania. V podmienkach slovenského trestného práva si tak dovoľíme povedať, že máme inštitút nie vyšetrovateľov Policajného zboru, ale takzvaných „vyšetrovacích sudcov“ s jedinou výnimkou, že neurčujú výšku trestu. Zastávame názor, že do času účinnosti legislatívnej zmeny, ktorá by mala pozitívne dôsledky na odstránenie formalizmu prípravného konania je zefektívnenie trestného procesu v podmienkach SR v súčasnosti len „utópiou“. Avšak k zvýšeniu empatie a zlepšeniu samotného prístupu k obetiam môže prispieť každý jednotlivec ako OČTK individuálne, z vlastnej iniciatívy, a to kedykoľvek počas vedenia trestného konania.

Odborný článok

Pracovná pohoda v tieni šikany – právne aspekty náhrady nemajetkovej ujmy obetí

Workplace Well-Being in the Shadow of Workplace Bullying – Legal Aspects of Non-Pecuniary Damage Compensation for Victims

Denisa Rudžiková, Janka Liptáková

Mgr. Denisa Rudžiková, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta - Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia. Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu VVGS-2023-2716 "Pohoda budúcich učiteľov v kontexte používania sociálnych sietí, pracovnoprávných vzťahov a inklúzie na pracovisku" a grantového projektu VEGA-1/0291/23 "Legislatívne výzvy pre pracovné právo pri tvorbe diverzných a inkluzívnych pracovísk".

Mgr. Janka Liptáková, interná doktorandka, Katedra psychológie, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Slovenská republika.

Anotace

Príspevok sa zaoberá problematikou pracovnej pohody (ang. well-being) zamestnancov, s dôrazom na právne aspekty ochrany proti šikane. Well-being predstavuje koncept zahrňajúci tri prepojené zložky – životnú spokojnosť, príjemný a nepríjemný afekt spojený s náladami a emóciami. Pracovné prostredie zásadným spôsobom ovplyvňuje nielen pracovnú pohodu zamestnancov, ale aj ich psychické a fyzické zdravie. Cieľom príspevku je poukázať na prepojenie medzi kvalitou pracovného prostredia, ochranou zamestnancov pred šikanou a diskrimináciou a ich celkovou pohodou, pričom príspevok špecificky poukazuje na pracovné prostredie pedagogických zamestnancov, ktorí patria medzi skupiny najviac ohrozené šikanou na pracovisku. Pedagogickí zamestnanci sú vystavení zvýšenému riziku vyhorenia, tlaku na výkon a rastúcemu počtu prípadov diskriminácie v školskom prostredí. Osobitná časť príspevku sa zameriava na právnu ochranu obetí šikany a ich možnosti uplatňovania náhrady nemajetkovej ujmy. Kriticky hodnotí aktuálnu právnu úpravu, poukazuje na jej nedostatky a prináša návrhy de lege ferenda, ktoré zahrňajú potrebu presného vymedzenia šikany na pracovisku a rozšírenia obráteného dôkazného bremena. Cieľom návrhov je posilniť ochranu zamestnancov a podporiť vytváranie spravodlivého a bezpečného pracovného prostredia.

Kľúčové slová: šikana na pracovisku, náhrada nemajetkovej ujmy, pracovná pohoda, právna ochrana zamestnancov

Annotation

The paper addresses the issue of employee workplace well-being, with an emphasis on the legal aspects of protection against workplace bullying. Well-being is a concept encompassing three interconnected components: life satisfaction, pleasant and unpleasant affect associated with moods and emotions. The work environment significantly impacts not only employees' workplace well-being but also their mental and physical health. The aim of the paper is to highlight the connection between the quality of the work environment, the protection of employees from bullying and discrimination, and their overall well-being. The paper specifically emphasizes the work environment of pedagogical employees, who are among the groups most vulnerable to workplace bullying. Pedagogical employees face an increased risk of burnout, performance pressure, and a growing number of discrimination cases in the school environment. A special part of the paper focuses on the legal protection of bullying victims and their possibilities for claiming compensation for non-material damage. It critically evaluates the current legal framework, points out its shortcomings, and provides de lege ferenda proposals. These include the need for a precise definition of workplace bullying and the extension of the reverse burden of proof. The proposals aim to strengthen employee protection and support the creation of a fair and safe work environment.

Keywords: Workplace bullying, non-material damage compensation, workplace well-being, legal protection of employees

Úvod

Duševné zdravie a inklúzia zamestnancov sa stávajú kľúčovými piliermi úspešného pracoviska súčasnosti. Téma inklúzie zamestnancov patrí bezpochyby k aktuálnym a široko diskutovaným otázkam, najmä z dôvodu, že zamestnávateľia si pomaly, no isto uvedomujú, že na prilákanie kvalitných pracovníkov nestačí poskytnúť len zákonom garantovaný minimálny štandard. Je nevyhnutné dbať na budovanie príjemného pracovného prostredia, v ktorom sa zamestnanci budú cítiť vítaní a ocenení. Na druhej strane duševné zdravie stále patrí medzi značne tabuizované témy, a to aj napriek skutočnosti, že podľa Svetovej zdravotníckej organizácie trpí každý štvrtý človek počas svojho života nejakou formou duševnej poruchy a 1 z 8 ľudí na svete žije s duševnou chorobou.¹ S prihliadnutím na skutočnosť, že v práci trávim v hrubom odhade 21 % nášho ročného času, má pracovné prostredie zásadný vplyv na duševné zdravie zamestnancov - a to buď pozitívny alebo negatívny. Firmy, ktoré ignorujú duševné zdravie a inklúziu, tak riskujú nielen stratu talentov, ale aj stratu svojej konkurenčnej výhody na trhu, zníženie produktivity a zvýšenie nákladov spoločnosti.

V tomto smere sú učitelia jednou z najdôležitejších, no zároveň najviac ohrozených skupín, pokiaľ ide o duševné zdravie na pracovisku. Sú nositeľmi vedomostí, mentormi a často aj oporou pre svojich žiakov, no pri tom všetkom sa často zabúda na ich vlastné duševné zdravie a pohodu. Zo strany vedenia školy, rodičov a spoločnosti sú často vystavení množstvu negatívnych a urážlivých komentárov. Vysoké pracovné zaťaženie a tlak na výkon môžu viesť k chronickému stresu, čo zvyšuje riziko duševných porúch, ako sú úzkosť a depresia. Nedostatok kontroly nad prácou a nereálne očakávania môžu zase prispieť k pocitu bezmocnosti, ktorý je často spojený s vyhorením.² V porovnaní s ostatnými pracovníkmi, ako sú analytici, účtovníci, sekretárky, učitelia zažívajú nižšiu úroveň psychického, fyzického zdravia, nižšiu úroveň pracovnej spokojnosti, vyššiu úroveň pracovného stresu a syndrómu vyhorenia.³ Vysoká miera stresu u učiteľov negatívne a zásadne vplýva na ich duševné zdravie. Medzi najviac uvádzané zdroje stresu v učiteľskej profesii patria: podmienky na pracovisku, pracovný čas, nedostatok osobného naplnenia, konflikty, byrokracia, rezistencia voči zmene, nedostatočná komunikácia a morálka. V dôsledku povinností kladených na učiteľskú profesiu, je učiteľstvo v súčasnosti vnímané ako jedno z najviac stresujúcich povolání.⁴ Vnímaná kvalita práce a s ňou súvisiaca pracovná spokojnosť sú významnými

¹ SVETOVÁ ZDRAVOTNÍCKA ORGANIZÁCIA (WHO), *Mental disorders*, september 2022. Citované dňa: 30.8.2024. Dostupné online na: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders>.

² GIBSON, S. *Stress, Burnout, Anxiety and depression: How they impact on the mental health and wellbeing of teachers and on learner outcomes*. Literature Review, október 2021. Citované dňa: 30.8.2024. Dostupné online na: <https://www.educationsupport.org.uk/media/qeupkgep/literature-review-stress-anxiety-burnout-and-depression-impact-on-teachers-and-on-learner-outcomes.pdf>.

³ JOHNSON, S. et al. The experience of work-related stress across occupations. In: *Journal of Managerial Psychology*, 20. vydanie. Bingley: Emerald, 2005, s. 178–187. Citované dňa: 28.8.2024. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1108/02683940510579803>.

STOEGER, J., D. RENNERT. Perfectionism in school teachers: Relations with stress appraisals, coping styles, and burnout. In: *Anxiety, Stress, & Coping*. 21. vydanie. Londýn: Routledge, 2007, s. 37–53. Citované dňa 28.8.2024. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1080/10615800701742461>.

⁴ HOLMES, E. *Teacher well-being: Looking After Yourself and Your Career in the Classroom*. Hove: Psychology Press, 2005, s. 224.

prediktormi celkovej pohody jednotlivca. Pohoda na pracovisku je pre organizácie mimoriadne dôležitá vzhľadom na to, že úroveň pracovnej pohody môže predchádzať duševným chorobám a podporovať celkovú pohodu zamestnancov. Vysoká miera pohody zamestnancov podporuje prežívanie pozitívnych emócií, čo robí ľudí šťastnejšími, produktívnejšími a v určitých profesiách zohráva kľúčovú úlohu pri pracovnej spokojnosti a následne ovplyvňuje aj zotrvanie v profesii. Zároveň, prežívanie pohody u učiteľov má pozitívny vplyv na výchovno-vzdelávací proces, úsilie a výsledky študentov.⁵ Alarmujúce štatistiky však ukazujú, že až 36 % učiteľov uvažovalo o odchode zo svojho zamestnania v školskom roku 2023–2024. Motívom týchto úvah boli rôzne faktory, predovšetkým však išlo o stres z práce.⁶ Osobitnú pozornosť je potrebné venovať aj negatívnym javom, ktoré podkopávajú duševné zdravie a pracovnú pohodu učiteľov. Patria sem šikana a iné sociálno-patologické javy na pracovisku, ktoré majú nielen individuálne, ale aj systémové dôsledky. Táto problematika tvorí ústrednú tému tohto príspevku, pričom osobitný dôraz kladíme na analýzu ich dopadu na pracovnú pohodu a možnosti právnej ochrany obetí.

1. Šikana na pracovisku ako negatívny faktor

Šikana na pracovisku predstavuje vážny problém, ktorý zásadne ovplyvňuje pracovnú spokojnosť a celkovú pohodu zamestnancov. Napriek tomu, že o šikane sa často hovorí v súvislosti so žiakmi, učitelia sú rovnako vystavení šikanovaniu zo strany kolegov, vedenia školy, rodičov či dokonca samotných žiakov. Informatívne správy Inšpektorátu práce Slovenskej republiky prinášajú znepokojivé údaje, ktoré odrážajú rastúci výskyt tohto javu. Napríklad v roku 2023 zaznamenal Inšpektorát práce Prešov 50 % nárast podaní v oblasti školstva oproti predchádzajúcemu roku, pričom podania z tejto oblasti spolu s maloobchodom tvorili nadpolovičnú väčšinu všetkých doručených sťažností týkajúcich sa diskriminácie.

Najčastejšie podania zahŕňali obvinenia z bossingu (práca pod nátlakom nadriadeného zamestnanca), šikany a diskriminácie, ktoré sa prejavovali zadávaním nesplniteľných úloh, obmedzením prístupu k pracovným zdrojom, verejným ponižovaním, krivým obviňovaním či verbálnymi útokmi. Tieto prejavy sú v školskom prostredí zvlášť znepokojujúce, keďže môžu mať výrazne negatívny vplyv nielen na psychické zdravie učiteľov, ale aj na kvalitu vzdelávacieho procesu.⁷ Zahraničné výskumy potvrdzujú, že mobbing na pracovisku má priamy vplyv na emocionálne vyčerpanie učiteľov a negatívne koreluje s ich osobnými úspechmi. Najčastejšie formy mobbingu u učiteľov zahŕňajú nespravodlivú kritiku,

⁵ DREER, B. Teachers' well-being and job satisfaction: the important role of positive emotions in the workplace. In: *Educational Studies*. 50. vydanie. Londýn: Routledge, 2021, s. 61–77. Citované dňa: 28.8.2024. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1080/03055698.2021.1940872>.

⁶ DOAN, S, E. D. STEINER, and R. PANDEY. *Teacher Well-Being and Intentions to Leave in 2024: Findings from the 2024 State of the American Teacher Survey*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2024. Citované dňa 28.8.2024. Dostupné online na: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1108-12.html.

⁷ NÁRODNÝ INŠPEKTORÁT PRÁCE. *Informatívna správa o diskriminácii a rodovej rovnosti v pracovnoprávných vzťahoch za rok 2023*, marec 2024. Citované dňa: 28.8.2024. Dostupné online na: <https://www.ip.gov.sk/wp-content/uploads/2024/03/Informativna-sprava-o-diskriminacii-a-rodovej-rovnosti-v-pracovnopravných-vztťahoch-za-rok-2023.pdf>.

ignorovanie úspechov, či vyrušovanie počas práce.⁸ Takéto prostredie prispieva k poklesu ich pracovnej spokojnosti a môže viesť k vážnym dôsledkom na duševnom a fyzickom zdraví. Šikana môže spôsobovať následky v podobe pocitov úzkosti, strachu, hnevu, beznádeje, nedostatku radosti a znižovania sebavedomia. Obete sa cítia byť umlčané, ponižované, diskriminované či izolované. U obetí sa môžu rozvinúť poruchy spánku, stravovania, úzkostné poruchy, syndróm vyhorenia a depresie.⁹ Najzávažnejším dôsledkom je samovražda spôsobená šikanou na pracovisku. Pravdepodobne kvôli spomínaným emočným ťažkostiam, štúdie tiež medzi šikanovanými identifikovali väčšie používanie hypnotík, ako aj väčšie používanie psychotropných látok všeobecne.¹⁰ So stresom sa spája aj zvýšený počet psychosomatických porúch, ktoré s ním súvisia. Fyzické zdravie preto predstavuje druhú oblasť, ktorú môže zasiahnuť šikana na pracovisku. Sem sa zaraďujú bolesti krku, pohybového aparátu a akútna bolesť - afybrómia.¹¹ Medzi ďalšie dôsledky patria kardiovaskulárne ochorenia, zvieravé pocity pri dýchaní, diabetes, kožné ochorenia, ochorenia zažívacieho traktu v podobe ochorení žalúdka a čriev, poruchy vyprázdňovania a močenia.¹²

Ako vyplýva z uvedeného, šikana na pracovisku môže spôsobiť závažné negatívne dôsledky predovšetkým na duševnom zdraví zamestnancov. Závažné dopady šikany na pracovisku, predovšetkým na duševné zdravie, vyvolávajú otázku, či má dotknutá osoba možnosť žiadať náhradu za utrpenie spôsobené zásahom do jej duševného zdravia a či právny systém poskytuje adekvátne nástroje na ochranu a odškodnenie obetí. V nasledujúcej časti článku sa preto budeme venovať možnostiam a prípustnosti uplatnenia náhrady nemajetkovej ujmy spôsobenej šikanou na pracovisku.

2. Možnosti náhrady nemajetkovej ujmy obetí šikany na pracovisku

Na úvod je pre jasnosť výkladu potrebné uviesť, že vo vnútroštátnom právnom systéme Slovenskej republiky neexistuje žiadna právna norma, ktorá by vymedzovala, používala alebo sa priamo zaoberala pojmami šikana na pracovisku, mobbing alebo bossing. Logicky teda neexistuje ani žiadna právna norma, ktorá by výslovne priznávala náhradu (peňažnú či inú) jej obetiam. Pri úvahách o možnostiach uplatňovania náhrady však možno vychádzať

⁸ TANHAN, F. a Z. ÇAM. *The relation between mobbing behaviors teachers in elementary schools are exposed to and their burnout levels*. 2011, 2704-2709. Citované dňa: 29.11.2024. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.174>

⁹ MACINTOSH, J., J. WUEST, M. M. GRAY, and S. ALDOUS. *Effects of Workplace Bullying on How Women Work*. In: *Western Journal of Nursing Research*. 2010, 10, s. 3. Citované dňa: 28.8.2024. Dostupné online na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.851.5340&rep=rep1&type=pdf>

¹⁰ SANSONE, R. A., and L. A. SANSONE. *Workplace Bullying: A Tale of Adverse Consequences*. In: *Innovation in clinical neuroscience*. 2015, 12, s. 32–37. Citované dňa: 28.8.2024. Dostupné online na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4382139/>

¹¹ FEJÓ, F. R., D. D. GRÄF, N. PEARCE, and A. G. FASSA. *Risk Factors for Workplace Bullying: A Systematic Review*. In: *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2019, 16, s. 1 – 2. Citované dňa: 28.8.2024. Dostupné online na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6603960/>

¹² KARIKOVÁ, S. a E. NÁBĚLKOVÁ. *Mobbing – špecifická forma násilia v edukačnom prostredí*. In: *Psychologie a její kontexty*. 2010, 1, s. 7. Citované dňa: 28.8.2024. Dostupné online na: http://psychkont.osu.cz/fulltext/2010/Karikova,Nabelkova_2010_1.pdf

hneď z niekoľkých právnych predpisov, ktoré s danou problematikou súvisia a je možné ich pri riešení šikany na pracovisku aplikovať.

Antidiskriminačný zákon

V prípade, ak sa zamestnanec stane obeťou šikany na pracovisku, vo väčšine prípadov prvotné úvahy zainteresovaných smerujú k aplikácii antidiskriminačnej legislatívy. Dôvodom týchto úvah je predovšetkým presvedčenie, že s obeťou šikany bolo v pracovnoprávných vzťahoch zaobchádzané odlišne – menej priaznivo ako s ostatnými zamestnancami, čím došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania. Ako vyplýva zo základných zásad zákona č. 311/2001 Z.z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov (ďalej ako „Zákonník práce“ alebo „ZP“), konkrétne čl. 1, fyzické osoby majú právo na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky v súlade so zásadou rovnakého zaobchádzania ustanovenou pre oblasť pracovnoprávných vzťahov osobitným zákonom č. 365/2004 o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon). Podľa neho je zamestnávateľ v pracovnoprávných vzťahoch povinný zaobchádzať so zamestnancami v súlade so zásadou rovnakého zaobchádzania ustanovenou pre oblasť pracovnoprávných vzťahov antidiskriminačným zákonom. Antidiskriminačný zákon (ďalej len „ADZ“) predstavuje komplexnú právnu úpravu týkajúcu sa zásady rovnakého zaobchádzania. Vytvára spoločný právny základ pre dodržiavanie tejto zásady v celom právnom poriadku Slovenskej republiky. Pôsobí v oblasti sociálneho zabezpečenia, vzdelávania či pracovnoprávných a obdobných právnych vzťahov.¹³

Ako sme už predznamenal, šikana na pracovisku môže mať mnoho podôb a prejavov. Keďže ide o dlhodobý časový dej tvorený opakujúcimi sa nepriateľskými prejavmi, nie je vylúčené, že niektoré z nich môže predstavovať aj priamu či nepriamu diskrimináciu. Avšak o šikane na pracovisku v pravom slova zmysle, v zásade nemôžeme hovoriť iba ako o diskriminácii, keďže nejde o jedno konanie/nekonanie, ktoré spôsobuje, že s osobou je zaobchádzané menej priaznivo. Šikana na pracovisku tak môže zahŕňať aj prejavy diskriminácie, ale sama o sebe vo väčšine prípadoch nie je výlučne diskrimináciou. V intenciách ADZ tak v tejto súvislosti prichádza na úvahy obťažovanie podľa § 2a ADZ. Obťažovanie podľa § 2a ods. 4 je také správanie, v dôsledku ktorého dochádza alebo môže dôjsť k vytváraniu zastrašujúceho, nepriateľského, zahanbujúceho, ponižujúceho, potupujúceho, zneuctujúceho alebo urážajúceho prostredia a ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť zásah do slobody alebo ľudskej dôstojnosti.¹⁴

Súvislosť medzi šikanou na pracovisku a obťažovaním tak môžeme vidieť v tom smere, že šikanu môžeme považovať za jednu z foriem obťažovania. Obťažovanie predstavuje neželané správanie zasahujúce do dôstojnosti zamestnanca, voči ktorému správanie smeruje. V odbornej verejnosti panuje názorový rozpor v tom, či na to, aby sme mohli klasifikovať určité správanie (šikanu na pracovisku) ako obťažovanie v zmysle ADZ je potrebná prítomnosť diskriminačného dôvodu alebo nie. V zásade však prevažuje názor, že obťažovanie je iba forma diskriminácie a preto je diskriminačný dôvod nevyhnutný.

¹³ ADZ - § 2

¹⁴ Tamtiež

Krajský súd Trnava v rozhodnutí sp. zn. spis. zn. 10CoPr/1/2019, zo dňa 27. 09. 2019 uviedol, že dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania spočíva v zákaze diskriminácie z určitých dôvodov, pričom spôsoby diskriminačného konania vymedzuje ADZ jednotlivými formami diskriminácie. Medzi tieto formy patrí aj tzv. obťažovanie, ktoré je definované ako správanie, v dôsledku ktorého dochádza alebo môže dôjsť k vytváraniu zastrašujúceho, nepriateľského, zahanbujúceho, ponižujúceho, potupujúceho, zneuctujúceho alebo urážajúceho prostredia a ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť zásah do slobody alebo ľudskej dôstojnosti. Pod túto formu diskriminácie možno zaradiť aj prípady šikany. Aby určité správanie, konanie alebo určitá situácia bola porušením zásady rovnakého zaobchádzania, Antidiskriminačný zákon vyžaduje splnenie podmienok, ktorými sú diskriminačný dôvod, oblasť a forma diskriminácie. V rámci posúdenia porušenia zásady rovnakého zaobchádzania je preto namietané konanie potrebné vždy posúdiť z hľadiska kumulatívneho splnenia týchto podmienok.¹⁵ Súd v tomto rozhodnutí deklaroval názor, že uplatňovanie kvalifikovanie šikana na pracovisku ako obťažovanie v zmysle ADZ je nevyhnutná prítomnosť diskriminačného dôvodu.

Na druhej strane v rozhodnutí Okresného súdu Bratislava IV, sp.zn. 11Cpr/1/2012, zo dňa 06.06. 2018 súd uviedol, že obťažovanie je z hľadiska právnej ochrany chránenej osoby na rovnakej úrovni ako samotná diskriminácia. Forma obťažovania pritom nie je rozhodujúca a obťažovanie je porušením dôstojnosti osoby zamestnanca, ktoré sa prelína so šikanovaním, ak sa obťažovanie uskutočňuje často a trvá dlhší čas. Pri obťažovaní sa nevyžaduje porovnávanie sa s inými zamestnancami. Rozpor so zákonom je priamo v konaní samotnom, nie v porovnávaní s inými konaniami. Uviedol však aj názor, že šikanovanie treba odlíšiť od diskriminácie. Diskriminácia primárne spočíva v tom, že diskriminovaný zamestnanec je nositeľom určitého znaku. Ak je zamestnanec prenasledovaný z iného dôvodu, nemôže ísť o diskrimináciu, ale o šikanovanie. Súd v tomto rozsudku uviedol názor, že obťažovanie je postavené na úroveň diskriminácie, avšak nevyžaduje diskriminačný dôvod.¹⁶

V tomto smere sa prikláňame k názoru, že nato aby sme mohli považovať šikanu na pracovisku za obťažovanie upravené v rámci antidiskriminačnej legislatívy, je nutné prepojenie obťažovania s určitým diskriminačným dôvodom. Ako podporný argument týchto úvah môžeme využiť nielen znenie Smernica Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani, ale aj príklad českej legislatívy. Český antidiskriminačný zákon v § 4 ods. 1 definuje obťažovanie ako neželané správanie spojené s diskriminačnými dôvodmi uvedenými v § 2 ods. 3. Česká zákonná formulácia obťažovania tak poskytuje pevný základ na zdôraznenie, že právna kvalifikácia obťažovania je úzko spojená s existenciou diskriminačného dôvodu, čo je dôležité zohľadniť aj pri procesoch dokazovania. V tejto súvislosti je však potrebné uviesť, že osobitosťou slovenskej legislatívy je zahrnutie pojmu „iné postavenie“ medzi diskriminačné dôvody, čo umožňuje širšie využitie antidiskriminačnej legislatívy prostredníctvom tohto kritéria vo viacerých prípadoch. Ústavný súd SR vo svojom rozhodnutí sp. zn. PL ÚS 1/2012 konštatoval, že pojem „iné postavenie“ umožňuje rozšíriť množinu zakázaných dôvodov diskriminácie aj o ďalšie kritériá, ktoré nie sú výslovne uvedené v ústave. Tieto dôvody

¹⁵ Rozsudok Krajského súdu Trnava, sp. zn. spis. zn. 10CoPr/1/2019, zo dňa 27. 09. 2019.

¹⁶ Rozsudok Okresného súdu Bratislava IV, sp.zn. 11Cpr/1/2012, zo dňa 06.06. 2018.

nemusia byť nevyhnutne spojené s nemennými vlastnosťami človeka, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať, ale môže zahŕňať aj dôvody vyplývajúce z osobných rozhodnutí či voľby odrážajúcej osobnostné rysy jednotlivca.¹⁷ Uvedený dôvod tak umožňuje širšie praktické využitie antidiskriminačnej legislatívy aj v prípadoch šikany na pracovisku. V praxi pôjde najčastejšie o prípady bossingu, teda prípady, keď nadriadený zamestnanec zneužíva nižšie postavenie iného zamestnanca.

Zamestnanec, ktorému v dôsledky šikany na pracovisku vznikla nemajetková ujma, môže využiť možnosti právnej ochrany vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania upravené práve v ADZ. Ide o tzv. negatívnu žalobu - žaloba na zdržanie sa neoprávneného zásahu do práva. Tá je však prípustná iba v prípade, ak neoprávnený diskriminačný zásah stále trvá. Do úvahy prichádza taktiež reštitučná žaloba. Ide o žalobu domáhajúcu sa nápravy protiprávneho stavu, odstránenia následku protiprávneho konania. Obe žaloby však žiadnym spôsobom nekompenzujú zásah do nemajetkovej sféry zamestnanca. Na to slúži satisfakčná žaloba - v prípadoch, ak by primerané zadosťučinenie nebolo dostačujúce, najmä ak nedodržaním zásady rovnakého zaobchádzania bola značným spôsobom znížená dôstojnosť, spoločenská vážnosť alebo spoločenské uplatnenie poškodenej osoby môže sa domáhať aj náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch. Sumu náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch určí súd s prihliadnutím na závažnosť vzniknutej nemajetkovej ujmy a všetky okolnosti, za ktorých došlo k jej vzniku.¹⁸ Peňažnú náhradu za nemajetkovú ujmu spôsobenú šikanou na pracovisku je tak možné priznať iba vtedy, ak by sa iné možnosti nápravy a uspokojenia šikanovaného pracovníka nejavili ako postačujúce a ak by šikanovaním utrpela šikanovaná osoba inú ujmu, morálnu, zníženie dôstojnosti, zníženie vážnosti v spoločnosti, ktoré nemožno reparaovať inými zákonom predpokladanými spôsobmi - návratom do pôvodného stavu, odstránením závadného stavu alebo ospravedlnením. Ide teda o nárok, ktorý prichádza do úvahy, keď iné možnosti nápravy zlyhali alebo nie sú možné. Využitie tejto možnosti je možné aj pri psychických dôsledkoch na zdraví zamestnanca, avšak ako sme už uviedli, iba v prípade, ak je šikanovanie zamestnanca založené na diskriminačnom dôvode.

Ochrana osobnosti

Ďalšou možnosťou náhrady nemajetkovej ujmy spôsobenej šikanou na pracovisku predstavuje právna úprava ochrany osobnosti. V zmysle § 11 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej ako „OZ“), má fyzická osoba právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života a zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti, ako aj súkromia, svojho mena a prejavov osobnej povahy.¹⁹ Obdobne ako v prípade ADZ, aj OZ umožňuje šikanovanému zamestnancovi, aby sa cestou súdu domáhal najmä toho, aby sa upustilo od neoprávnených zásahov do práva na ochranu jeho osobnosti, aby sa odstránili následky týchto zásahov a aby mu bolo dané primerané zadosťučinenie. Pokiaľ takéto zadosťučinenie nebolo dostačujúce najmä preto, že bola v značnej miere znížená

¹⁷ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 1/2012 z 3. júla 2013.

¹⁸ ADZ - § 9.

¹⁹ OZ - § 11.

dôstojnosť fyzickej osoby alebo jej vážnosť v spoločnosti, má fyzická osoba tiež právo na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch.²⁰ Aj v prípade úpravy obsiahnutej v OZ náhrada nemajetkovej ujmy v peniazoch predstavuje až krajný prostriedok nápravy, teda iba tam, kde nastal stav, ktorý nie je možné napraviť inak a zároveň zásah do osobnej sféry zamestnanca bol v značnej miere. Obeť šikany môže využiť túto možnosť v prípade, ak postup podľa ADZ neprichádza do úvahy, teda pri absencii diskriminačného dôvodu.

S predostretou ďalšou možnosťou právnej ochrany nastáva otázka, čo v prípade, ak diskriminačný dôvod pri šikane na pracovisku existuje? Je možný súbeh žaloby podľa ADZ a žaloby na ochranu osobnosti podľa OZ? Konzumujú sa tieto nároky? V tomto prípade zastávame názor, že je ten istý skutkový dej môže v niektorom prípade zakladať zároveň tak nárok na náhradu ujmy spôsobenej diskriminačným správaním ako aj nárok na náhradu nemajetkovej ujmy spôsobenej fyzickej osobe na jej osobnostných právach. Tieto nároky treba dôsledne rozlišovať a pri ich posudzovaní mať na zreteli nielen odlišnosť vzťahov, z ktorých sú vyvodzované, ale tiež rozličnosť právnej úpravy, ktorá sa na ne vzťahuje. Kým náhrada nemajetkovej ujmy v žalobe na ochranu osobnosti je určená na kompenzáciu ujmy, ktorá vznikla zásahom do osobnostných práv ako sú česť, dôstojnosť, súkromie alebo zdravie, náhrada nemajetkovej ujmy v žalobe na ochranu pred diskrimináciou je určená na kompenzáciu ujmy spôsobenej diskriminačným správaním. Môže ísť o ujmu spojenú so stresom, pocitom menejcennosti alebo iné negatívne následky spôsobené diskrimináciou. Podľa nášho názoru je náhradu oboch nárokov potrebné a nevyhnutné dôsledne odlišovať. Šikanovaný zamestnanec má tak možnosť žiadať náhradu nemajetkovej ujmy v rámci oboch konaní, pokiaľ pôjde o rôzne aspekty spôsobenej ujmy.

Podanie oboch žalôb zároveň umožňuje komplexne riešenie situáciu šikany na pracovisku, ktorá zahŕňa diskriminačné praktiky. Zamestnanec tak môže dosiahnuť morálne zadostučinenie, zastavenie šikany, odstránenie diskriminačných praktík a aj finančné odškodnenie. Využitím súbehu žalôb sa zároveň zvyšuje šanca na úspech, pretože súd môže posúdiť širší kontext prípadu a zohľadniť všetky relevantné právne aspekty. Pri priznávaní náhrady nemajetkovej ujmy súd dôkladne preskúma, či nedochádza k duplicitnému odškodneniu za tú istú ujmu, teda bude sa snažiť zabrániť situácii, kedy by bola priznaná dvojnásobnú náhradu za zásah do rovnakého práva. Pri podávaní oboch žalôb je tak dôležité dôkladne odôvodniť, aké konkrétne ujmy zamestnancovi vznikli v dôsledku zásahu do osobnostných práv a aké v dôsledku diskriminácie. Tým sa zabezpečí, že súd bude schopný priznať náhradu za oba druhy ujmy, pokiaľ budú opodstatnené. Rozhodnutie o výške náhrady nemajetkovej ujmy tak v žiadnom prípade nepredstavuje ľubovôľu sudcu. Výšku náhrady nemajetkovej ujmy určí súd po dôkladnom zvážení všetkých okolností prípadu a predovšetkým po posúdení intenzity zásahu na chráneného práva. Ako vyplynulo z Nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. III. ÚS 288/2017 z 5. decembra 2017, pri určovaní sumy nemajetkovej ujmy spôsobenej zásahom do ochrany osobnosti musia všeobecné súdy zároveň zohľadňovať svoju vlastnú rozhodovaciu činnosť a teda v súlade s princípom rovnosti rozhodovať v porovnateľných veciach rovnako a v ich judikatúre by tak mal existovať vzťah priamej úmernosti medzi závažnosťou ujmy a výškou priznanej

²⁰ Tamtiež.

náhrady.²¹ Na tomto mieste však môžeme konštatovať, že vzhľadom na nízky počet súdnych rozhodnutí, ktoré by sa zaoberali šikanou na pracovisku (nehovoriac už priamo o náhrade nemajetkovej ujmy v peniazoch) je možné konštatovať, že v Slovenskej republike doposiaľ nie je judikovaná primeraná výška náhrady, ktoré by sa mala šikanovanému zamestnancovi priznať.

Všeobecná zodpovednosť zamestnávateľa

Tretím, pomerne menej využívaným právnym nástrojom, ktorým sa zamestnanec môže domáhať náhrady spôsobenej nemajetkovej ujmy, je všeobecná zodpovednosť zamestnávateľa za škodu podľa § 192 Zákonníka práce. Táto úprava stanovuje, že zamestnávateľ zodpovedá za škodu, ktorá vznikla zamestnancovi porušením právnych povinností alebo úmyselným konaním proti dobrým mravom pri plnení pracovných úloh či v priamej súvislosti s nimi. V tejto súvislosti sa môže natískať otázka, či je možné ujmu na duševnom zdraví považovať za škodu v zmysle uvedenej legislatívy. Ústavný súd v tomto smere zdôraznil, že pri výklade právnych ustanovení je nevyhnutné vyhnúť sa formalistickému prístupu a zamerať sa na ich účel, pričom je potrebné zohľadniť ochranu práv a základné princípy právneho štátu²², a zároveň uviedol, že pojem „škoda“ v slovenskom právnom poriadku možno chápať v širšom zmysle, zahŕňajúc nielen materiálnu ujmu, ale aj nemajetkovú ujmu, vrátane zásahov do duševného zdravia.²³ Pri poskytnutí náhrady je pri tejto možnosti potrebné vychádzať aj z § 217 ZP, ktorý stanovuje, že zamestnávateľ je povinný nahradiť zamestnancovi skutočnú škodu, a to v peniazoch, ak škodu neodstráni uvedením do predchádzajúceho stavu. Ak ide o inú škodu na zdraví ako z dôvodu pracovného úrazu alebo choroby z povolania, platia pre spôsob a rozsah jej náhrady ustanovenia o pracovných úrazoch s tým obmedzením, že jednorazové odškodnenie pozostalým nepatrí.²⁴ Z komentárovej spisby vyplýva, že ide o staršie ustanovenie, ktoré v súčasnej dobe nemá v praxi využitie.²⁵ Napriek tejto skutočnosti sa prikláňame k názoru, že renesancia tohto ustanovenia môže nastať práve pri jeho využití pri prípadoch odškodňovania obetí šikany na pracovisku, ktorým bola spôsobená psychická ujma na zdraví. Podobné prístupy možno nájsť aj v rozhodovacej praxi českých súdov. V posledných rokoch sa české všeobecné súdy zaoberali žalobami zamestnancov, ktorí žiadali náhradu škody na duševnom zdraví spôsobenej šikanou, pričom tieto prípady neboli priamo spojené s pracovnými úrazmi. Tieto rozhodnutia ukazujú, že všeobecná zodpovednosť zamestnávateľa môže byť efektívnym nástrojom na odškodnenie v prípadoch, kde iné právne mechanizmy zlyhali alebo neboli použiteľné.

Proces dokazovania a jeho úskalía v prípadoch šikany

V súdnych sporoch týkajúcich sa šikany na pracovisku je proces dokazovania kľúčovým prvkom, ktorý môže rozhodnúť o úspechu alebo neúspechu žalobcu. Takéto spory sú totiž

²¹ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 288/2017 z 5. decembra 2017.

²² Nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 155/2017 z 31. augusta 2017.

²³ Nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 695/2017 z 05. decembra 2018.

²⁴ ZP.

²⁵ DOLOBÁČ, M. a kol. Zákonník práce. Veľký komentár. Žilina: EUROKÓDEX, s.r.o., 2023, s. 785.

často charakterizované dôkaznou núdzou. Šikanózne správanie býva skryté a prebieha v situáciách, kde nie sú prítomní svedkovia alebo je dôkazné bremeno oslabené nedostatkom fyzických dôkazov, ako sú e-maily či záznamy. Zvyčajne ide o tzv. „tvrdenie proti tvrdeniu“, kde svedkovia môžu mať obavy vypovedať alebo trpieť „selektívnymi výpadkami pamäti.“ Navyše, dôkazy ako skryté nahrávky sú právne sporné a často nepoužiteľné. Práve dôkazná núdza a zložitosť preukázania šikana na pracovisku sú často dôvodom, prečo sa obeť nedomáhajú právnej ochrany a zostávajú vystavené nevhodným pracovným podmienkam po dlhú dobu. Nie zriedka sa stáva, že zamestnanci prvýkrát prehovorí o dlhodobej šikane na pracovisku až v momente, keď dôjde k ukončeniu ich pracovného pomeru (či už z vlastnej vôle alebo v dôsledku právneho úkonu zamestnávateľa). Duševné zdravie zamestnancov je však už v tomto bode často závažne poškodené.

Na Slovensku, podobne ako v Českej republike, existuje koncept tzv. obráteného dôkazného bremena. Ten sa však uplatňuje iba pri prvej možnosti - antidiskriminačných sporoch. Aj keď tento prístup nie je samospásny, poskytuje žalobcovi významnú výhodu v prípadoch, kde je dôkazná situácia zložitá. Obrátené dôkazné bremeno predstavuje odklon od všeobecného pravidla delenia dôkazného bremena medzi sporové strany, ktoré je charakteristické pre väčšinu občianskoprávných sporov. V prípade konaní týkajúcich sa porušenia zásady rovnakého zaobchádzania musí žalobca predložiť súdu také skutočnosti, z ktorých možno dôvodne usudzovať, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania skutočne došlo (bremeno tvrdenia).²⁶ Na rozdiel od štandardného rozdelenia dôkazného bremena, žalovaný (osoba, o ktorej sa tvrdí, že porušila zásadu rovnakého zaobchádzania) nesie dôkaznú povinnosť preukázať, že zásadu rovnakého zaobchádzania neporušil.

Pri šikane s diskriminačným dôvodom, akými sú napr. sexuálna orientácia, vek alebo náboženské presvedčenie, umožňuje obrátené dôkazné bremeno v konaniach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania žalobcovi dosiahnuť výrazne lepšiu procesnú pozíciu. Tento mechanizmus zmierňuje dôkaznú záťaž obeť tým, že stačí, aby predložila skutočnosti, z ktorých možno dôvodne usudzovať porušenie zásady rovnakého zaobchádzania, čím mu poskytuje reálnu šancu na úspech aj v prípadoch, kde by pre dôkaznú núdzu mohla zlyhať. Dôsledkom tejto právnej úpravy je nielen posilnenie postavenia žalobcu, ale aj zvýšenie spravodlivosti v pracovnoprávných sporoch. Obrátené dôkazné bremeno znižuje nerovnováhu medzi zamestnancom a zamestnávateľom, ktorý musí preukázať, že zásadu rovnakého zaobchádzania neporušil. Týmto spôsobom sa zabezpečuje efektívnejšia ochrana práv zamestnancov, zvyšuje sa ich šanca na úspech v spore a zároveň sa vytvára tlak na zamestnávateľov, aby aktívne predchádzali diskriminačným praktikám na pracovisku.

Ako sme už uviedli, platí to iba v prípade, ak v rámci šikany vieme identifikovať diskriminačný dôvod a teda využiť ADZ. Pri využití ďalších možností právnej ochrany, ktoré sme načrtli vyššie stále platí, že obeť šikany bude musieť pred súdom aktívne preukazovať, že k šikanóznemu konaniu došlo, čo je častokrát mimoriadne náročné. Príkladom môže byť situácia, keď sa

²⁶Nález Ústavného súdu SR z 1. decembra 2015, sp. zn. III. ÚS 90/2015 – „Dôkazná situácia v antidiskriminačných sporoch je typická tým, že požiadavka, aby žalujúca strana musela preukázať, že bola diskriminovaná práve a výlučne pre svoj rasový (etnický) pôvod, a nie z iného dôvodu, je celkom zjavne nespĺniteľná, lebo preukázať motiváciu (pohnútku) žalovanej strany je z povahy veci vylúčené. Preto podľa § 11 ods. 2 antidiskriminačného zákona postačuje oznámiť konajúcemu súdu skutočnosti, z ktorých možno dôvodne usudzovať, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania došlo.“

zamestnanec uchádza o vedúce miesto, neuspeje, a vedúci, ktorý sa cíti ohrozený, začne voči nemu aplikovať šikanózne praktiky. Podobne môže dôjsť k šikanovaniu z dôvodu dlhodobých osobných sporov, napríklad pre rodinné väzby, nesympatie či iné nenávistné motivácie. V takýchto prípadoch je však žalobca v oveľa ťažšej pozícii. Musí preukázať nielen samotné šikanovanie, ale aj vznik škody a jej príčinnú súvislosť so správaním zamestnávateľa alebo nadriadeného. Táto disproporcía vyvoláva zásadnú otázku, či je spravodlivé a právne opodstatnené, aby sa v rámci súdneho konania pri ochrane proti šikane kládol taký výrazný dôraz iba na existenciu diskriminačného dôvodu. Podľa nášho názoru takýto prístup nie je vhodný, pretože dopady šikanovania na obeť sú rovnaké bez ohľadu na jeho motiváciu. Stres, úzkosť a psychické problémy postihujú obeť rovnakou intenzitou, či už ide o diskrimináciu alebo osobné konflikty. Rozlišovanie iba na základe prítomnosti diskriminačného dôvodu teda nepomáha k spravodlivému riešeniu sporov a zbytočne oslabuje postavenie obetí „prostej“ šikany.

Jedným z možných riešení nerovnosti medzi prípadmi šikany s diskriminačným dôvodom a „prostej“ šikany by mohlo byť rozšírenie obráteného dôkazného bremena, ktoré sa dnes využíva v antidiskriminačných sporoch, aj na prípady šikany bez diskriminačného dôvodu a iných foriem nerovného zaobchádzania. Tento krok by zmiernil dôkazné bremeno žalobcu, ktorý by už nemusel niesť celú dôkaznú záťaž sám. Stačilo by, aby predložil skutočnosti naznačujúce, že k šikanovaniu došlo, pričom dôkazná povinnosť by následne ležala na žalovanom. Takáto úprava by priniesla niekoľko zásadných výhod. Zamestnanci, ktorí sa stali obeťmi šikany, by mali väčšiu šancu na spravodlivé riešenie svojich sporov. Dôkazná núdza v prípadoch „prostej“ šikany vyplýva predovšetkým z jej povahy, keďže sa často prejavuje subtilnými formami, ako sú psychologický tlak, ponižovanie alebo vytváranie nepriateľskej atmosféry, ktoré je ťažké zachytiť či zdokumentovať, čo výrazne sťažuje právnu ochranu obetí. Rozšírenie obráteného dôkazného bremena by súčasne zabezpečilo, že dopady šikanovania, ako sú stres, úzkosť a psychické problémy, budú posudzované spravodlivo bez ohľadu na motiváciu útočníka. Nemá byť rozhodujúce, či šikana vyplýva z diskriminačného dôvodu alebo z osobných konfliktov. Podstata problému a dôsledky na obeť sú rovnaké, a preto by právna ochrana mala byť rovnako efektívna. Napokon, tento mechanizmus by povzbudil zamestnávateľov k dôslednejšiemu vytváraniu zdravého pracovného prostredia. Ak by zamestnanci mali možnosť efektívne preukazovať, že k šikane na pracovisku došlo, výrazne by sa zvýšila ich schopnosť brániť sa voči toxickým praktikám a domáhať sa spravodlivosti. Rozšírenie zdieľaného dôkazného bremena by tak prispelo nielen k spravodlivejšiemu riešeniu sporov, ale aj k prevencii. Zabezpečilo by efektívnejšiu ochranu zamestnancov a pomohlo by vytvoriť inkluzívnejšie pracovné prostredie. Legislatívne zmeny, ktoré by rozšírili tento princíp, by teda nielen posilnili ochranu práv zamestnancov, ale prispeli by aj k vytváraniu zdravšieho a spravodlivejšieho pracovného prostredia. Šikana a nerovné zaobchádzanie by sa nestali len problémom obeť, ale aj zamestnávateľa, čím by sa zodpovednosť za riešenie týchto situácií spravodlivo rozdelila. V konečnom dôsledku by takéto kroky podporili budovanie pracovísk, kde sa každý zamestnanec cíti rešpektovaný, chránený a motivovaný na výkon svojej práce.

Záver

Fakty hovoria jasne - podľa najnovších údajov Medzinárodnej organizácie práce (ILO) za rok 2022 približne 23 % zamestnancov na celom svete zažilo na pracovisku násilie alebo obťažovanie, či už fyzické, psychologické alebo sexuálne. Z tohto počtu 17,9 % zamestnancov hlásilo skúsenosti s psychologickým násilím a obťažovaním, a 8,5 % sa stretlo s fyzickým násilím a obťažovaním počas svojej pracovnej kariéry. Podľa prieskumu EU-OSHA približne 14 % zamestnancov v EÚ uvádza skúsenosti so šikanou na pracovisku.²⁷ Šikana na pracovisku predstavuje vážny problém, ktorý sa môže dotýkať zamestnancov vo všetkých odvetviach. Štatistiky však naznačujú, že slovenskí učitelia patria medzi najviac ohrozené skupiny.

Napriek alarmujúcim štatistikám, problém šikany na pracovisku zostáva do veľkej miery prehliadaný. Zamestnanci – obeť šikany v drvivej väčšine radšej zostávajú v neznesiteľných pracovných podmienkach z obavy pred stratou zamestnania, čím sa častokrát dôsledky na zdraví zamestnancov stávajú nezvratnými. Uvedené potvrdzuje aj nepomerné malé množstvo súdnych rozhodnutí, ktoré sa témou šikany na pracovisku zaoberajú. Ako sme už poukázali, absencia explicitnej právnej úpravy, ktorá by pojednávala o šikane na pracovisku, môže na obeť vplývať až tak negatívne, že sa rozhodnú svoj problém radšej neriešiť, keďže ani nevedia, ako sa majú brániť. Slovenská legislatíva v oblasti ochrany zamestnancov pred šikanou na pracovisku vyžaduje zásadnú reformu, ktorá by reagovala na reálne potreby obetí a zohľadnila zložitost' tohto problému. Kľúčovým dlhodobým cieľom by malo byť presné vymedzenie šikany na pracovisku, vrátane jasného definovania práv zamestnancov vystavených takémuto správaniu. Legislatíva by mala poskytovať obetiam nielen možnosť efektívneho domáhania sa spravodlivosti, ale aj explicitne upravovať nároky na náhradu ujmy spôsobenej na zdraví, či už psychickom alebo fyzickom. Pre blízku budúcnosť by sa však mal legislatívny rámec sústrediť na procesné zmeny, najmä na rozšírenie aplikovateľnosti princípu obráteného dôkazného bremena v prípadoch šikany na pracovisku. Tento krok by zohľadnil asymetriu medzi zamestnancom a zamestnávateľom a zabezpečil spravodlivejšie podmienky pri riešení sporov. Navyše, rozšírenie obráteného dôkazného bremena by posilnilo preventívny účinok právnych noriem, čím by motivovalo zamestnávateľov k aktívnym opatreniam na elimináciu šikany a k vytváraniu bezpečného pracovného prostredia. Takéto legislatívne úpravy sú nevyhnutné na to, aby právny systém reagoval na aktuálne výzvy a potreby pracovného prostredia. Poskytli by nielen efektívnu ochranu práv zamestnancov, ale aj výrazne prispeli k zlepšeniu pracovnej kultúry, čím by sa zabezpečilo dôstojné, spravodlivé a zdravé pracovné prostredie pre všetkých. Je dôležité zdôrazniť, že tolerancia šikany na pracovisku predstavuje tichý súhlas s neetickým správaním, ktoré môže mať devastačné následky na životy a kariéry zamestnancov. Aj napriek nedostatkom v súčasnej legislatíve však existujú možnosti, ako sa domáhať náhrady nemajetkovej ujmy na duševnom zdraví zamestnanca. Záverom je možné dodať, že tému duševného zdravia na pracovisku by sme nemali okliešťovať iba na prevenciu najrôznejších chorôb, keďže duševné zdravie na pracovisku nie je len o absencii choroby, ale aj o vytváraní podporného prostredia, kde sa každý zamestnanec cíti hodnotený a začlenený. Cieľom v tejto oblasti by malo byť vytvorenie inkluzívneho pracoviska, ktoré je miestom, kde sa rozmanitosť stáva zdrojom inovácií a duševná pohoda je prioritou, nie luxusom.

²⁷ ILO, *First Survey*. Geneva. 2022. Citované dňa: 28.8.2024. Dostupné online na: <https://www.ilo.org/publications/major-publications/experiences-violence-and-harassment-work-global-first-survey>.

Odborný článek

Aktuální otázky trestní odpovědnosti za zkrácení daně

Ondřej Sák

Advokátní koncipient v advokátní kanceláři NS & Partners s.r.o.

Abstrakt

Článek je monotematicky zaměřen na trestný čin zkrácení daně, poplatku a podobné platby podle § 240 trestního zákoníku. Hlavním cílem článku bylo zaměřit se na aktuální otázky spojené s trestní odpovědností za tento trestný čin. Nejvýznamnější část článku se věnuje klasifikaci daňových podvodů, když se věnuje jednotlivým způsobům páčání. Jednotlivé daňové podvody se od sebe odlišují svou složitostí co do způsobu páčání a snadností jejich odhalení pro orgány státní správy. Z výčtu jednotlivých způsobů páčání trestného činu zkrácení daně jednoznačně vyčnívají podvody na principu missing trader, které bývají v praxi častěji označovány jako karuselové podvody. Jedná se bezesporu o nejsložitější ze způsobů páčání trestného činu zkrácení daně, jenž právě svou složitostí poskytuje pachatelům největší šanci, že jejich podvod nebude detekován ze strany správce daně a následně nebudou čelit trestně právním následkům. Závěrečná část článku se zaměřuje na základní způsoby odhalování daňových podvodů a nástroje, které k tomuto orgány činné v trestním řízení využívají. Článek se dotýká rovněž fungování Daňové Kobry.

Klíčová slova: zkrácení daně, způsoby zkrácení daně, klasifikace daňových podvodů a odhalování daňových podvodů, Daňová Kobra

Abstract

The article is focused on the criminal offense of tax evasion, fees, and similar payments according to Section 240 of the Czech Penal Code. The main aim of the article was to address the current issues related to criminal liability for this crime. The article deals with the forms of committing the crime of tax evasion, fees, and similar payments under Section 240 of the Czech Penal Code and provides an overview of the basic measures that the state takes to prevent committing of this crime. Among the various methods of committing the crime of tax evasion, frauds based on the missing trader principle clearly stand out, commonly referred to in practice as carousel frauds. These are undoubtedly the most complex methods of committing tax evasion, which, due to their complexity, provide the perpetrators with the greatest chance that their fraud will not be detected by the tax authority, and they will not subsequently face criminal consequences. The concluding part of the article focuses on the basic methods of detecting tax fraud and the tools used by law enforcement agencies to achieve this. The article also touches on the functioning of the „Tax Cobra“ task force.

Keywords: tax evasion, methods of tax evasion, classification of tax frauds, detection of tax frauds, Tax Cobra

Úvod¹

Daňová kriminalita se řadí mezi hospodářskou kriminalitu a stává se jejím stále významnějším segmentem, přičemž je předmětem zájmu nejenom orgánů činných v trestním řízení, ale i politiků a ekonomů. Tento zájem není způsoben četností výskytu těchto trestných činů, ale zejména výší škody, která je daňovými trestnými činy způsobena a která dosahuje miliardových částek. Nejvýznamnějším daňovým trestným činem je bezesporu zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 240 trestního zákoníku,² které je nejčastěji páchaným daňovým trestným činem a jsou jím způsobeny největší škody, které mají dopad na státní rozpočet.

Jak vyplývá ze statistických přehledů kriminality,³ z daňových trestných činů policie nejčastěji eviduje trestný čin zkrácení daně⁴ a trestný čin neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení a podobné povinné platby podle § 241 trestního zákoníku.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Četnost zkrácení daně	704	916	1 114	858	1 015	1 043	1 107	1 296	1 096	822	744	747	916
Škoda způsobená zkrácením daně	3 361 121 Kč	6 278 758 Kč	6 843 153 Kč	8 572 074 Kč	7 957 739 Kč	5 686 096 Kč	3 980 480 Kč	3 746 824 Kč	4 758 683 Kč	5 250 403 Kč	4 042 007 Kč	2 458 797 Kč	2 815 946 Kč
Celkový počet trestných činů	317 177	304 528	325 366	288 660	247 628	218 162	202 303	192 405	199 221	165 525	153 233	181 991	181 417
Celková způsobená škoda	13 899 515 Kč	24 135 981 Kč	19 587 078 Kč	20 850 300 Kč	20 250 981 Kč	18 779 626 Kč	13 677 456 Kč	10 639 767 Kč	17 322 427 Kč	15 830 923 Kč	18 703 171 Kč	19 612 644 Kč	23 410 517 Kč

¹ Tento článek vychází z obhájené diplomové práce: SÁK, O. *Aktuální otázky trestní odpovědnosti za zkrácení daně*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra trestního práva, 2022. Vedoucí práce doc. JUDr. Bc. Vladimír Pelc, Ph.D. Citováno dne 18. 8. 2024. Dostupné online na: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/172278>.

² Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen jako „trestní zákoník“).

³ Statistické přehledy kriminality za rok 2023. *policie.cz*, publikováno dne 12. 1. 2024, citováno dne 8. 8. 2024. Dostupné online na: <https://www.policie.cz/clanek/vyvoj-registrovane-kriminality-v-roce-2023.aspx>

⁴ Trestný čin zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 240 trestního zákoníku (dále jen „trestný čin zkrácení daně“).

Tabulka četnosti výskytu a způsobené škody trestného činu zkrácení daně a celkové kriminality⁵

Pokles jak daňové, tak celkové trestné činnosti v letech 2020 až 2022 byl bezpochyby způsoben pandemií nemoci covid-19, protože došlo nejenom k poklesu celkové ekonomické aktivity podnikatelských subjektů, ale byla rovněž značně omezena činnost policie a také finančních úřadů, které jsou bezpochyby nejčastějšími oznamovateli této trestné činnosti a nelze tedy vyloučit zvýšení latentnosti této kriminality.

Pokud za použití dat ze statistických přehledů kriminality, uvedených v tabulce stanovíme procentuální podíl trestného činu zkrácení daně z celkové kriminality, zjistíme, že trestný čin zkrácení daně představuje v posuzovaných letech průměrně 0,44 % z celkového počtu spáchaných trestných činů. Zcela jiné výsledky přinese porovnání vykázaných škod. Škody způsobené trestným činem zkrácení daně v letech 2011 až 2023 představují průměrně 28,2 % z celkových škod způsobených trestnou činností v České republice. Je zde tedy zcela zjevný nepoměr mezi četností výskytu trestného činu zkrácení daně, a jím způsobenou škodou, který dokládá, že se trestnému činu zkrácení daně dostává oprávněné pozornosti.

Daňová trestná činnost je jedna z nejvíce dynamicky se měnících forem trestné činnosti, co do způsobu jednání pachatelů, proto se tento článek zaměřuje především na způsoby páchaní trestného činu zkrácení daně, přičemž cílem je popsat nejčastější způsoby páchaní trestného činu zkrácení daně, se zaměřením na specifika jednotlivých způsobů, ale zároveň hledat průniky mezi nimi, protože ani jednání pachatelů nebývá zaměřeno jen na jeden konkrétní způsob jednání. V úplném závěru se článek dotkne specifík odhalování trestného činu zkrácení daně a spolupráce jednotlivých složek státní moci, které se na jeho odhalování podílejí.

1 Rozsah zkrácení daně

Trestní zákoník u trestného činu zkrácení daně nehovoří o způsobené škodě, nýbrž o rozsahu, který není v trestním zákoníku dále vyložen, ale protože si lze těžko představit jiné než peněžní vyjádření, používá se k výkladu za použití analogie § 138 odst. 1 trestního zákoníku, který určuje hranice výše škod. Ač se tedy zdá otázka rozsahu zkrácení daně vyřešena, vyvstává v souvislosti s určením, v jakém rozsahu byla daň z pohledu trestního zákoníku zkrácena celá řada otázek.

Nejvyšší soud se k otázce škody ve vztahu k trestnému činu zkrácení daně vyjadřuje opakovaně z různých úhlů pohledu, přičemž uvádí, že škodu způsobenou trestným činem zkrácení daně představuje částka, o kterou pachatel zkrátil daň ve smyslu § 148 odst. 1 trestního zákoníku, resp. § 240 odst. 1 trestního zákoníku, nebo kterou vylákal jako daňovou výhodu ve smyslu § 148 odst. 2 trestního zákoníku, resp. § 240 odst. 1 trestního zákoníku.⁶ V případě zkrácení daně tedy škoda představuje nedostatek přírůstku na majetku státu či jiného příjemce daně, který bylo možné důvodně očekávat, kdyby pachatel řádně přiznal a zaplatil daň v zákonem stanovené výši a nezatajil existenci daňové povinnosti či nezkreslil její výši. Jde-li o vylákání daňové výhody, pak lze škodu spatřovat v majetkovém plnění,

⁵ Zdroj: Vlastní tvorba.

⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 9. 2004, sp. zn. 11 Tdo 917/2004.

kterého se neoprávněně dostalo pachateli či jiné osobě od státu nebo od jiného subjektu v souvislosti s určitou daní jako její přeplatek, nadměrný odpočet apod.⁷

S touto problematikou bez pochyby souvisí to, jakým způsobem bude orgány činnými v trestním řízení kvantifikován rozsah zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby. Základní premisou je skutečnost, že nelze vycházet pouze z výše zkrácené daně uvedené správcem daně v trestním oznámení. V trestním řízení mohou být tytéž důkazy vyhodnoceny odlišně, než tomu bylo v řízení vedeném správcem daně. Nejvyšší soud k tomuto uvedl, že rozhodnutí finančního orgánu o daňové povinnosti obviněného jako daňového subjektu není v řízení o trestném činu zkrácení daně, pro soud závazné, a to ohledně skutkových i právních otázek, neboť řešení daňové povinnosti a rozsahu zkrácení daně nebo vylákání daňové výhody je otázkou viny ve smyslu § 9 odst. 1 trestního řádu.⁸ Proto soud nemůže bez dalšího odkázat na takové rozhodnutí správce daně, aniž by jeho závěry přezkoumal po skutkové stránce a zabýval se správností a odůvodněností v něm obsažených právních názorů na rozhodnou daňovou otázku, a to především z hlediska uplatněné obhajoby.⁹

Nežřídká se stává, že správce daně vychází při stanovení výše zkrácené daně ve svém řízení ze skutečnosti, že daňový subjekt neunesl důkazní břemeno a neprokázal oprávněnost např. daňově uznatelného nákladu u daně z příjmu nebo oprávněnost odpočtu DPH.¹⁰ V trestním řízení je však nutné tento závěr z daňového řízení opětovně prověřit a následně náležitě prokázat, toto však z nejrůznějších důvodů v některých případech není možné. Takovým důvodem může být například velký časový odstup od zahájení daňové kontroly k podání trestního oznámení, který často způsobí také to, že subjekt, na nějž je podáváno trestní oznámení má dostatek času zahladit stopy, které by mohly vést k jeho usvědčení v trestním řízení. Může nastat i komplikovanější situace a to, že daňový subjekt uskuteční komplexní obchodní transakci, která jako celek byla v rozporu s daňovými předpisy, resp. uplatněné daňové schéma bylo nezákonné. Některé dílčí operace této komplexní transakce snižovaly neoprávněně daňovou povinnost, zatímco jiné jí zvyšovaly. Správce daně doměří daň pro tu část operací, které daňovou povinnost neoprávněně snižovaly. Orgán činný v trestním řízení však musí pokládat celou transakci za jeden skutek a vzít v úvahu plusové i minusové položky.¹¹ Nejvyšší soud rovněž ve svém usnesení potvrdil, že konstrukce odpovědnosti v daňovém řízení a v řízení trestním, pokud jde o povinnost prokazování rozhodných skutečností, je zakotvena odlišně. A tak zatímco v daňovém řízení je to daňový subjekt, který musí prokazovat správnost a reálnost dokladů a skutečností (uskutečněných zdanitelných plnění a jim odpovídajících dokladů), v řízení trestním je tato povinnost naopak na orgánech činných v trestním řízení.¹²

Rozsah daňové povinnosti (dříve škoda) v daňovém řízení při neuznání fiktivních faktur představuje jejich plnou výši a v tomto rozsahu se promítá v dodatečných platebních výměrech. Rozsah zkrácení daně v trestním řízení by měl v zásadě představovat rozdíl mezi

⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 7. 2013, sp. zn. 5 Tdo 1112/2012-147.

⁸ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (dále jen „trestní řád“).

⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 2. 2015, sp. zn. 8 Tdo 1049/2014-37.

¹⁰ Daň z přidané hodnoty (dále jen „DPH“).

¹¹ LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA Jan a KŘÍSTEK Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha: C.H. Beck, 2020. S. 75.

¹² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. 6. 2014, sp. zn. 5 Tdo 567/2014.

uplatněnými a oprávněnými náklady (toto navýšení se obviněný pokusil vylákat, a tím v příslušném rozsahu zkrátit daň).¹³ Z citovaného usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. 6. 2014, sp. zn. 5 Tdo 567/2014 tedy vyplývá, že orgány činné v trestním řízení by se měly zabývat výší oprávněných nákladů. Nemělo by tedy docházet k situaci, kdy se v trestním řízení označí jako podvodná pouze strana obchodu a druhou stranou se orgán činný v trestním řízení vůbec nezabývá. Takovýto jednostranný přístup pak může vést v situacím, kdy v rámci trestního řízení jsou zjištěny výrazně vyšší příjmy, než subjekt deklaroval v jím podaném přiznání k dani z příjmu a na základě těchto příjmů je pro potřeby trestního řízení stanovena nová výše daňové povinnosti. Problémem je, pokud se orgán činný v trestním řízení nevypořádá se skutečností, zda zjištěné vyšší příjmy představovaly pro daňový subjekt i vyšší náklady. Pokud tak neučiní může najednou subjektu, v jehož oboru je nákladovost běžně kolem 80 %, vyjít nákladovost o desítky procent nižší, z čehož vyplývá, že takovéto jednostranné posouzení věci většinou nepovede ke správnému a řádně odůvodněnému stanovení rozsahu daně. Tento názor koresponduje s usnesením Nejvyššího soudu ze dne 23. 5. 2018, sp. zn. 7 Tdo 479/2018, v němž se uvádí, že v rámci zjišťování rozsahu zkrácení daně ve smyslu trestného činu zkrácení daně, musí orgány činné v trestním řízení zohlednit tzv. optimalizaci daňové povinnosti. Pravidlo vyjádřené v § 7 odst. 7 zákona o daních z příjmů,¹⁴ podle kterého nelze způsob uplatnění výdajů zpětně měnit, platí pro daňové řízení, ale nelze ho použít v trestním řízení. Jestliže tedy pachatel jako poplatník daně z příjmů fyzických osob ze samostatné činnosti vykázal v daňovém tvrzení nepravdivě snížené příjmy a k nim uplatnil náklady jedním ze způsobů uvedených v citovaném ustanovení zákona o daních z příjmů, stanoví se pro účely trestního řízení rozsah zkrácení zmiňovaného druhu daně s ohledem na takový způsob uplatnění výdajů, který je pro pachatele výhodnější.

V praxi to pro orgány činné v trestním řízení znamená, že jsou povinny zkoumat, jaké byly pachatelem skutečně vynaložené náklady na dosažení, zajištění a udržení zdanitelných příjmů a zjišťovat, zda by pro pachatele nebylo výhodnější, pokud by uplatnil daňově uznatelné výdaje například procentem z dosaženého příjmu. Nelze tak postupovat způsobem, že orgány činné v trestním řízení, na základě svých zjištění, zvýší příjmy pachatele, aniž by se zabývaly tím, zda nedošlo ke změně výdajů, popřípadě, zda není pro pachatele výhodnější, aby uplatnil výdaje jiným způsobem. Řešení této otázky bude zpravidla vyžadovat zpracování znaleckého posudku z oboru ekonomika, odvětví účetnictví.

2 Aktuální formy páčání trestného činu zkrácení daně

V oblasti daňového práva dochází k neustálým změnám, přičemž řada těchto změn je ze strany státu prováděna právě jako reakce na způsoby, jimiž dochází k odčerpávání veřejných prostředků prostřednictvím daňové trestné činnosti. Pachatelé jsou tedy nuceni vymýšlet stále nové způsoby, jak reagovat na zaváděné legislativní změny, právě proto prochází daňová trestná činnost neustálým vývojem a stejně jako dochází ze strany státu ke ztěžování páčání této trestné činnosti, tak rovněž dochází k vymýšlení stále sofistikovanějších způsobů zkrácení daně, k nimž pachatelé využívají stále složitější schémata.

¹³ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 4. 2019, sp. zn. 4 Tdo 381/2019-I.

¹⁴ Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů (dále jen jako „zákon o daních z příjmů“).

Nejčastějším terčem daňových podvodníků je bezesporu DPH, a to hned z několika důvodů. Prvním důvodem je povětšinou měsíční, popřípadě čtvrtletní zdaňovací období, což umožňuje pachatelům rychlý zisk a zároveň to snižuje možnost odhalení daňového podvodu ze strany finanční správy a orgánů činných v trestním řízení. Neméně důležitou výhodou z pohledu osob páčajících daňové podvody je bezesporu výše základní sazby DPH, která činí 21 % a, poskytuje tak možnost vysokého profitu. Avšak patrně tím největším benefitem je možnost získání nadměrného odpočtu. DPH tedy pro pachatele představuje velmi lákavou možnost, jak rychle získat disponibilní peníze. Oproti tomu asi druhá nejčastěji krácená daň z příjmu, kromě drobných výjimek, jako je daňový bonus u daně z příjmu fyzických osob, takovou možnost nepředstavuje. Zkrácením daně z příjmu pachatelé „pouze“ snižují svou daňovou povinnost, ale nezískávají žádné prostředky ze státního rozpočtu, jako je tomu u DPH.

2.1 Opatření proti krácení daně

Jak již bylo uvedeno stát se zejména legislativními opatřeními a také zdokonalováním metod práce snaží reagovat na způsoby páčání daňových podvodů a v ideálním případě jim předcházet, tedy působit preventivně.

Jako příklad takových přijatých opatření je nutné na prvním místě uvést zavedení kontrolního hlášení k 1. 1. 2016. Plátce je povinen uvádět v kontrolním hlášení údaje potřebné pro správu DPH, přičemž musí ve vztahu ke každému jednotlivému zdanitelnému plnění vykázat, mimo jiné, údaje, které slouží ke spárování konkrétních zdanitelných plnění na straně dodavatele a odběratele.¹⁵ Kontrolní hlášení tedy umožnilo finanční správě provádět do značné míry automatizovanou kontrolu a pomocí nastavených algoritmů detekovat podezřelé řetězce firem a na základě takové detekce rychle reagovat, a to jak v rámci svých postupů, tak ve vztahu k orgánům činným v trestním řízení. Z hlediska dokazování daňových podvodů jsou nejvíce problematická přijatá a uskutečněná zdanitelná plnění do 10 000 Kč, protože u nich se nevykazují údaje o jednotlivých obchodech a uvádějí se souhrnnou částkou za celý kalendářní měsíc. V tomto případě je tedy spárování a kontrola jen na základě kontrolního hlášení v podstatě nemožná. Tuto skulinu si uvědomili i pachatelé daňové trestné činnosti a nezřídka se lze setkat s tím, že vykážou takové doklady v řádu několika set tisíc korun za jeden měsíc, a to za účelem čerpání vratitelného přeplatku, případně za účelem eliminace daňové povinnosti, která by vznikla obchodní korporaci zařazené do podvodného řetězce na základě vystavených daňových dokladů.

Dalším opatřením, které mělo vliv na způsob páčání daňové trestné činnosti, bylo bezesporu zavedení režimu přenesené daňové povinnosti neboli *reverse charge*, který je upraven v zákoně o dani z přidané hodnoty¹⁶ a na evropské úrovni směrnicí Rady 2006/112/ES ze dne 28. listopadu 2006, o společném systému daně z přidané hodnoty ve stávajícím konsolidovaném znění od 1. 7. 2021. Režim přenesené daňové povinnosti spočívá v tom, že plátce, pro kterého bylo zdanitelné plnění uskutečněno, je povinen přiznat daň ke dni uskutečnění zdanitelného plnění. Při běžném režimu se povinnost přiznat a zaplatit

¹⁵ KARFÍKOVÁ, Marie. Kontrolní hlášení. *Právníkové listy*. 2017, roč. 1, č. 1, s. 11-16.

¹⁶ Zákon č. 235/2004 Sb., o dani z přidané hodnoty (dále jen „zákon o dani z přidané hodnoty“).

daň dotýká dodavatele – tj. poskytovatele plnění. V režimu přenesené daně se však tato povinnost přenáší na odběratele – tj. příjemce plnění.¹⁷ Poskytovatel plnění tedy nemá možnost zinkasovat DPH, kterou mu spolu s cenou za zboží zašle dodavatel a následně daň buďto přiznat a následně neodvést, nebo ji rovnou vůbec nepřiznat. Zákon o dani z přidané hodnoty zařazuje do trvalého režimu přenesené daňové povinnosti dodání zlata, dodání zboží uvedeného v příloze č. 5 zákona o dani z přidané hodnoty, dodání nemovité věci a poskytnutí stavebních nebo montážních prací. Zavedení poslední jmenované kategorie bylo jistě vyvoláno velmi častým pácháním daňové trestné v souvislosti se stavebnictvím, přičemž pachatelé zneužívali přirozeně nepřehledné struktury subdodavatelů a faktu, že zpětně téměř nelze prokázat, kdo provedl konkrétní práce. Oba tyto výchozí předpoklady jistě existují i po zavedení přenesené daňové povinnosti, přesto došlo k výraznému poklesu této trestné činnosti, a to zejména v souvislosti s krácením DPH. Pokles lze odůvodnit jednoduše tím, že podvod v souvislosti s DPH již nepřinese žádný benefit a podvod spojený s daní z příjmů není z výše uvedených důvodů tak zajímavý. Je tedy zřejmé, že tento legislativní nástroj má pozitivní efekt z hlediska předcházení daňovým podvodům, který jistě převažuje nad zvýšenou administrativní zátěží.

Z výše uvedeného výčtu zřejmě nejvýznamnějších legislativních opatření proti daňovým podvodům vyplývá, že pachatelé se musí neustále přizpůsobovat vývoji daňového práva a průběžně dochází ke změnám ve způsobech páchání této trestné činnosti. Jedná se tedy o jeden z nejdynamičtějších se měnících trestných činů co do způsobu páchání a odhalování.

2.2 Klasifikace daňových podvodů

Podvody na DPH v té nejsofistikovanější formě (podvod na principu missing trader) se jako první v masovém měřítku objevily v Anglii. Z tohoto důvodu se lze poznatky tamější daňové správy (HMRC – Her Majesty's Revenue and Custom) inspirovat. Hned první inspiraci lze hledat u klasifikace podvodů, které HMRC používá ve svém manuálu k podvodům na DPH. Rozdělení však lze použít ve vztahu ke všem daním, byť DPH a daň z příjmu zde budou hrát prim.

- a) Zatajení daňových skutečností (nepodání přiznání)
- b) Osobní spotřeba na účet právnické osoby
- c) Vztahy spojených osob
- d) Neekonomické plnění
- e) Neregistrovaný plátce DPH
- f) Nevyvezené zboží a *reverse charge*
- g) Fiktivní fakturace
- h) Nepravý dodavatel
- i) Podvod na principu *missing trader*¹⁸

¹⁷ POKORNÁ, Lenka. Režim přenesené daňové povinnosti: Kdy se použije a co to znamená?. *podnikatel.cz*, publikováno dne 11.10.2021, citováno dne 4.12.2021. Dostupné online na <https://www.podnikatel.cz/clanky/rezim-prenesene-danove-povinnosti-kdy-se-pouzije-a-co-to-znamená/>.

¹⁸ LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA Jan a KŘÍSTEK Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha: C.H. Beck, 2020. S. 129-130.

2.2.1 Zatajení daňových skutečností (nepodání daňových přiznání)

Tato kategorie představuje nejednodušší variantu daňového podvodu, spočívající ve své nejzákladnější variantě v prostém zatajení skutečností zvyšujících daňovou povinnost poplatníka. Spáchat lze zatajením jediného nebo několika dokladů, ale rovněž úmyslným nepodáním celého daňového podání. Toto jsou zřejmě dvě základní varianty jednání, kterými se páchá tento druh daňového podvodu.

Nejvyšší soud k tomu ve svém usnesení ze dne 27. 7. 2005, sp. zn. 8 Tdo 790/2005 k tomu uvádí, že trestný čin zkrácení daně, lze ve vztahu k DPH spáchat i úmyslným nepodáním přiznání k této dani a tím i zatajením zdanitelného plnění, přestože pachatel nebo osoba, za niž jedná, je plátcem DPH registrovaným u správce daně. V jiném usnesení Nejvyššího soudu lze nalézt potvrzení, že se tato obecná klasifikace daňových podvodů vztahuje i na jiné daně, než DPH, přičemž se v předmětném usnesení uvádí, že trestný čin zkrácení daně lze ve vztahu ke spotřební dani spáchat i úmyslným nepodáním přiznání k této dani při současném zatajení zdanitelného plnění, přestože pachatel nebo osoba, za niž jedná, je plátcem spotřební daně, neboť správce daně je v takovém případě oprávněn předpokládat u daňového subjektu nulovou výši spotřební daně.¹⁹

2.2.2 Osobní spotřeba na účet právnické osoby

U právnických osob na rozdíl od osob samostatně výdělečně činných není pojem osobní spotřeba. Společník nebo jednatel si nemůže jen tak brát finanční prostředky z pokladny nebo bankovního účtu právnické osoby.

V rámci tohoto podvodu pachatel využívá majetkové hodnoty společnosti pro svou osobní potřebu, případně ve prospěch třetích osob. Může se jednat jak o využívání hmotného majetku ve formě nemovitostí či aut, zaměstnávání lidí vykonávajících práci nesouvisející s činností právnické osoby (hlídačka dětí v domácnosti majitele), či o hrazení osobních nákladů z účtu právnické osoby, aniž by tyto byly přiznány jako příjem této osoby.²⁰ V takovém případě tedy může dojít ke zkrácení daně u fyzické osoby, která nedaní požitky takto získané od právnické osoby, a u právnické osoby, může dojít ke zkrácení daně, pokud si takovéto výdaje zahrne do svých daňově uznatelných výdajů. Tento typ podvodu tedy ovlivní zejména daň z příjmu, nelze však vyloučit i dopad na DPH, pokud právnická osoba, plátce DPH, zakoupí pro fyzickou osobu nějakou hmotnou věc nebo službu a následně si z takového uskutečněného zdanitelného plnění uplatní nárok na odpočet daně, na který by fyzická osoba vůbec neměla nárok.

Vyloučit nelze ani spáchání takového podvodu ze strany osob samostatně výdělečně činných, a to například v případě, že si zahrne výdaje na osobní spotřebu poplatníka do daňově uznatelných výdajů, ačkoliv toto není možné z důvodu § 25 odst. 1 písm. u) zákona o daních z příjmů, který výslovně stanoví, že takové výdaje nelze uznat za náklady vynaložené k dosažení, zajištění a udržení příjmů pro daňové účely.

¹⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2012, sp. zn. 15 Tdo 1671/2011.

²⁰ LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA Jan a KŘÍSTEK Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha: C.H. Beck, 2020. S. 131.

2.2.3 Vztahy spojených osob

Spojenými osobami v daňové oblasti označujeme ty fyzické a právnické osoby, které k sobě mají určitý vztah, na základě kterého, se vůči sobě mohou chovat jinak než osoby na sobě nezávislé. Spojené osoby často uzavírají transakce za jiných podmínek, než by uzavíraly, pokud by byly na sobě nezávislé. Důsledkem těchto transakcí pak může být u jedné nebo více spojených osob vykázání nižší daňové povinnosti, než jaká by vznikla nezávislé osobě. Může se jednat o důsledek nechtěný anebo záměrný, transakce mezi spojenými osobami jsou někdy prováděny přímo za účelem snížení daňové povinnosti.²¹

V souvislosti s tímto typem daňového podvodu hovoříme o tzv. transferových cenách. Zjednodušeně lze říci, že za převodní neboli transferové ceny lze považovat ceny uplatňované u transakcí mezi dvěma propojenými daňovými subjekty. Tyto ceny musí být stanoveny stejným způsobem, jakým by postupovaly nezávislé podniky.²² V případě, že dojde k trestnímu oznámení týkajícímu se zkrácení daně z příjmu v důsledku transferových cen mezi spojenými osobami, které znamenalo z pohledu správce daně zkrácení daně u jednoho z kontrolovaných subjektů, bude se jednat o velmi těžce dokazatelné jednání, kde se policejní orgán nejspíše neobejde bez znaleckého posudku, který by měl stanovit, že sjednaná cena byla mimo přípustný rámec. Takové zjištění znalce bude velmi komplikované a může být limitováno nedostatkem dat z obdobných transakcí mezi prokazatelně spojenými osobami, které by mu pomohly určit, zda je posuzovaná cena v obvyklém rozmezí. Bude tedy velmi záležet na okolnostech konkrétního případu, a to zejména na tom, o jaké odvětví ekonomiky se jedná a jaké další důkazy svědčící o účelovosti transakce budou orgány činné v trestním řízení schopny opatřit. V každém případě tento typ daňového podvodu nepatří mezi nejčastější, a to z pohledu četnosti trestních oznámení podaných v souvislosti s transferovými cenami.

2.2.4 Neekonomické plnění

Podstatou tohoto podvodu je nákup, u něhož není naplněna či je významně potlačena podnikatelská racionalita (obchod nevede k dosažení legitimního zisku). Smyslem je toliko dosáhnout odpočtů na DPH, případně uplatnění nákladů u daně z příjmu. Nutným předpokladem pro tento druh daňového podvodu je, že dodavatel musí s odběratelem jednat ve vzájemné shodě. Pokud by ve shodě nejednali, pak se nemůže o daňový podvod vůbec jednat. V tu chvíli by se pouze odběratel účastnil nevýhodného obchodu, což nelze považovat za trestné. Dodavatel má zpravidla za úkol obstarat předmět plnění a zkrátit daň. Je tak hlavním pachatelem zkrácení daně. Zároveň bývá jeho úkolem vrátit odběrateli

²¹ PILAŘOVÁ, Ivona. Spojené osoby. *du.cz*, publikováno dne 11.9.2015, citováno dne 18.08.2024. Dostupné online na: <https://www.du.cz/33/spojene-osoby-uniqueidmRRWSbk196FNf8-jVUh4EswOiFC2s-JA0jXiWxnGABv2ZspOsA8wwA/>.

²² JELÍNEK, Michal. Převodní ceny: když zaklepe finanční úřad. *businessinfo.cz*, publikováno dne 5.3.2019, citováno dne 6.12.2021. Dostupné online na: <https://www.businessinfo.cz/clanky/prevodni-ceny-kdyz-zaklepe-financni-urad/>.

finanční prostředky zaplacené z titulu kupní ceny, ponížené o jeho podíl na výnosu z trestné činnosti.²³

V praxi nebude obvykle tento druh podvodu existovat v této podobě, protože pokud by se použilo tak jednoduché schéma mezi dodavatelem a odběratelem, nastane problém v tom, že dodavateli vznikne významná daňová povinnost, kterou pokud uhradí, tak celá podvodná transakce pro něj postrádá smysl. Pokud by dodavatel daň nepřiznal nebo neuhradil, bude pravděpodobně podvodná transakce velmi snadno detekována ze strany finanční správy a bude zahájeno řízení podle daňového řádu, které bude mít dopady i na odběratele, navíc takto použité společnosti nebudou v budoucnu pro další trestnou činnost využitelné. Proto bude tento typ podvodu v praxi složitější a dodavatel si před sebe nastaví další společnosti, které více či méně ovládá a vytvoří podvodný řetězec, do něhož na konec zařadí společnost typu *missing trader*. Bude se tedy v podstatě jednat o kombinaci dvou typů daňových podvodů, přičemž není nutné, aby odběratel u prvního typu podvodu věděl o tom, že jeho dodavatel je součástí nějakého podvodně vytvořeného řetězce, a obvykle to ani vědět nebude, protože by to zvyšovalo možnost odhalení celého takového schématu a osob za ním stojících. Profitem konečného odběratele není jen zkrácení daní, ale díky zpětné platbě od dodavatele rovněž získání hotovostních finančních prostředků, které nemá zaneseny v účetnictví a jsou tedy použitelné jak pro osobní potřebu osob, které odběratele ovládají, tak případně pro páchání další daňové i nedaňové trestné činnosti, jako je například podplácení.

2.2.5 Neregistrovaný plátce DPH

Podvodu v souvislosti s registrací k DPH se může pachatel dopustit takovým způsobem, že ačkoliv se stal plátcem DPH, tak nadále vystavuje svým odběratelům faktury bez DPH a tuto daň nepřizná ani neodvede. Lze souhlasit s názorem, že pokud chce pachatel takového podvodu snížit pravděpodobnost odhalení, musí současně do daňového přiznání k dani z příjmů uvést nesprávné údaje (podhodnocené údaje), čímž současně dojde i ke zkrácení daně z příjmů.²⁴ Pokud tak neučiní, měla by být povinnost registrace k DPH odhalena správcem daně nejpozději po podání přiznání k dani z příjmů právnických osob.

Druhým typem v souvislosti s registrací k DPH je případ, kdy neplátce DPH vystavuje doklady, ve kterých vyčíslí DPH, jako by byl plátcem, a celou částku si zinkasuje od svého odběratele. Tímto jednáním by se mohl pachatel dopustit podvodu ve smyslu § 209 trestního zákoníku, protože uvedl v omyl svého odběratele a vylákal z něj vyšší plnění, než mu náleželo. Uvedeným jednáním, se ale dopustí i zkrácení daně, protože podle § 108 odst. 4 písm. g) zákona o dani z přidané hodnoty je povinná přiznat daň osoba, která vystaví doklad, na němž uvede daň. Obsahuje-li proto doklad všechny náležitosti daňového dokladu, pak je povinností výstavce na něm uvedenou daň přiznat a odvést. Neučiní-li tak pachatel, pak se kromě podvodu na svém odběrateli dopouští i zkrácení daně.²⁵

²³ LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA Jan a KŘÍSTEK Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha: C.H. Beck, 2020. S. 133-134.

²⁴ LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA Jan a KŘÍSTEK Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha: C.H. Beck, 2020. S. 135.

²⁵ LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA Jan a KŘÍSTEK Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha: C.H. Beck, 2020. S. 135.

2.2.6 Nevývezené zboží a *reverse charge*

Dodáním zboží do jiného členského státu je ve smyslu zákona o dani z přidané hodnoty myšlena situace, kdy tuzemský plátcce dodává zboží, které je skutečně odesláno nebo přepraveno do jiného členského státu. Dodání zboží do jiného členského státu plátcem je osvobozeno od daně s nárokem na odpočet daně, pokud:

- a) kupující sdělil plátcce své DIČ²⁶ pro účely DPH,
- b) zboží je odesláno nebo přepraveno z tuzemska do jiného členského státu plátcem, pořizovatelem nebo třetí osobou, jimi zmocněnou,
- c) plátcce dodání zboží uvede v souhrnném hlášení.²⁷

Plátcce daně se může dopustit zkrácení DPH tím, že využije výše popsaného systému, který mu umožňuje čerpat odpočet DPH na základě dokladu od svého dodavatele a zároveň nemuset přiznat žádnou daň na výstupu, protože deklaruje vývoz zboží do jiného členského státu, zatímco zboží prodá v tuzemsku konečnému odběrateli, kterému nevadí absence daňového dokladu. Takovýto pachatel tak získává především cenovou výhodu, protože získá zboží pouze za cenu bez DPH a spotřebiteli ho může prodat výrazně levněji než jeho konkurenti na trhu, a přesto stále se zajímavou marží. Pro tento typ podvodu je ideální typ zboží, u něhož se bude obtížně dokazovat, že zůstalo v České republice, tedy zboží, u něhož se na dokladech neuvádějí výrobní čísla nebo zboží, které vůbec individuální označení nemá. Rozhodně by takové zboží nemělo podléhat nějakému druhu zákonné registrace, jako je například registr vozidel. Jako vhodný typ zboží lze uvést například pneumatiky, počítačové komponenty.

Jak bylo uvedeno v úvodu této kapitoly *reverse charge* je jedním z účinných opatření proti daňovým podvodům, přesto i tento režim poskytuje možnost, jak ho zneužít a stejně jako u fiktivního vývozu zboží do jiného členského státu Evropské unie získat možnost zboží prodat koncovému zákazníkovi bez DPH, ačkoliv právě jen koncovému zákazníkovi se v režimu přenesené daňové povinnosti DPH účtuje. Je samozřejmé, že se musí jednat o zboží spadající do režimu *reverse charge* tak, jak je upraven v zákoně o dani z přidané hodnoty, a v jeho přílohách. Možnost zneužití tohoto systému je v podstatě jednoduchá a spočívá v předstírání prodeje zboží dalšímu plátcce, a nikoliv koncovému zákazníkovi. Ve smyslu § 92a zákona o dani z přidané hodnoty tedy dojde pouze k evidenci této daně, ale nikoliv k jejímu vyměření a odvedení. Aby tento podvod fungoval, musí plátcce, který zboží přijal pouze fiktivně, být pro správce daně nekontaktní nebo evidovat pouze přijetí takového zboží, aby mu nevznikla povinnost přiznat a odvést daň. Popřípadě se nabízí možnost dát za sebe takové plátcce dva, tedy deklarovat fiktivní prodej dvakrát, aby se snížila možnost prokázat plátcce, který zboží skutečně prodal, že byl zapojen do daňového podvodu.

Přestože *reverse charge* tuto možnost daňového podvodu poskytuje, je to opravdu jeden z neúčinnějších nástrojů v boji s daňovými podvody, a to i z důvodu, že zde popsána

²⁶ Daňové identifikační číslo.

²⁷ NOVÁKOVÁ, Jaroslava. Pořízení zboží a dodání zboží do jiného členského státu, přemístění zboží v rámci Evropské Unie. *du.cz*, publikováno dne 31. 1. 2024, citováno dne 17. 8. 2024. Dostupné online na: <https://www.du.cz/33/porizeni-zbozi-a-dodani-zbozi-do-jineho-clenskeho-statu-premisteni-zbozi-v-ramci-evropske-unie-zasilani-zbozi-do-jineho-clenskeho-statu-uniqueidmRRWSbk196FNf8-jVUh4EszVpWbIDSYnSGUZr4u56vQ/>.

možnost podvodného jednání by měla být v praxi ze strany finančních úřadů relativně lehce detekovatelná.

2.2.7 Fiktivní fakturace

Fiktivní fakturace funguje na principu, kdy si odběratelé zahrnují do svých daňových přiznání fiktivní faktury, aniž by plnění na nich uvedená byla pravdivá, tedy zastírají stav skutečný stavem formálně právním. Lze souhlasit s názorem, že se v minulosti jednalo asi o nejčastější typ daňového podvodu.²⁸ Odběratel, který si fiktivní doklady zahrne do svého účetnictví získá obvykle dvojí benefit, jednak nárok na odpočet DPH a v konečném důsledku také daňově uznatelné příjmy, díky kterým si sníží základ daně z příjmu. Fiktivní fakturace se před zavedením *reverse charge* velmi často vyskytovala například ve stavebnictví. Společnost, která získala stavební zakázku a následně ji i sama provedla, měla velmi často významně kladný rozdíl mezi cenou fakturovanou investorovi stavby a svými skutečnými náklady, vznikla jí tedy povinnost platby jak DPH, tak následně při ročním zúčtování daně z příjmu. Obranou pro tuto společnost bylo, že si opatřila faktury od fiktivních subdodavatelů, které jí napomohli snížit vzniklou daňovou povinnost.

Dalším způsobem spáchání je, že dodavatel dodá zboží společnosti A, ale vykáže její dodání společnosti B. Společnost A získala zboží nezatížené daňovou povinností a nic netušící společnost B může být následně při daňové kontrole neprávem vyzvána k podání dodatečného daňového tvrzení a uhrazení dlužné daně. Motivací je tedy zkrácení daně u společnosti A, aniž by byla ovlivněna daňová povinnost dodavatele. Takovéto jednání se dělo například v maloobchodu, kdy takto byla fakturace fiktivně vystavována na vietnamské maloobchodníky, kteří neumějí moc česky a obecně se bojí bránit soudní cestou.²⁹ U tohoto podtypu fiktivní fakturace nelze vyloučit ani to, že vedení dodavatele nemusí být do podvodu zapojeno a podvod na jeho straně zajišťují jeho zaměstnanci, například obchodní zástupci.

2.2.8 Nepravý dodavatel

Jedná se o podvod spojený s DPH, jenž má mnoho společného s fiktivní fakturací, se kterou bývá častokrát ztotožňován. Rozdíl je v tom, že zde plnění, které je předmětem dodání na daňových dokladech, objektivně existuje. Pouze dodavatel na dokladech uvedený (výstavce) není dodavatelem skutečným. Není tím, kdo plnění ve skutečnosti poskytl. O absolutní fiktivnosti proto z důvodu existence plnění nelze hovořit.³⁰ U tohoto jednání je, stejně jako tomu bylo v předešlém případě, nutné prokázat vědomé zapojení odběratele do podvodu, protože nelze vyloučit situaci, kdy podvod není spáchán odběratelem, ale dodavatelem, který se chce vyhnout daňové povinnosti. Dodavatel v takovém případě reálně poskytne zboží nebo služby, ale vystupuje jako odlišný subjekt a vyhne se tak jednak daňové povinnosti

²⁸ LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA Jan a KŘÍSTEK Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha: C.H. Beck, 2020, S. 137.

²⁹ HO, Hong Van. Dokazování finančního úřadu ve věci fiktivních faktur od společnosti J. a.s. a úvahy o náležitosti daňového dokladu. *ustavprava.cz*, publikováno dne 24.5.2018, citováno dne 10.12.2021. Dostupné online na: <https://www.ustavprava.cz/blog/2018/05/dokazovani-financniho-uradu-ve-veci-fiktivnich-faktur-od-spolecnosti-j-a-s-a-uvahy-o-nalezitosti-danoveho-dokladu/>.

³⁰ LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA Jan a KŘÍSTEK Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha: C.H. Beck, 2020, S. 138.

a jednak i občanskoprávní odpovědnosti za jím dodané zboží nebo provedené dílo. Pokud je do podvodu zapojen odběratel, bude jeho motivací si opatřit daňově uznatelné doklady na plnění, které získal jiným způsobem a nemůže si z nich tak uplatnit nárok na odpočet DPH. V takovém případě si doklady musí obstarat od společnosti, která byť i podá daňové tvrzení, tak svoji daňovou povinnost následně nesplní a daň neuhradí. V praxi však takový podvod nebude pouze o vztahu jeden dodavatel a jeden odběratel, ale dodavatel před sebe nastaví další společnosti, aby tak ztížil odhalení podvodu a zároveň co nejvíce pomohl odběrateli unést důkazní břemeno před finančním úřadem a případně takto znesnadnil práci také orgánům činným v trestním řízení. V takovém případě se však již nebude jednat o podvod skrývající se pod označením nepravý dodavatel, ale podvod na principu *missing trader*.

2.2.9 Podvod na principu *missing trader*

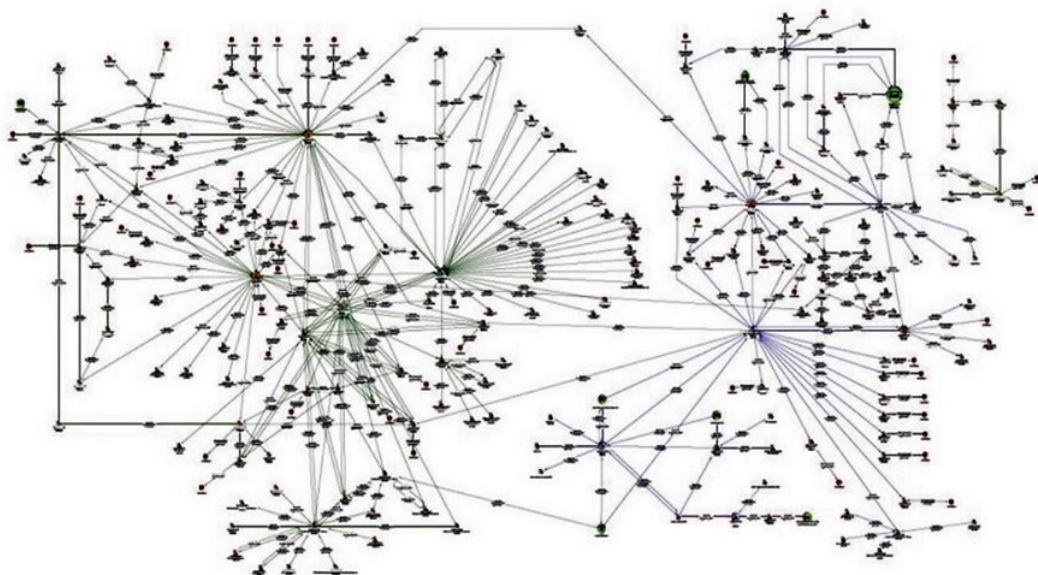
V současnosti se jedná zřejmě o nejrozšířenější typ daňového podvodu, který lze nejjednodušeji popsat jako účelové vytvoření řetězce daňových subjektů a obchodních transakcí mezi nimi, s předem stanoveným cílem, že jeden z těchto subjektů nesplní svojí daňovou povinnost. Jejich podstatou je distribuce produktů (zboží nebo služeb) prostřednictvím dlouhých distribučních řetězců, jež překračují hranice jednotlivých členských států Evropské unie (za určitých podmínek i hranice třetích zemí) a při nichž v určitém okamžiku dochází ke zkrácení daně.³¹ Základ, na kterém tento podvod stojí, je založen na využití mezery přechodného režimu DPH. Dochází tak k tomu, že dodání jednoho a téhož zboží jednou dani podléhá a jednou je od ní osvobozeno, a to ve výhradní závislosti na tom, zda se jedná o dodání za hranice (osvobozeno) či o dodání vnitrostátní (podléhá dani). Osoba odběratele (jeho geografické určení) tak zcela mění způsob zdanění transakce. Je-li tuzemským plátcem, plnění se navýší o DPH, je-li plátcem v jiném členském státě, kam je mu zboží dodáno, plnění se od daně osvobodí.³²

Podvod na principu *missing trader* existuje ve dvou základních variantách, první z nich je karuselový neboli kolotočový a druhý je řetězový, který v posledních letech začíná dominovat. Oba uvedené typy existují v různých variantách a při rozsáhlé daňové trestné činnosti, organizované vysoce sofistikovanými pachateli, se oba typy prolínají a ve výsledku se jedná o velmi nepřehledné schéma vysokého množství obchodních transakcí (obrázek č. 1), kde každý bod představuje jednu společnost a každá spojnice jednu obchodní transakci. V těchto složitých schématech lze nalézt ukryté další typy daňových podvodů, nejčastěji fiktivní fakturaci, neekonomické plnění a nepravého dodavatele.

³¹ HÁLEK, Vítězslav. *Karuselové obchody*. Hradec Králové: Vítězslav Hálek, 2015. S 10.

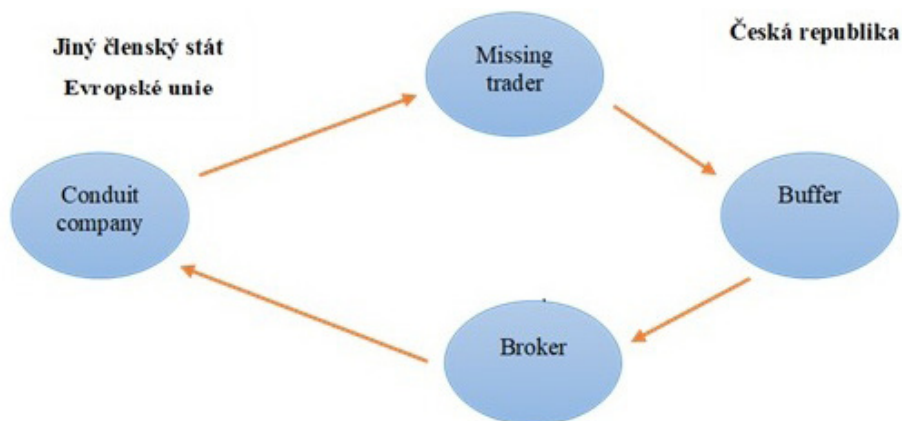
³² LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA Jan a KŘÍSTEK Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha: C.H. Beck, 2020. s. 138.

Obrázek č. 1: Reálné schéma velmi složitého karuselového podvodu se zapojením českých firem.³³

Pokud bychom chtěli jednoduše definovat rozdíl mezi karuselovým a řetězovým podvodem, tak v karuselu zboží nebo služby obíhají dokola, zatímco v řetězovém podvodu se zboží nevrací původnímu odesílateli a zapojené subjekty jsou seřazeny do řetězu. V řetězovém podvodu tedy zboží neobíhá stále dokola Evropou ve stejném nebo jen mírně pozměněném schématu, ale řetězec společností má svůj začátek a konec a je zapotřebí do něj získávat stále nové zboží. Jednoduché schéma karuselového podvodu je znázorněno na obrázku č. 2, přičemž šipky znázorňují pohyb zboží, platby za zboží by tedy šly opačným směrem.

Obrázek č. 2: Schéma jednoduchého karuselového podvodu.³⁴

³³ VLKOVÁ, Jitka. Finanční správa šetří téměř 450 karuselů, odhalila je kontrolní hlášení. *idnes.cz*, publikováno dne 14.6.2017, citováno dne 10.12.2021. Dostupné online na: https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/financni-sprava-kontrolni-hlaseni-karusel.A170613_202441_ekonomika_pku.

³⁴ Vlastní tvorba.

V těchto typech podvodu se jednotlivé články řetězce nebo karuselu označují anglickými termíny, které se již běžně používají i v českém právním prostředí. *Missing trader* je společnost, která stojí obvykle na počátku řetězce v České republice a její role se vyznačuje tím, že po svém zapojení do daňového podvodu neodvede daň a fakticky zmizí, tedy se stane pro orgány státní správy víceméně nekontaktní, nemá žádný majetek a její jednatelé jsou zpravidla tzv. bílí koně, takže společnost fakticky nevedou a neprovozují.³⁵ Z toho vyplývá, že se jedná o společnost s nejkratší životností, kterou nemůžou pachatelé používat dlouhodobě a opakovaně, protože u ní je ze strany finanční správy jako u první detekováno podezření ze spáchání daňového podvodu. V tomto místě řetězce tedy fakticky dochází k daňovému úniku a právě existence této společnosti v definované podobě je pro uskutečnění celého podvodu nezbytná.

Dalším článkem řetězce je většinou nárazníková společnost nazývaná *buffer*. Přes tuto společnost zboží či služby pouze protečou. *Buffer* nakoupí od společnosti *missing trader* zboží s DPH a dalšímu článku v řetězci rovněž s daní prodá. Vznikne jí tedy jak nárok na odpočet, tak povinnost přiznat daň na výstupu. Obvykle bude předmětné plnění přeprodáváno za stejnou nebo jen lehce navýšenou cenu a výsledná daňová povinnost bude nulová nebo velmi nízká. Tato společnost normálně podává daňová přiznání a vypočtenou daň odvádí. Jak je vidět i na obrázku č. 1 reálné karuselové podvody jsou velmi složité a je běžné a pro pachatele těchto podvodů žádoucí, zařadit do řetězce společnosti typu *buffer* několik za sebou. Popřípadě se volí takové schéma, při němž se začne na několika společnostech typu *missing trader*, z každé z nich se pokračuje na jednoho či více za sebou seřazených *bufferů* a následně se tyto větve spojí, a to opět ve společnosti typu *buffer*, který ještě zboží neprodá koncovému článku, ale opět další společnosti fungující jako *buffer*. Účelem takto složitého řetězce je snížit riziko odhalení, čemuž napomáhá jednak délka řetězce a pak právě jeho větvení, které znesnadní identifikaci a spárování obdobných faktur, které se vyskytují v jednoduchém řetězci. Samozřejmě nelze vyloučit ani větvení opačným směrem, tedy začátek řetězce na jedné společnosti typu *missing trader* a následné rozdělení u společnosti typu *buffer* na více větví.

Za účelem co nejlepšího skrytí podvodu před správcem daně dochází rovněž k zapojení subjektů, kteří o své účasti na podvodu netuší. Nevědomý účastník totiž v rámci případné kontroly bude působit mnohem přesvědčivějším zdáním legitimacy než účastník vědomý.³⁶ Takový účastník bývá nalákan na snadný zisk, který spočívá pouze v přeprodávání zboží či služby sice s nízkou, ale vzhledem k vynaloženému úsilí zajímavou marží. Pro pachatele je ideální, pokud se jedná o fungující společnost, zabývající se právě tím segmentem trhu, který je i předmětem jejich podvodu, protože v takovém případě bude jak finanční správa, tak policie obtížně prokazovat podvodné jednání takového subjektu.

Společnost zařazené na konec řetězce se označuje jako broker případně *profit taker*, přičemž je to plátce, který přijímá zdanitelná plnění zasažená řetězovým podvodem pro svoji fakticky vykonávanou podnikatelskou činnost, případně pro účelové snížení vlastní daňové povinnosti na DPH. Jedná se zpravidla o reálně fungující společnost, která získává profit v podobě nárokovaného odpočtu DPH na vstupu z přijatých tuzemských plnění. V případě,

³⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 3. 2021, sp. zn. 4 Tdo 201/2021.

³⁶ LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA Jan a KŘÍSTEK Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha: C.H. Beck, 2020. S. 146.

že skuteční plátce broker plnění osvobozené od povinnosti odvést DPH na výstupu, tedy dodání zboží do jiného členského státu Evropské unie, vývoz zboží do třetích zemí, vzniká mu v daňovém přiznání k DPH nadměrný odpočet daně,³⁷ který je výnosem takové transakce. Výnosem může být i zmíněné snížení vlastní daňové povinnosti. Takovýto způsob fungování podvodného řetězce, lze v současné době označit jako klasický, předpokládající vědomé zapojení většiny článků řetězce, a to nejméně *missing tradera* a brokera. Pro osoby organizující takové řetězce je nicméně obtížné zajistit ovládání a zapojení všech typů uvedených společností, a to zejména fungujících, reálně obchodujících společností na pozici *brokera*, ze kterých by následně bez problémů mohly čerpat nadměrné odpočty. Proto došlo v posledních letech k úpravě tohoto klasického schématu a není neobvyklé, pokud ani společnost působící na pozici *brokera* není do podvodu vědomě zapojená a jedná se o normálně fungující obchodní korporaci. Tato společnost získá většinou zboží za výhodnější cenu, než by tomu bylo v normálním obchodním vztahu, a proto je transakce pro ni výhodná. Pro osoby stojící za daňovým podvodem tento způsob poskytuje možnost, jak zrealizovat výnos z trestné činnosti jiným způsobem než prostřednictvím nadměrného odpočtu. Ta spočívá v prodeji zboží zatíženého podvodem třetí osobě, která není součástí skupiny pachatelů. Jí zaplacená daň z plnění se stává pro pachatele výnosem. Část kupní ceny představující daň již nejsou peníze pocházející od pachatelů, ale od třetí osoby. Ta na sebe převzala pomyslného černého Petra, nárok vůči správci daně. Ať už jej uplatní úspěšně, či neúspěšně je pachatelům jedno. Oni totiž mají ve svém držení částku za DPH z cizích zdrojů, na něž úspěch třetí osoby nemá vliv. Pro ně se již nejedná o hru s nulovým součtem, který dosud financovali z vlastních peněz. Z jejich pohledu je ve výsledku jedno, zda jim částku za DPH vyplatí správce daně jako vratku nebo jakákoliv jiná osoba stojící mimo jejich skupinu v rámci kupní ceny. Výnosu je dosaženo okamžikem, kdy se jim tato částka dostane do dispozice kterýmkoliv z těchto způsobů, přičemž se nejedná o peníze od jiného spolupachatele.³⁸

Společnost typu *conduit company* je společnost z jiného státu Evropské unie, která dodává zboží do dalšího státu Evropské unie společnosti typu *missing trader*, v případě klasického kolotočového podvodu se jí zboží následně vrátí od společnosti typu broker ze státu, kam zboží vyvezla. Společnost následně opět odesílá zboží původnímu nebo novému ztracenému obchodníkovi.

Dříve nebylo u karuselových nebo řetězových podvodů neobvyklé, že část zboží vůbec neexistovala a Evropskou unií obíhaly pouze daňové doklady, docházelo tedy ke kombinaci karuselového podvodu a fiktivní fakturace. V posledních letech se však tato kombinace objevuje stále méně, protože faktickou neexistenci zboží a jeho přepravy bylo možné velmi snadno prokázat. Proto zboží v drtivé většině případů reálně existuje a lze dohledat dopravce, kteří zajišťovali jeho přepravu, přičemž tito dopravci nemusí mít sebemenší tušení, že se stali součástí podvodného jednání. Tyto operace sice představují pro jejich pachatele dodatečné

³⁷ Finančně analytický útvar výroční zpráva 2015. *mfcz.cz*, publikováno dne 16. 3. 2016, citováno dne 17. 8. 2024. Dostupné online na: https://www.mfcz.cz/assets/cs/media/Zprava_2015_Vyrocnni-zprava-Financniho-analytickeho-utvaru-za-rok-2015_verze-2.pdf.

³⁸ LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA Jan a KŘÍSTEK Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha: C.H. Beck, 2020. S. 147-148.

náklady, které však významně snižují riziko jejich odhalení. Rovněž není výjimečné, pokud se nevyskytuje v účelově vytvořeném řetězci přeshraniční prvek a *missing trader* zboží nakoupil od tuzemského dodavatele, potom však musí podat daňové přiznání a faktury na vstupu doplnit o fiktivní přijatá plnění a nejsnadněji vykázaním neevidovaných dokladů do 10 tisíc nebo předstíraným přijetím dokladů od jiného *missing tradera*, kterému již vznikne daňová povinnost, kterou přizná, aby usnadnil odpočet svého odběratele, ale již neuhradí. Další možností je předstírání, že *missing trader* poskytl svému odběrateli nějakou službu, odběratel získá nárok na odpočet, ale *missing trader* žádnou daň neuhradí a stane se nekontaktním. Tento způsob se používá například u poskytování reklam, kdy *missing trader* získá reklamu za zcela normální cenu od nějaké běžné marketingové společnosti, následně ji několikanásobně zdrazí a přes několik společností typu *buffer* se prodá skutečnému příjemci, jehož společnost je opravdu propagována. Legitimní otázkou je, proč konečný příjemce kupuje několikanásobně předraženou reklamu, kterou mohl získat, za běžné tržní ceny. Odpověď zní, že tato koncová společnost získá několikerý profit. Jednak si náklady na reklamu uplatní jako daňově uznatelný náklad a sníží si základ daně z příjmu, zároveň si samozřejmě uplatní nárok na odpočet DPH z této transakce. Její nesmyslně vysoká platba doputuje řetězcem až ke společnosti, která plní roli *missing tradera*, tam jsou obvykle peníze vybrány v hotovosti a vrací se konečnému příjemci, který je může použít k jakýmkoliv účelům, aniž by to bylo zachyceno v účetnictví. Osoby, které ovládají podvodný řetězec, si samozřejmě ponechají část vybrané hotovosti jako odměnu za poskytnuté „služby“. Samozřejmostí u takového podvodu je reálně existující reklama. Pokud je takový podvod detekován, bývá problém s jeho dokazováním, a to jak v daňovém, tak v trestním řízení. Problém způsobuje existující reálné plnění a obrana subjektů, že reklamu opravdu za tyto peníze zakoupily, přičemž cenu akceptovaly. Bylo by tedy nutné prokázat, že cena, za kterou konečný příjemce reklamu zakoupil, je mimo interval ceny obvyklé. Tento interval je nutné stanovit znaleckým zkoumáním, přičemž výsledný zjištěný interval je obvykle tak široký, že se do něj několikanásobně navýšená cena vejde.³⁹ Vzhledem k tomu nebude bez dalšího možné prokázat zapojení koncové společnosti do daňového podvodu.

3 Odhalování daňových podvodů

Z výše popsaných možných typů daňových podvodů je zřejmé, že jednotlivé typy nejsou v žádném případě ostře ohraničeny, ale různě se prolínají. Zejména u rozsáhlé a sofistikované trestné činnosti dochází k častému střídání zapojených společností, měnění schémat jejich zapojení a v neposlední řadě výměně osob na pozicích statutárních zástupců.

K objasnění takovýchto podvodů je tedy důležitým faktorem včasnost podání trestního oznámení, ideálně ihned po detekci takového podvodu předtím, než správce daně začne činit kroky podle daňového řádu, jako je například výzva k prokázání skutečností ve smyslu § 92 odst. 4 daňového řádu nebo zahájí daňovou kontrolu ve smyslu § 87 odst. 1 daňového řádu. Rychlost je důležitá zejména z důvodu, aby případně mohly být efektivně použity operativně pátrací prostředky ve smyslu § 158b a následujících trestního řádu v kombinaci s odposlechem a záznamem telekomunikačního provozu podle § 88 trestního řádu (dále

³⁹ HÁLEK, Vítězslav. *Marketing, reklama, cena obvyklá*. Hradec Králové: Vítězslav Hálek, 2018, S. 329-333.

jen odposlech). Z operativně pátracích prostředků se obecně nejčastěji využívá sledování osob a věcí podle § 158d trestního řádu a ani v případě zkrácení daně tomu není jinak. V praxi je využíváno jak běžné sledování osob a věcí podle druhého odstavce § 158d trestního řádu, tedy takové sledování osob a věcí, při kterém jsou pořizovány zvukové nebo obrazové záznamy, ale není zasahováno do nedotknutelnosti obydlí, do listovního tajemství ani není zjišťován obsah jiných písemností a záznamů uchovávaných v soukromí za použití technických prostředků. Toto „běžné“ sledování podléhá povolení státního zástupce a bude prováděno na místech přístupných veřejnosti, přičemž cílem je zadokumentovat, s kým se stýkají zájmové osoby, a v ideální případě získat zvukový záznam zachycující obsah takové schůzky.

Sledování osob a věcí, při kterém je zasahováno do nedotknutelnosti obydlí, do listovního tajemství nebo je zjišťován obsah jiných písemností a záznamů uchovávaných v soukromí za použití technických prostředků, lze uskutečnit jen na povolení soudce a je upraveno v odstavci třetím § 158d trestního zákoníku. Důležité je, že při vstupu do obydlí nesmějí být provedeny žádné jiné úkony než takové, které směřují k umístění technických prostředků. Takovýto typ sledování je v dnešní době využíván k nasazení tzv. prostorových odposlechů, které mohou být umístěny v bytě, autě nebo i kancelářském prostoru, jež podezřelé osoby využívají. Dále je toto povolení nutné v případě, že policejní orgán chce zjistit obsah e-mailové schránky, přičemž postup je stejný jak v případě jednorázového výběru obsahu e-mailové schránky k nějakému datu, tak při sledování takové schránky po určité, soudem povolené období.

Použití odposlechu, popřípadě sledování osob a věcí je v současné době při odhalování rozsáhlé daňové trestné činnosti nezbytné, protože jiným způsobem lze jen těžko odhalit skutečné pachatele, kteří za takovými podvody stojí. Při detekci podvodu jsou totiž nejčastěji v prvopočátku možné určit pouze osoby zastávající roli bílých koní a přes ně je třeba se dopracovat k osobám, které celý podvod organizují a řídí. Problémem je, že osoby stojící na nejnižší úrovni většinou vůbec neznají osoby stojící na opačném konci organizační struktury, obvykle o jejich existenci nebudou mít vůbec tušení. Mezi těmito na opačných pólech stojícími osobami jsou totiž osoby zastávající roli jakéhosi středního managementu a teprve po jejich identifikaci, se může policejní orgán pokusit postoupit o úroveň výše, přičemž tohoto lze jen velmi obtížně dosáhnout bez použití výše uvedených prostředků. Pokud by policejní orgán postupoval jen standardním způsobem, tedy vyhodnocením dostupných materiálů a výsledkem osob, pravděpodobně by maximálně identifikoval onen střední management, který by však již věděl, že je v hledáčku policie, a přijal by taková opatření, aby policii nedovedl k osobám stojícím nad ní. Jak při povolování odposlechů, tak rovněž při povolování operativně pátracích prostředků je však nezbytné, aby žádosti o takové povolení byly řádně odůvodněny na základě pravdivých skutečností a povoloval je místně a věcně příslušný soud. Striktní dodržení zákonného rámce je nezbytné jednak z důvodu, aby důkazy získané pomocí těchto prostředků nebyly později označeny jako nezákonné, a rovněž z důvodu, aby nedocházelo k jejich nadužívání nebo snad zneužívání, protože se jedná o velmi závažný zásah do soukromí a nelze připustit, aby takto byly získávány důkazy, které lze získat jiným, méně invazivním způsobem, nebo bylo takto teprve zjišťováno, zda se dotyčná osoba náhodou něčeho nedopouští.

V neposlední řadě jsou pro odhalování daňové trestné činnosti důležité domovní prohlídky a prohlídky jiných prostor a pozemků ve smyslu § 82 a násl. trestního řádu. Tyto však můžou přinést důležité informace pouze tehdy, pokud osoby, kterých se týkají, nemají o chystaných prohlídkách tušení. Prohlídkami se policejní orgán snaží zajistit zejména listinné důkazy, mobilní telefony, počítače a různé datové nosiče.

V České republice od roku 2014 funguje Daňová Kobra, která byla vytvořena právě za účelem boje s daňovou kriminalitou. Internetové stránky Daňové Kobry uvádějí, že se jedná o společný tým Národní centrály proti organizovanému zločinu, Generálního finančního ředitelství a Generálního ředitelství cel. Členové týmu společně bojují proti daňovým únikům a daňové kriminalitě, a to především v oblasti DPH a spotřební daně. Zástupci Daňové Kobry si v rámci zákonných možností operativně vyměňují informace, díky nimž rychle vytipují kauzy daňových úniků a dokonale koordinují jednotlivá řízení. Nastavená spolupráce jednotlivých složek Daňové Kobry umožňuje včas identifikovat, odhalovat a potírat daňové úniky. Hlavním cílem fungování společného týmu je zajištění řádného výběru daní, vrácení nezákonně získaných prostředků do státního rozpočtu a postih pachatelů.⁴⁰ K tomuto popisu je nutné doplnit, že téměř od počátku existence republikové Daňové Kobry existují i krajské na stejném půdorysu. Daňová Kobra není tedy novým útvarem nebo úřadem, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale je to ve své podstatě jen metoda práce, která samozřejmě existovala i před rokem 2014 jen nebyla takto nazvaná.

Zcela očekávaně Daňová Kobra dosahuje velkých úspěchů v odhalování daňové trestné činnosti. Za celou dobu svého trvání již uchránila státnímu rozpočtu částku přesahující 16 miliard korun,⁴¹ v průměru tedy více než 1 miliardu korun ročně. Z dlouhodobého hlediska tak prokázala, že její existence má smysl, alespoň co se týká uchráněných majetkových hodnot. Jejím úskalím je však ona deklarovaná možnost si v rámci zákonných možností operativně vyměňovat informace, toto tvrzení totiž jen velmi těžce hledá skutečnou oporu v zákoně, který s takovouto spoluprací rozdílných orgánů veřejné moci výslovně nepočítá.⁴² V praxi se tedy musejí využívat již existující instituty, jako je zmíněné trestní oznámení ze strany správce daně. Vzhledem k tomu by jistě bylo vhodnějším řešením dát vzájemné spolupráci uvedených orgánů zákonnou úpravu, která by přesně vymezila, jakým způsobem, za jakých podmínek a jaké informace je možné si předávat a jak je lze následně v jednotlivých řízeních využít. Otázkou je, zda by nebyla řešením úplná změna koncepce vyšetřování daňové trestné činnosti, a to tím směrem, že by se nějakým způsobem vyčlenilo z působnosti policie a vznikla by jakási ozbrojená složka finanční správy, která by převzala jak odhalování, tak vyšetřování daňové trestné činnosti. V tomto ohledu se nabízí, jako nejjednodušší, rozšíření pravomocí celní správy, jejíž řady by však museli rozšířit vyšetřovatelé z řad policie, neboť celní správa nemá s fází trestního řízení po sdělení obvinění žádné zkušenosti. Nicméně taková systémová změna by vyžadovala důkladnou koncepci a rozsáhlé změny v příslušných

⁴⁰ O Daňové Kobře. *danovakobra.cz*, citováno dne 17. 8. 2024. Dostupné online na: <https://www.danovakobra.cz/>

⁴¹ Za deset let Daňová kobra uchránila celkem 16 miliard Kč. *policie.cz*, publikováno dne 28.03.2024, citováno dne 18. 8. 2024. Dostupné online na: <https://www.policie.cz/clanek/za-deset-let-danova-kobra-uchranila-celkem-16-miliard-kc.aspx>.

⁴² LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA Jan a KŘÍSTEK Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha: C.H. Beck, 2020. S. 248.

zákonech, proto je reálnější a mnohem jednodušší dát vzájemné spolupráci uvedených složek státní moci zákonnou úpravu.

Závěr

Hlavním cílem tohoto článku bylo odpovědět na aktuální otázky spojené s trestní odpovědností za spáchání trestného činu zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 240 trestního zákoníku, který je, jak potvrzují statistiky, nejvýznamnějším daňovým trestným činem, a proto si bezesporu takovou pozornost zaslouží. Tento článek nemohl postihnout celou problematiku týkající se trestného činu zkrácení daně, proto je zaměřen zejména na metody páčání tohoto trestného činu a s nimi související metody odhalování.

Z výčtu jednotlivých způsobů páčání trestného činu zkrácení daně jednoznačně vyčnívají podvody na principu *missing trader*, které bývají v praxi častěji označovány jako karuselové podvody. Jedná se bezesporu o nejsložitější ze způsobů páčání trestného činu zkrácení daně, která právě svou složitostí poskytuje pachatelům největší šanci, že jejich podvod nebude detekován ze strany správce daně a následně nebudou čelit trestně právním následkům. Dalším důvodem, proč je tato metoda tak vyhledávanou mezi pachateli daňové trestné činnosti, je to, že poskytuje šanci se relativně snadno dostat k nadměrným odpočtům DPH.

Daňová trestná činnost a zejména trestný čin zkrácení daně jsou velmi komplikovanou problematikou, přesahující trestní právo, proto je do budoucna nutné, aby byly jak daňové, tak trestní předpisy vylepšovány takovým způsobem, aby se staly snáze aplikovatelnými a hlavně co nejméně umožňovaly různý výklad, čímž dojde rovněž k posílení právní jistoty všech zainteresovaných subjektů. Nicméně stát by se neměl zaměřit jen na vylepšování legislativních norem, ale rovněž na vzdělávání svých zaměstnanců, kteří se podílejí, jak na správě daní, tak případně na odhalování trestné činnosti s daněmi spojené. Daňové trestní právo je neustále se vyvíjející problematika, proto by vzdělávání mělo být průběžné a systematické.

Odborný článek

Recidiva majetkové kriminality a užívání drog v kontextu s dostupnými intervencemi

Josef Novák

Mgr. Josef Novák je absolventem Právnické fakulty Univerzity Karlovy a působí jako komisař na OHK SKPV PČR P-IV.

Abstrakt

Článek se zaměřuje na vztah mezi recidivou majetkové trestné činnosti a užíváním drog. Při bližším zkoumání této problematiky vyvstávají mnohé otázky. Existuje mezi těmito jevy určitý vztah? A pokud ano, odráží se dostatečně tato skutečnost v intervencích sledujících redukci recidivy? Příspěvek analyzuje jednotlivé dílčí jevy (užívání drog, majetková kriminalita, kriminální recidiva) s cílem identifikovat možný vztah mezi recidivou majetkové trestné činnosti a užíváním drog, přičemž problematiku zároveň představuje v kontextu užívaných intervencí.

Klíčová slova: Intervence, kriminální recidiva, majetková kriminalita, majetková trestná činnost, recidiva, redukce recidivy

Abstract

The article focuses on the relationship between recidivism of property crime and drug use. A closer examination of this issue raises many questions. Is there a relationship between these phenomena? And if so, is this sufficiently reflected in interventions aimed at reducing recidivism? The article analyses the individual sub-phenomena (drug use, property crime, criminal recidivism) in order to identify the possible relationship between property crime recidivism and drug use, while presenting the issue in the context of the interventions used.

Key words: Intervention, Criminal recidivism, Property crime, Property-related criminal activity, Recidivism, Recidivism reduction

Úvod

Mezi dlouhodobé a stále aktuální problémy české trestní justice lze řadit vysokou míru recidivy. Snahy o její snížení jsou přirozeným cílem trestní politiky státu a míra recidivy tak přirozeně slouží jako ukazatel účinnosti této politiky a zavedených intervencí. Mezi tradičně zkoumané jevy v kriminologii patří také fenomény majetkové kriminality a užívání drog. V praxi si však lze povšimnout jistých náznaků, že se fenomény recidivy, majetkové kriminality a užívání drog nezdá v konkrétních případech vyskytovat současně. Tento článek se tak věnuje právě vzájemnému vztahu mezi recidivou majetkové kriminality a užíváním drog. Ačkoliv jde bezpochyby o aktuální téma, nebylo doposud takto vymezené problematice samostatně věnováno mnoho pozornosti. Cílem tohoto článku je identifikace vzájemného vztahu mezi recidivou majetkové trestné činnosti a užíváním drog v kontextu s intervencemi zaměřenými na snížení míry recidivy. Problematiku lze pro účely analýzy rozdělit na jednotlivě zkoumané fenomény, tj. užívání drog, majetková kriminalita a kriminální recidiva. Níže jsou tak představeny poznatky ohledně jednotlivých fenoménů, přičemž je téma rovněž přiblíženo v kontextu aktuálně dostupných intervencí. Vytyčeného cíle článku je v závěru dosaženo syntézou předložených poznatků, získaných analýzou odborné literatury, již provedených výzkumů a studií a v neposlední řadě též dostupných statistických dat.

1. Obecný vztah kriminality a užívání návykových látek

Otázku vztahu recidivy majetkové kriminality a užívání drog lze podřazovat pod širší problematiku vzájemného vztahu kriminality a užívání návykových látek, která je již po desetiletí častým předmětem zájmu mezinárodní odborné veřejnosti. Zahraniční odborná literatura tuto problematiku obvykle označuje jako *drug-crime nexus*, *link*, *relationship* apod. O častém současném výskytu obou jevů nejsou větší pochybnosti, když je například známo, že u pachatelů trestné činnosti můžeme v porovnání s obecnou populací častěji pozorovat výskyt užívání drog a totéž platí i v opačném gardu, kdy u uživatelů drog častěji pozorujeme páčání trestné činnosti.¹ Výrazně složitější se však jeví určení konkrétní povahy vzájemného vztahu mezi oběma jevy. Této problematice se v uplynulých desetiletích věnovala řada zahraničních výzkumů, z nichž vzešly některé teoretické modely tohoto vzájemného vztahu. Jeden z nich tak například rozlišuje tři teoretické podoby možného vztahu mezi užíváním drog a kriminalitou takto:

1. Užívání drog vede k páčání kriminality.
2. Kriminalita vede k užívání drog.
3. Vzájemný vztah je náhodný či se odvíjí od společných příčin.²

¹ CARPENTIER, Chloé. *Drugs and crime – a complex relationship*. Lisabon: EMCDDA, 2007, Drugs in focus 16, s. 1. Citováno dne 4. 10. 2023. Dostupné online na: https://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index36331EN.html_en.

² WHITE, Helene R. GORMAN, Dennis M. *Dynamics of the Drug-Crime Relationship*. Washington, D.C.: US Department of Justice, 2000, s. 170. Citováno dne 4. 10. 2023. Dostupné online na: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/dynamics-drug-crime-relationship>.

V prvním případě, tedy u teorie, že užívání drog vede k páčání kriminality, jde o vztah přímé kauzality. Podle této možné povahy vztahu mezi oběma jevy může užívání drog vést k páčání trestné činnosti z důvodu potřeby financovat užívání drog či kvůli psychofarmakologickým změnám vyvolaným v důsledku užívání drog.³ V případě obrácené kauzality⁴ mezi oběma jevy se pak nabízí opačná teorie, tedy že páčání trestné činnosti vede k užívání drog. Teorie vychází z toho, že osoby zapojené do kriminálních aktivit se pohybují ve společnosti či subkultuře, které je užívání drog blízké. Drogy tak mohou mít povahu statku, za který pachatel utrácí část zisku z trestné činnosti, aniž by toto užívání drog představovalo důvod, proč trestnou činnost páchá. Užívání drog v tomto chápání tedy může mít povahu jakési součásti kriminálního životního stylu.⁵ Třetí teorie potom nabízí možnost, že mezi užíváním drog a kriminalitou není žádný kauzální vztah. Případá tak v úvahu možnost, že se oba jevy vyvíjejí vedle sebe jakožto symptomy širšího delikventního chování, neboť sdílejí společné příčiny.⁶

Každý z těchto teoretických modelů lze podpořit závěry z různých výzkumů a přehledových studií, které byly v souvislosti s touto problematikou během let vytvořeny. Je však třeba si uvědomit, že množina uživatelů drog je značně heterogenní, přičemž značně různorodé je i spektrum užívaných drog a struktura páchané kriminality.⁷ V této souvislosti se tedy celkový vztah jeví natolik složitý, komplexní a obsahující tolik proměnných, že se ani nelze přiklonit pouze k jednomu modelu. Každý z teoretických modelů tak může být platný pro rozdílnou skupinu osob či pro rozdílný druh trestné činnosti související s užíváním návykových látek.⁸ Vzájemný vztah mezi oběma jevy se tedy zdá být jakési „obousměrné“ a komplexní povahy.⁹ Pro zkoumání vzájemného vztahu mezi užíváním drog a páčáním trestné činnosti je velmi významným přínosem tzv. tripartitní konceptuální rámec, který vzešel z výzkumu vzájemného vztahu užívání drog a násilné kriminality. Tento konceptuální rámec rozlišuje vzájemný vztah užívání drog a násilí podle toho, zda je podmíněný faktory psychofarmakologickými, ekonomicky motivovanými či systémovými. Psychofarmakologický model zdůvodňuje páčání násilné trestné činnosti změnami v chování v důsledku krátkodobého či

³ PIERCE, Matthias a kol. Insights into the link between drug use and criminality: Lifetime offending of criminally-active opiate users. *Drug and Alcohol Dependence*. 2017, č. 179, s. 309–316. Citováno dne 4. 10. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2017.07.024>.

⁴ Tamtéž.

⁵ WHITE, Helene R. GORMAN, Dennis M. *Dynamics of the Drug-Crime Relationship*. Washington, D.C.: US Department of Justice, 2000, s. 174. Citováno dne 4. 10. 2023. Dostupné online na: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/dynamics-drug-crime-relationship>.

⁶ SEDDON, Toby. Explaining the drug-crime Link: theoretical, policy and research issues. *Journal of Social Policy*. 2000, roč. 29, č. 1, s. 100. Citováno dne 4. 10. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1017/S0047279400005833>.

⁷ WHITE, Helene R. GORMAN, Dennis M. *Dynamics of the Drug-Crime Relationship*. Washington, D.C.: US Department of Justice, 2000, s. 195. Citováno dne 4. 10. 2023. Dostupné online na: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/dynamics-drug-crime-relationship>.

⁸ CARPENTIER, Chloé. *Drugs and crime – a complex relationship*. Lisabon: EMCDDA, 2007, Drugs in focus 16, s. 2. Citováno dne 04. 10. 2023. Dostupné online na: https://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index36331EN.html_en.

⁹ Tamtéž, s. 1.

dlouhodobého užívání návykové látky. Ekonomicky motivovaný model pak pochopitelně zahrnuje případy, kdy je trestná činnost páchána za účelem získání finančních prostředků k obstarání si drogy. Konečně systémový model je spojován s trestnou činností, která je páchána jako součást fungování drogového trhu, distribuce drog a jejich užívání.¹⁰ Tento konceptuální rámec se záhy stal uznávaným teoretickým východiskem pro pozdější výzkumy v této oblasti¹¹ a stal se základem i pro odbornou veřejností uznávané a často užívané dělení trestné činnosti související s užíváním drog podle Evropského monitorovacího centra pro drogy a drogovou závislost (EMCDDA), které doplnilo klasifikaci o čtvrtý model, kterým je trestná činnost spáchaná porušováním drogové legislativy. Klasifikace se pak vztahuje k trestné činnosti obecně, nikoliv pouze ve vztahu k násilné kriminalitě, jako tomu bylo u původního tripartitního konceptuálního rámce. Na tomto základě tak EMCDDA rozlišuje trestnou činnost související s drogami následovně:

1. psychofarmakologicky podmíněná trestná činnost,
2. ekonomicky motivovaná trestná činnost,
3. systémová trestná činnost,
4. trestné činy porušování drogových zákonů.¹²

Psychofarmakologicky podmíněná trestná činnost zahrnuje trestné činy spáchané přímo pod vlivem psychoaktivní látky a též trestnou činnost spáchanou vlivem akutního nebo chronického užívání. Podle tohoto modelu je tedy trestná činnost dávana do souvislosti s účinky, které návyková látka v uživateli vyvolává. Tyto účinky mohou potom být vyvolány jak akutní intoxikací, tak může jít o změny v jedincově chování vlivem dlouhodobého užívání návykové látky.¹³ Tato kategorie zahrnuje také případy, kdy užívání drog bylo přítomno na straně oběti, tj. trestnou činnost páchanou na uživatelích drog. Pod tuto kategorii lze řadit širokou škálu trestné činnosti včetně majetkové kriminality, je-li páchána pod vlivem drog.¹⁴

Ekonomicky motivované trestné činy lze podle EMCDDA charakterizovat jako trestnou činnost sledující získání ekonomických prostředků za účelem obstarání drog či přímo drogy samotné. Společným znakem je však v každém případě motivace pachatele směřující k zisku drogy. Z toho důvodu je pro tento druh trestné činnosti často užíván též pojem „opatřovací kriminalita“.¹⁵ Z hlediska struktury ekonomicky motivované trestné činnosti představuje významnou část především majetková kriminalita. V úvahu však mohou připadat i další

¹⁰ GOLDSTEIN, Paul J. The drugs/violence nexus: A tripartite conceptual framework. *Journal of Drug Issues*. 1985, roč. 15, č. 4, s. 494. Citováno dne 4. 10. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1177/002204268501500406>.

¹¹ BENNETT, Trevor, HOLLOWAY, Katy. The Causal Connection Between Drug Misuse and Crime. *The British Journal of Criminology*. 2009, roč. 49, č. 4, s. 513. Citováno dne 4. 10. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1093/bjc/azp014>.

¹² CARPENTIER, Chloé. *Drugs and crime – a complex relationship*. Lisabon: EMCDDA, 2007, Drugs in focus 16, s. 1. Citováno dne 4. 10. 2023. Dostupné online na: https://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index36331EN.html_en.

¹³ Tamtéž, s. 2.

¹⁴ ZEMAN, Petr. In: GRIVNA, Tomáš a kol. *Kriminologie*. 5., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 380.

¹⁵ Tamtéž.

druhy kriminální aktivity (např. prodej drog, kuplířství, loupeže, vloupání do lékáren apod.).¹⁶

Systémová trestná činnost označuje trestnou činnost vznikající v souvislosti s existencí trhu s nelegálními drogami. Jde tedy o jakýsi přidružený jev, doprovázející celkový systém fungování drogového trhu od produkce přes distribuci drog až po jejich užívání. Zpravidla do této kategorie spadá násilná trestná činnost, avšak v úvahu vedle toho připadají také některé formy hospodářské kriminality (např. úplatkářství). Tento druh kriminality pramení ze samotné nelegální povahy tohoto trhu.¹⁷

Charakter poslední kategorie, tj. trestné činnosti porušující protidrogové předpisy, spočívá v tom, že vztah trestné činnosti a drog je zde dán zákonnou úpravou. Trestná činnost v tomto smyslu zahrnuje kriminální aktivitu týkající se nedovolené výroby drog a jejich distribuce, obchodování s drogami či prekursory nebo například přechovávání drog.¹⁸ V tomto smyslu tedy tato kategorie odpovídá tzv. primární drogové kriminalitě, kterou v české právní úpravě tvoří ustanovení § 283 až § 287 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen jako „TZ“).

Je však třeba brát v úvahu, že některé formy trestné činnosti lze z jejich povahy subsumovat pod více kategorií zároveň.

2. Užívání drog a související intervence

Prvním analyzovaným fenoménem je samotné užívání drog. Jak bylo představeno výše, mezi užíváním drog a kriminalitou existuje dobře patrná souvislost. Pro účely tohoto článku se zaměřuji zejména na užívání drog u vězeňské populace, tj. u odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody (VTOS) užívajících drogy či drogově závislých.

Užívání drog (resp. návykových látek obecně) patří k obecně uznávaným kriminogenním faktorům, přičemž závislostní chování významně koreluje s rizikem kriminální recidivy po propuštění z vězení.¹⁹ Účinnou odbornou prací s odsouzenými, resp. s jejich drogovou závislostí, lze prokazatelně snižovat riziko recidivy trestné činnosti.²⁰ Dostupná data ukazují, že 39 % odsouzených užilo nějakou nelegální drogu v posledních 30 dnech před nástupem do výkonu trestu. Užívání drog představuje problém i během výkonu trestu, neboť 25 % odsouzených uvedlo, že někdy v životě během pobytu ve vězení užilo nějakou návykovou

¹⁶ CARPENTIER, Chloé. *Drugs and crime – a complex relationship*. Lisabon: EMCDDA, 2007, Drugs in focus 16, s. 3. Citováno dne 4. 10. 2023. Dostupné online na: https://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index36331EN.html_en.

¹⁷ ZEMAN, Petr. In: GRIVNA, Tomáš a kol. *Kriminologie*. 5., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 380.

¹⁸ CARPENTIER, Chloé. *Drugs and crime – a complex relationship*. Lisabon: EMCDDA, 2007, Drugs in focus 16, s. 3. Citováno dne 4. 10. 2023. Dostupné online na: https://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index36331EN.html_en.

¹⁹ KOŇÁK, Tomáš. In: DRÁPAL, Jakub a kol. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 216.

²⁰ TOMAZ, Vera. MOREIRA, Diana. CRUZ SOUZA, Olga. Criminal reactions to drug-using offenders: A systematic review of the effect of treatment and/or punishment on reduction of drug and/or criminal recidivism. *Frontiers in Psychiatry*. 2023, č. 14, s. 15. Citováno dne 15. 9. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.935755>.

látku.²¹ Vězeňská služba ČR (VS ČR) v roce 2022 evidovala na základě provedených vyšetření a ošetření celkem 12 612 drogově závislých osob mezi odsouzenými a obviněnými.²² Oproti obecné populaci v ČR tedy mají odsouzení vězni výrazně častější zkušenost s nelegálními drogami. Skutečnost, že významná část odsouzených má zkušenosti s drogami, se přirozeně promítá i do podoby práce s odsouzenými ve VTOS. Intervence, dostupné v českém vězeňství pro odsouzené s drogovou anamnézou, lze rozlišovat dle toho, zda spadají do penitenciární či postpenitenciární péče.

V rámci penitenciární péče jsou patrně nejvýznamnější intervencí programy realizované na specializovaných oddílech pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického a na specializovaných oddílech pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním návykových látek.

Specializované oddíly pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického poskytují vězňům tzv. léčebný program, který je tvořen terapeutickým programem a odbornou zdravotní péčí.²³ Terapeutický program je založen na obdobných programech, běžně užívaných mimo věznice. Program je však pochopitelně přizpůsoben specifickým podmínkám věznic. Terapeutický program je založen na terapeutických komunitách, které v tomto případě tvoří daný oddíl.²⁴ Odbornou zdravotní péči pak zajišťuje zdravotnické středisko věznice.²⁵ Podstatným specifikem protitoxikomanického ochranného léčení je skutečnost, že se jedná o nařízenou, tedy nedobrovolnou léčbu. S tím spojený nedostatek motivace samotného odsouzeného pak může ovlivňovat i úspěšnost této léčby. Názory na efektivitu nedobrovolné léčby drogové závislosti se však různí, v odborné literatuře zaznívají názory, že i vnější donucení, v tomto případě ze strany soudu, může vést k efektivní léčbě.²⁶ Celková kapacita specializovaných oddílů pro výkon ochranného léčení byla v roce 2022 celkem 151 míst. V roce 2022 jimi prošlo 204 osob, přičemž 112 bylo v daném roce nově zařazeno. Celkem u 87 % osob zařazených na specializovaných oddílech pro výkon ochranného léčení představovalo primární problém užívání drog (zejména pervitinu).²⁷

²¹ NÁRODNÍ MONITOROVACÍ STŘEDISKO PRO DROGY A ZÁVISLOSTI. *Zpráva o nelegálních drogách v České republice 2023*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2023, s. 58. Citováno dne 12. 1. 2024. Dostupné online na: <https://www.drogy-info.cz/publikace/vyrocní-zpravy/zprava-o-nelegalnich-drogach-v-ceske-republice-2023/>.

²² VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2022*. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2023, s. 201. Citováno dne 15. 9. 2023. Dostupné online na: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>.

²³ ZEMAN, Petr a kol. *Uživatelé drog ve vězení: hodnocení účinnosti terapeutických programů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 48.

²⁴ Tamtéž, s. 47.

²⁵ Tamtéž, s. 48.

²⁶ Srov. GABRHELÍKOVÁ MÜLLEROVÁ, Pavlína. In: KALINA, Kamil a kol. *Základy klinické adiktologie*. Praha: Grada, 2008, s. 280.; nebo KOŇÁK, Tomáš. In: DRÁPAL, Jakub a kol. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 220.

²⁷ NÁRODNÍ MONITOROVACÍ STŘEDISKO PRO DROGY A ZÁVISLOSTI. *Zpráva o nelegálních drogách v České republice 2023*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2023, s. 161. Citováno dne 12. 1. 2024. Dostupné online na: <https://www.drogy-info.cz/publikace/vyrocní-zpravy/zprava-o-nelegalnich-drogach-v-ceske-republice-2023/>.

Specializované oddíly pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním návykových látek lze též nazývat jako specializované oddíly pro výkon dobrovolného léčení. V roce 2022 tyto specializované oddíly disponovaly celkovou kapacitou 323 míst.²⁸ Oproti výše popsaným specializovaným oddílům pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického se na těchto specializovaných oddílech s odsouzenými pracuje pouze prostřednictvím terapeutických programů, které jsou u obou typů specializovaných oddílů vesměs totožné. Pro maximalizaci efektu pobytu na oddílu je vedle věžňovy motivace ke změně důležité též správné načasování jeho zařazení na oddíl. Je totiž vhodné, aby byl vězeň po absolvování programu na specializovaném oddílu co nejdříve propuštěn na svobodu. Jeho opětovným zařazením na standardní výkon trestu může dojít k postupnému ochabování motivace udržet si získané návyky.²⁹ Nejméně polovina osazenstva těchto specializovaných oddílů pro výkon dobrovolného léčení je každé pololetí testována na přítomnost drog v těle. Z dostupných dat je známo, že záchyt pozitivně testovaných odsouzených je na těchto oddílech výrazně nižší než u odsouzených ve standardním výkonu trestu.³⁰ Dobrovolné léčbě se na specializovaných oddílech v roce 2022 podrobilo celkem 603 osob, z toho 337 osob bylo v daném roce nově zařazeno. Z nově zařazených bylo 94 % uživatelů nealkoholových drog a 63 % injekčních uživatelů.³¹

Účinnost těchto terapeutických programů, poskytovaných na obou typech specializovaných oddílů, byla v minulosti předmětem výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP). Pro účely tohoto článku je podstatnou skutečností, že kriminální kariéra zkoumaných osob byla tvořena převážně majetkovou kriminalitou. Celkem 90 % odsouzených z výzkumného souboru bylo v minulosti alespoň jednou odsouzeno za majetkový trestný čin a 60 % ze všech zkoumaných osob bylo ve své kriminální kariéře odsouzeno výhradně za majetkové trestné činy.³² Co se týče zjištěné míry recidivy, v období tří až čtyř let po propuštění z výkonu trestu recidivovalo 70 % absolventů specializovaných oddílů. Celkem 40 % jich recidivovalo do jednoho roku po propuštění a bezmála 60 % do dvou let. V celkovém kontextu autoři výzkumu dospěli k závěru, že terapeutické programy realizované na specializovaných oddílech prokazatelně přispívají k redukci kriminálního myšlení a kriminogenních postojů. Méně výrazný vliv je pozorovatelný i u míry recidivy, která však stále zůstává na vysokých hodnotách.³³ Také v rámci jiného výzkumu byla pozorována nižší míra recidivy u odsouzených, kteří absolvovali program realizovaný na

²⁸ Tamtéž.

²⁹ ZEMAN, Petr a kol. *Uživatelé drog ve vězení: hodnocení účinnosti terapeutických programů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 46–48.

³⁰ Tamtéž, s. 65.

³¹ NÁRODNÍ MONITOROVACÍ STŘEDISKO PRO DROGY A ZÁVISLOSTI. *Zpráva o nelegálních drogách v České republice 2023*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2023, s. 161. Citováno dne 12. 1. 2024. Dostupné online na: <https://www.drogy-info.cz/publikace/vyrocní-zpravy/zprava-o-nelegalnich-drogach-v-ceske-republice-2023/>.

³² ZEMAN, Petr a kol. *Uživatelé drog ve vězení: hodnocení účinnosti terapeutických programů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 90.

³³ ZEMAN, Petr a kol. *Uživatelé drog ve vězení: hodnocení účinnosti terapeutických programů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 149.

specializovaném oddíle pro dobrovolnou léčbu ve věznici Ostrov nad Ohří, oproti vzorku odsouzených, kteří programem neprošli.³⁴

Lze tedy konstatovat, že z dostupných výzkumů je patrné, že absolvování programu na specializovaných oddílech má určitý pozitivní vliv na míru recidivy. I přesto však zůstává míra recidivy vysoká. Je ale třeba také vzít v úvahu, že v obou případech byla recidiva měřena binárně³⁵, byť v prvním zmiňovaném výzkumu se autoři zaměřili i na frekvenci recidivy. Bylo by však bezpochyby přínosné také vědět, jakého charakteru byla trestná činnost, za kterou byly zkoumané osoby opětovně odsouzeny, např. zda sice recidivovaly, avšak šlo třeba o méně závažnou kriminalitu než v případě jejich předchozího odsouzení. V rámci penitenciární péče o drogově závislé lze pozorovat nedostatky v podobě nízkých kapacit obou specializovaných oddílů. Jak bylo zmíněno výše, kapacita specializovaných oddílů pro dobrovolnou léčbu dosahuje 323 míst a kapacita specializovaných oddílů pro výkon ochranného léčení je 151 míst. Přitom je třeba mít na paměti, že na specializovaných oddílech pro dobrovolnou léčbu se pracuje i se závislými na alkoholu, byť podle výše uvedených dat představují menší část osazenstva. Srovnáme-li tyto dostupné kapacity s počtem drogově závislých odsouzených (tj. 12 612 osob v průběhu roku 2022), lze stávající kapacitní možnosti specializovaných oddílů hodnotit jako nedostatečné.

Významnou roli pochopitelně zaujímá i oblast postpenitenciární péče. Jako postpenitenciární péče se obecně označuje péče o osobu, která byla propuštěna z výkonu trestu odnětí svobody. Cílem postpenitenciární péče je odklonit propuštěného od jeho kriminální kariéry, pomoci mu se úspěšně začlenit do společnosti a tím v konečném důsledku docílit minimalizace rizika recidivy této osoby. Vzhledem k obsáhlosti této problematiky je třeba se pro účely tohoto článku omezit toliko na konstatování, že tato oblast představuje výraznou slabinu českého vězeňství, a to i přesto, že na její význam a nutnost jejího zlepšení poukazuje tuzemská odborná literatura již po několik desetiletí.³⁶

3. Majetková kriminalita v souvislosti s užíváním drog

Majetkovou kriminalitou se obecně rozumí zejména trestné činy, které jsou uvedené ve zvláštní části TZ, v hlavě V, nazvané Trestné činy proti majetku, tj. v ustanoveních § 205 až § 232 TZ.³⁷ Majetková kriminalita dlouhodobě představuje nejčastěji páchaný druh trestné činnosti, ať už co do absolutních čísel registrované kriminality, tak co do podílu na celkové kriminalitě.³⁸ Dominanci majetkové kriminality potvrzují i aktuální statistická data. V roce 2023 bylo registrováno celkem 100 300 majetkových trestných činů, což představovalo 55,2 % celkové registrované kriminality. Největší podíl na majetkové kriminalitě, celkem 66 %,

³⁴ MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016, s. 67.

³⁵ Blíže k (ne)binárnímu měření recidivy: DRÁPAL, Jakub. Proč měřit recidivu nebinárně? *Česká kriminologie*. 2017, roč. 2, č. 2, s. 0–11. Dostupné online na: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=587684>.

³⁶ Srov. NOVOTNÝ, Oto. *O trestu a vězeňství*. Praha: Academia, 1967, s. 204.

³⁷ ZOUBKOVÁ, Ivana. In: GRÍVNA, Tomáš a kol. *Kriminologie*. 5., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 315–316.

³⁸ Tamtéž, s. 315.

představovaly tradičně krádeže. Objasněno bylo 28,2 % zaznamenané majetkové kriminality, což je výrazně pod průměrem objasněnosti celkové registrované kriminality ve stejném roce (45,8 %). Z této objasněné majetkové kriminality pak bylo 74,4 % trestných činů spácháno opakovaně trestanými osobami.³⁹

Významnou roli pak majetková trestná činnost má právě v souvislosti s užíváním drog. V této souvislosti se v kontextu ČR majetková kriminalita podřazuje pod sekundární drogovou kriminalitu (SDK). Tu můžeme v hrubých obrysech vymezit jako množinu trestných činů, jejichž společným znakem je, že jsou páčány v určitém vztahu k užívání drog. Tento vztah má povahu příčiny nebo jedné z příčin, proč byla trestná činnost spáchána. Sekundární drogovou kriminalitu pak lze také vymezit negativně, tj. jako trestnou činnost související s drogami, která není primární drogovou kriminalitou. Co přesně však lze zařadit pod takto obsáhlou množinu trestné činnosti, je obtížné přesně a jasně definovat. Obtížná zařaditelnost určité trestné činnosti pod SDK je dána také tím, že je k tomuto zařazení třeba znát bližší informace k případu a k pachateli, které však běžně nebývají systematicky sledovány.⁴⁰ Pokud bychom k vymezení SDK použili výše zmíněnou klasifikaci podle EMCDDA, mohli bychom pod SDK řadit psychofarmakologicky podmíněnou trestnou činnost, ekonomicky motivovanou trestnou činnost a systémovou trestnou činnost. Pro účely popisu SDK v kontextu ČR se však jako nejpropracovanější zatím jeví návrh konceptu SDK a její klasifikace, představený v rámci studie IKSP. SDK je vymezena těmito kategoriemi trestných činů:

1. trestné činy, u nichž je vliv návykové látky znakem skutkové podstaty a jež byly pachatelem spáchány pod vlivem OPL⁴¹,
2. trestné činy, u nichž hlavním motivem pachatele, vedoucím k jejich spáchání, bylo získání prostředků na nákup OPL pro vlastní potřebu nebo pořízení samotné OPL pro vlastní potřebu od jiné osoby,
3. trestné činy spáchané v důsledku pachatelovy intoxikace OPL, jeho abstinenčního syndromu nebo změn jeho organismu souvisejících s aktuálním užíváním OPL,
4. trestné činy, jejichž hlavní příčinou bylo užívání OPL osobou odlišnou od pachatele i oběti,
5. trestné činy spáchané v rámci zajišťování fungování drogového trhu,
6. trestné činy spáchané na uživatelích v důsledku jejich vyšší zranitelnosti způsobené užíváním OPL.⁴²

Toto vymezení lze pro tuzemské účely považovat za zřejmě doposud nejkomplexnější, neboť zachovává v ČR tradičně užívané dělení na primární a sekundární drogovou kriminalitu

³⁹ POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY. *Statistické přehledy kriminality za rok 2023*. Citováno dne 12. 1. 2024. Dostupné online na: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2023.aspx>.

⁴⁰ GABRHELÍKOVÁ, Pavlína. Primární a sekundární drogová kriminalita – dostačující koncept pro práci s pachateli trestné činnosti související s drogami?. In: *Kriminalita & drogy*. Praha: Sananim, 2012, s. 31. Citováno dne 18. 10. 2023. Dostupné online na: <https://www.sananim.cz/res/archive/004/000486.pdf?seek=1673614914>.

⁴¹ Omamná a psychotropní látka (OPL)

⁴² ROUBALOVÁ, Michaela a kol. *Možnosti zjišťování míry a struktury sekundární drogové kriminality v podmínkách České republiky*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 91.

za současné implementace určitých prvků z výše popsané klasifikace drogové kriminality podle EMCDDA.

Snahy o vyčíslení SDK narážejí zejména na dvě úskalí. Jedním je již zmiňovaná nejasnost ve vymezení SDK. Druhým je nedostatek statistických dat, neboť samotná souvislost spáchání trestného činu a užívání drog není v mnoha případech zaznamenávána, či vůbec zaznamenatelná. Vyčíslení SDK se tak zpravidla opírá o různé odhady vycházející z dostupných statistických dat.

Lze předpokládat, že majetková kriminalita související s užíváním drog bude v intencích výše uvedené koncepce SDK spadat zejména pod druhou a třetí kategorii SDK.

Druhá kategorie představuje trestné činy, u nichž bylo hlavním motivem pachatele, vedoucím k jejich spáchání, získání prostředků na nákup OPL pro vlastní potřebu nebo pořízení samotné OPL pro vlastní potřebu od jiné osoby. Jde tedy o tzv. „opatrovací“ či „obstarávací“ kriminalitu, případně též ve smyslu klasifikace EMCDDA o ekonomicky motivovanou trestnou činnost. Tuto kategorii vedle násilné trestné činnosti tvoří právě zejména majetková trestná činnost, přičemž se může jednat o majetkovou trestnou činnost páchanou za účelem získání finančních prostředků k nákupu drog, majetkovou trestnou činnost, jejímž bezprostředním ziskem je samotná droga (tj. krádež samotné drogy), či v neposlední řadě majetkovou trestnou činnost páchanou ve formě protislužby za příslibenou drogu.⁴³ Již Goldstein konstatoval, že ekonomicky motivovaní pachatelé primárně páchají nenásilnou majetkovou trestnou činnost.⁴⁴ Některé pozdější zahraniční výzkumy pak také potvrzují výrazné zastoupení uživatelů drog mezi pachateli majetkové kriminality. Z těchto výzkumů tak například vyplývá, že u osob užívajících drogy je ve srovnání s neuživateli drog čtyřikrát až šestkrát vyšší pravděpodobnost páchaní krádeží v obchodech.⁴⁵ Souvislost této trestné činnosti s ekonomicky motivovanou kriminalitou pak naznačuje jiný výzkum, který uvádí, že u krádeží v obchodech lze pachatelovu motivaci opatřit si drogu pozorovat častěji než u většiny jiných trestných činů souvisejících s drogami.⁴⁶ Majetkovou kriminalitu páchanou za účelem obstarání drog lze v kontextu ČR podložit například závěry z dotazníkové studie mezi vězni ve VTOS. Ze studie realizované v roce 2022 vyplynulo, že se 32 % odsouzených někdy v minulosti dopustilo krádeže, jiného trestného činu či přestupku za účelem získání prostředků na drogy.⁴⁷ Potřeba získat finanční prostředky na

⁴³ ROUBALOVÁ, Michaela a kol. *Možnosti zjišťování míry a struktury sekundární drogové kriminality v podmínkách České republiky*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 50.

⁴⁴ GOLDSTEIN, Paul J. The drugs/violence nexus: A tripartite conceptual framework. *Journal of Drug Issues*. 1985, roč. 15, č. 4, s. 496. Citováno dne 31. 10. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1177/002204268501500406>.

⁴⁵ BENNETT, Trevor. HOLLOWAY, Katy. FARRINGTON, David. The statistical association between drug misuse and crime: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*. 2008, roč. 13, č. 2, s. 114. Citováno dne 31. 10. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2008.02.001>.

⁴⁶ BENNETT, Trevor. HOLLOWAY, Katy. The Causal Connection Between Drug Misuse and Crime. *The British Journal of Criminology*. 2009, roč. 49, č. 4, s. 522. Citováno dne 31. 10. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1093/bjc/azp014>.

⁴⁷ NÁRODNÍ MONITOROVACÍ STŘEDISKO PRO DROGY A ZÁVISLOSTI. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2019*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2020, s. 105. Citováno dne 19. 10. 2023. Dostupné online na: <https://www.drogy-info.cz/publikace/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-o-stavu-ve-vecich-drog-v-ceske-republice-v-roce-2019/>.

pořízení drogy pak také byla často uváděnou motivací u recidivistů páchajících majetkovou trestnou činností.⁴⁸ Dalším cenným zdrojem o rozsahu ekonomicky motivované trestné činnosti v ČR jsou expertní retrospektivní odhady. Odhad realizovaný v roce 2022 uvádí, že z celkového počtu objasněných trestných činů v roce 2021 jich bylo 9,9 % spácháno uživateli drog. Nejvyšší zastoupení pachatelů-uživatelů drog bylo odhadováno u krádeží.⁴⁹ Předchozí odhad realizovaný v roce 2020 hovoří o tom, že 19 % ze všech zjištěných trestných činů bylo spácháno uživateli drog, přičemž nejvyšší podíl pachatelů užívajících drogy byl, shodně s odhadem z roku 2022, odhadován u trestných činů krádeže podle § 205 TZ.⁵⁰ Na základě shora uvedených poznatků se lze domnívat, že majetková kriminalita může představovat dominantní část kriminality páchané za účelem získání finančních prostředků na pořízení drog, stejně jako i to, že z celé majetkové kriminality páchané v souvislosti s drogami může jít významná část na vrub právě této kategorii trestné činnosti.

Třetí kategorie sekundární drogové kriminality zahrnuje trestné činy spáchané v důsledku pachatelovy intoxikace OPL, jeho abstinčního syndromu nebo změn jeho organismu, které souvisejí s aktuálním užíváním OPL. Data o počtu majetkové kriminality spáchané pod vlivem drog jsou dostupná ze statistik kriminality PČR. Z údajů za rok 2023 tak víme, že z celkem objasněné majetkové kriminality bylo 1,2 % spácháno osobami pod vlivem drog, přičemž nejčastěji šlo o krádeže.⁵¹ Ohledně věrohodného odrazu reality u statistik tohoto typu nelze než souhlasit se Zoubkovou, která uvádí: „*Tento údaj zřejmě neodpovídá realitě, naopak lze předpokládat, že většina neobjasněných krádeží je páchaná osobami závislými na návykových látkách, které si na ně opatřují finanční prostředky především krádežemi.*“⁵² V případě majetkové trestné činnosti páchané v souvislosti s abstinčním syndromem či v souvislosti se změnami na pachatelově organismu v důsledku užívání drog nelze vycházet z žádných dostupných zdrojů informací. Lze se však domnívat, že zejména v případě vlivu abstinčního syndromu půjde o majetkovou trestnou činnost páchanou za účelem obstarání drogy, a tak tato trestná činnost může potenciálně spadat i do předchozí kategorie „obstarávací“ kriminality.

⁴⁸ MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, s. 50. Citováno dne 31. 10. 2023. Dostupné online na: http://www.ok.cz/iksp/p_stud.html.

⁴⁹ NÁRODNÍ MONITOROVACÍ STŘEDISKO PRO DROGY A ZÁVISLOSTI. *Zpráva o nelegálních drogách v České republice 2023*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2023, s. 105. Citováno dne 12. 1. 2024. Dostupné online na: <https://www.drogy-info.cz/publikace/vyrocní-zpravy/zprava-o-nelegalnich-drogach-v-ceske-republice-2023/>.

⁵⁰ NÁRODNÍ MONITOROVACÍ STŘEDISKO PRO DROGY A ZÁVISLOSTI. *Zpráva o nelegálních drogách v České republice 2022*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2022, s. 136. Citováno dne 19. 10. 2023. Dostupné online na: <https://www.drogy-info.cz/publikace/vyrocní-zpravy/zprava-o-nelegalnich-drogach-v-ceske-republice-2022/>.

⁵¹ POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY. *Statistické přehledy kriminality za rok 2023*. Citováno dne 12. 1. 2024. Dostupné online na: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2023.aspx>.

⁵² ZOUBKOVÁ, Ivana. In: GRÍVNA, Tomáš a kol. *Kriminologie*. 5., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 320.

Jak již bylo předestřeno výše, komplexnější a přesnější vyčíslení sekundární drogové kriminality dlouhodobě naráží zejména na nedostatek dostupných dat, jakož i nejednotnost v jejich sběru a vykazování.⁵³

4. Kriminální recidiva v souvislosti s užíváním drog

Z teoretického hlediska rozlišuje odborná literatura tři možná pojetí tohoto jevu. Jednak jde o trestněprávní vymezení, podle kterého recidiva označuje případy, kdy se pachatel, který byl již dříve pro jiný trestný čin pravomocně odsouzen, dopustí nového trestného činu. V dalším pojetí, tzv. kriminalisticko-statistickém, se recidivou označuje opětovné trestní stíhání a odsouzení pachatelů k trestu. Významnou součástí tohoto pojetí je pak také tzv. penologická recidiva, tj. situace, kdy daná osoba nejméně podruhé vykonává trest nepodmíněného odnětí svobody. Konečně třetím pojetím je recidiva ve významu kriminologickém, kdy je takto chápáno opětovné spáchání trestného činu nehledě na to, jestli byl pachatel za předchozí trestný čin vůbec stíhán či odsouzen.⁵⁴ Kriminální recidivu tak lze chápat v rozdílně širokých vymezeních, tj. od úzce vymezené penologické recidivy až po poměrně všeobíhající kriminologickou recidivu.

Zjišťování příčin kriminální recidivy úzce souvisí se snahami o její predikci, která je častým předmětem zájmu odborné literatury. V této souvislosti se hovoří o tzv. prediktorech, které vycházejí ze vztahu určitých charakteristik k dalšímu páchání trestné činnosti. Jedním z významných rizikových faktorů ovlivňujících recidivu je právě užívání návykových látek, přičemž nejrizikovějším faktorem je užívání alkoholu i drog, následované užíváním pouze samotných drog. Významným prediktorem je také užívání návykových látek rodiči pachatele.⁵⁵

Z pohledu míry obecné kriminální recidivy v ČR je třeba mít na paměti, že napříč dostupnými zdroji je často pracováno s odlišným pojetím recidivy. Pro účely tohoto článku se zaměříme převážně na data o recidivě v penologickém pojetí. Zdrojem informací o ní jsou především data VS ČR. V roce 2022 bylo celkem 66,1 % odsouzených již alespoň jednou předtím ve VTOS. Zhruba pětinu odsouzených pak představovaly osoby, které byly ve výkonu trestu více než třikrát.⁵⁶ Míra penologické recidivy se dlouhodobě pohybuje nad 60 %.

Je však třeba si uvědomit, že výše uvedená míra recidivy přirozeně vychází ze statistik zohledňujících odsouzené ve výkonu trestu. Tato míra recidivy tak reflektuje pouze oficiálně zjištěnou trestnou činnost. Ke komplexnějšímu zkoumání recidivy je třeba se zaměřit i na latentní trestnou činnost. Zdrojem informací o této trestné činnosti jsou zejména dotazníkové

⁵³ ROUBALOVÁ, Michaela a kol. *Možnosti zjišťování míry a struktury sekundární drogové kriminality v podmínkách České republiky*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 89.

⁵⁴ NOVOTNÝ, Oto. ZAPLETAL, Josef. *Kriminologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, s. 118.

⁵⁵ DOWDEN, Craig. BROWN, S. L. The role of substance abuse factors in predicting recidivism: A Meta-analysis. *Psychology, Crime & Law*. 2002, roč. 8, č. 3, s. 258. Citováno dne 5. 11. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1080/10683160208401818>.

⁵⁶ VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2022*. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2023, s. 121. Citováno dne 6. 11. 2023. Dostupné online na: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>.

kriminologické studie. Některé zahraniční zdroje tohoto typu poukazují na to, že se počet činů reálně spáchaných odsouzeným může výrazně rozcházet s počtem jeho odsouzení.⁵⁷

Snaha o přiblížení problematiky recidivy majetkové kriminality související s drogami naráží na nedostatek zdrojů, které by se přímo takto úzce vymezenému jevu v ČR věnovaly. Lze však vycházet z dílčích, leckdy již výše zmíněných skutečností. Nahlédneme-li pak na ně ve vzájemné souvislosti, jsou schopny nám o této specifické problematice podat určitý obraz. Majetková kriminalita se dlouhodobě vyznačuje vyšší mírou recidivujících pachatelů ve srovnání s celkovou kriminalitou. Podíl opakovaně trestaných osob na celkovém počtu stíhaných a vyšetřovaných osob pro majetkovou kriminalitu v roce 2020 činil 56,3 % oproti 40 % v případě podílu recidivistů na celkové kriminalitě.⁵⁸ Rovněž v případě objasněných majetkových trestných činů za rok 2023 byl podíl recidivistů celkem 74,4 % oproti zhruba 53 % v případě celkem objasněné kriminality.⁵⁹ Pro recidivisty majetkové trestné činnosti je také typická tzv. speciální recidiva, tedy opětovné páčání téhož trestného činu.⁶⁰ Přihlédneme-li v této souvislosti opět k aktuálním vězeňským statistikám, můžeme si povšimnout tří podstatných skutečností. Jednak, jak už bylo zmíněno, byla míra penologické recidivy k závěru roku 2022 celkem 66,1 %⁶¹, přičemž je nutno brát v potaz, že jde pouze o osoby, které již byly předtím alespoň jednou ve výkonu trestu. Tento údaj tak nezahrnuje odsouzené, kteří by byli považováni za recidivisty například v trestněprávním pojetí. Proto recidivistů v širším pojetí mohlo být ve stejném období ve VTOS významně více. Dále si můžeme povšimnout četnosti vybraných trestných činů k závěru roku 2022, přičemž statistika eviduje trestné činy samostatně i v souběhu s jiným trestným činem v aktuálně vykonávaném VTOS.

Trestný čin	Muži	Ženy	Celkem
Krádež	6 721	654	7 375
Podvod	994	139	1 133
Úvěrový podvod	291	44	335
Zpronevěra	252	33	285
Celkem	8 258	870	9 128

Tabulka 1: Četnost vybraných majetkových trestných činů k 31. 12. 2022

⁵⁷ FARRINGTON, David P. a kol. *Kriminální kariéry do věku 50 let a životní úspěšnost do věku 48 let*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, s. 40. Citováno dne 6. 11. 2023. Dostupné online na: http://www.ok.cz/iksp/p_pram.html.

⁵⁸ POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY. *Stíhané osoby v období 2016–2020*. Citováno dne 7. 11. 2023. Dostupné online na: <https://www.policie.cz/clanek/stihane-osoby-v-obdobi-2016-2020.aspx>.

⁵⁹ POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY. *Statistické přehledy kriminality za rok 2023*. Citováno dne 12. 1. 2024. Dostupné online na: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2023.aspx>.

⁶⁰ SCHEINOST, Miroslav a kol. *Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 31.

⁶¹ VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2022*. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2023, s. 121. Citováno dne 8. 11. 2023. Dostupné online na: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>.

Zdroj: Vlastní zpracování z VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2022*. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2023, s. 125. Citováno dne 8. 11. 2023. Dostupné online na: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>.

Pokud nebudeme brát v úvahu možnost, že by v konkrétních případech mohly být některé trestné činy spáchány v souběhu, pak lze celkový počet vybraných majetkových trestných činů považovat za celkový počet vězněných osob pro uvedené trestné činy. Vztáhneme-li pak počet trestných činů k počtu celkem vězněných odsouzených ke stejnému datu (tj. 17 498 odsouzených), vychází, že připadá zhruba 0,52 majetkových trestných činů na jednoho odsouzeného. Jinými slovy je tedy zhruba 52 % odsouzených vězněno za výše uvedenou majetkovou trestnou činnost.

Třetí významnou skutečností vyplývající z vězeňské statistiky je údaj o počtu drogově závislých. Vězeňská služba ČR v roce 2022 evidovala na základě provedených vyšetření a ošetření celkem 12 612 uživatelů drog mezi odsouzenými a obviněnými.⁶² Vzhledem k tomu, že tento údaj je celkovým součtem takto identifikovaných osob v průběhu celého kalendářního roku, je třeba pro účely odhadu vycházet z průměrných stavů vězněných osob v témže roce. Průměrný stav vězněných osob v průběhu roku 2022 činil, po zaokrouhlení na celé číslo, celkem 19 145 osob, z toho 17 714 odsouzených a 1 430 obviněných.⁶³ Podle vzájemného poměru odsouzených k obviněným se můžeme pokusit odhadnout, že z celkového počtu 12 612 uživatelů drog připadalo 11 670 osob na osoby ve VTOS. To by představovalo zhruba 66 % z průměrného počtu odsouzených ve VTOS za rok 2022. Lze tak z výše uvedeného shrnout, že zhruba dvě třetiny vězněných představují recidivisté, více než polovina odsouzených je vězněna pro majetkovou trestnou činnost (nejčastěji krádež) a zhruba dvě třetiny odsouzených jsou uživatelé drog.

Jak bylo již výše uvedeno, majetková trestná činnost představuje významnou část SDK jako celku. Majetková kriminalita je významná především ve spojitosti s „obstarávací“ kriminalitou jako jednou z kategorií SDK. V souvislosti s recidivou jsou pak zajímavé některé poznatky z dotazníkové studie realizované ve vybraných českých věznicích. Z té vyplynulo, že z celkového počtu dotázaných mužů jich bylo 84 % již někdy trestáno, již dříve vězněno pak bylo 58 % mužů. Uživatelů drog mezi muži bylo 42,5 %, přičemž 43 % uživatelů drog uvedlo, že někdy kradlo pro obstarání si prostředků na drogy a 38 % se někdy za stejným účelem dopustilo podvodu. Z žen bylo 95 % již někdy trestáno a 56 % již dříve vězněno. Uživatelky drog představovaly 64 % respondentek, z nichž 55 % uvedlo, že někdy kradlo pro obstarání si prostředků na drogy a 38 % se někdy za stejným účelem dopustilo podvodu. Jako nejčastější motiv trestné činnosti odsouzení muži i ženy uváděli „pod vlivem drog“ (zhruba 38 až 45 %) a „mít peníze na drogy“ (zhruba 25–33 %).⁶⁴

⁶² VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2022*. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2023, s. 201. Citováno dne 8. 11. 2023. Dostupné online na: <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>.

⁶³ Tamtéž, s. 75.

⁶⁴ MAREŠOVÁ, Alena. Drogově závislí v českých věznicích a pachatelé sekundární drogové kriminality mezi nimi. *Kriminalistika*. 2021, roč. 54, č. 2, s. 124–128.

V jiné významné studii autoři konstatovali, že mezi typické charakteristiky recidivisty majetkové kriminality patří zkušenost s drogami a častou motivací pro páchaní této trestné činnosti je potřeba obstarání si finančních prostředků zejména, nikoliv však výlučně, na drogy.⁶⁵

Za připomenutí v této souvislosti také stojí výše uvedené výsledky ze studie zabývající se hodnocením účinnosti terapeutických programů realizovaných na speciálních oddílech během VTOS, která rovněž potvrzuje, že uživatelé drog byli častěji opětovně odsouzeni za majetkovou trestnou činnost a byla u nich patrná též vyšší míra recidivy.⁶⁶

Ačkoliv není výčet poznatků týkajících se některých aspektů této problematiky ani zdaleka úplný, můžeme bezpochyby pozorovat určitou provázanost užívání drog, majetkové trestné činnosti a vyšší míry recidivy. Podíváme-li se tedy na tyto poznatky ve vzájemné souvislosti, lze se domnívat, že recidivisté majetkové kriminality, kteří tuto trestnou činnost páchají v souvislosti s užíváním drog, mohou představovat nezanedbatelnou část celkového počtu odsouzených ve VTOS. Byť nelze hovořit o jakési homogenní skupině odsouzených, je přeci jen tato množina tvořena lidmi, které spojuje stejný druh páchané trestné činnosti, jakož i stejná, či alespoň podobná motivace k jejímu páchání. Lze tak v této souvislosti uvažovat o určité specifické intervenci zaměřené na tuto množinu odsouzených.

5. Související intervence

Míra recidivy představuje pro stát významnou zpětnou vazbu o účinnosti jeho trestní politiky. Snížování míry recidivy tak patří mezi stěžejní cíle trestní politiky státu, neboť nízká míra recidivy je obecně považována za důkaz efektivního trestání a nápravy pachatelů trestné činnosti. Výše již bylo předestřeno, že majetková kriminalita v souvislosti s drogami může představovat významnou část majetkové kriminality jako celku, jakož i to, že recidivisté majetkové kriminality, kteří tuto trestnou činnost páchají v souvislosti s užíváním drog, mohou představovat nezanedbatelnou část celkového počtu odsouzených ve VTOS. Jsou však dostupné konkrétní intervence, které by nějakým způsobem cílily na tento druh odsouzených? Níže je krátce přiblíženo několik relevantních intervencí, které jsou v současné době v českém vězeňství dostupné.

Začněme od nejobecnějšího. Trest odnětí svobody (TOS) je jednak univerzálním trestem, který lze uložit za jakýkoliv trestný čin. Podstatou tohoto trestu je omezení pachatele na svobodě, tedy na hodnotě, kterou lze v moderním demokratickém světě řadit hned za hodnotu samotného života. Uložení této sankce tak představuje mimořádný zásah do života daného pachatele. I z důvodu této závažnosti není v současné době nepodmíněný TOS nejčastěji ukládaným trestem v ČR.⁶⁷ Zároveň lze výkon tohoto trestu (tj. způsob jeho realizace, práce s odsouzenými během jeho výkonu, prostředí, ve kterém je trest vykonáván

⁶⁵ MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, s. 166. Citováno dne 8. 11. 2023. Dostupné online na: http://www.ok.cz/iksp/p_stud.html.

⁶⁶ ZEMAN, Petr a kol. *Uživatelé drog ve vězení: hodnocení účinnosti terapeutických programů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 100.

⁶⁷ DRÁPAL, Jakub. In: DRÁPAL, Jakub a kol. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 1.

apod.) považovat za intervenci, kterou stát působí na pachatele, jimž byl tento trest uložen. Z tohoto pohledu jde o intervenci vskutku univerzální, neboť jejím adresátem je z logiky věci každý odsouzený toho času ve výkonu trestu. Nakolik je však tato intervence účinná z hlediska dopadu na recidivu? V českém prostředí se problematice trestních sankcí věnoval poměrně rozsáhlý výzkum, který se mimo jiné zaměřil na vzájemný vztah určitých trestních sankcí a míry recidivy. Tento výzkum, provedený na vzorku odsouzených (z nichž 88 % osob představovali recidivisté), zkoumal s odstupem dvou let účinnost uložených sankcí z hlediska míry recidivy odsouzených. Zjištěná míra recidivy činila 48,1 %.⁶⁸ Z výzkumu vyplývá, že nejnížší míra recidivy je patrná u osob, kterým byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody. Z těchto osob si pak nejlépe vedli ti, kteří z něj byli podmíněně propuštěni. Naopak nejvyšší míra recidivy byla zaznamenána u podmíněně odsouzených s dohledem. V každém případě však výzkum ukazuje, že míra recidivy u vzorku osob jako celku je vysoká, přičemž je třeba vzít do úvahy ještě skutečnost, že zjištěná míra recidivy zohledňuje osoby s novým záznamem v rejstříku trestů, tzn. osoby, které byly ve sledovaném období opětovně odsouzeny. Skutečná míra recidivy, tedy včetně těch, jejichž trestná činnost unikla pozornosti trestní justice, je tak pravděpodobně ještě vyšší. I přes na první pohled optimistické umístění mezi ostatními druhy trestů se tak nepodmíněný TOS nejeví být příliš účinným z pohledu předcházení recidivě.⁶⁹ Nejde o překvapivý závěr. I další zdroje naznačují, že uvěznění má celkově malý dopad na kriminální recidivu. Ba co více, samo uvěznění může naopak představovat potenciální kriminogenní faktor.⁷⁰ Tyto poznatky pak logicky navádějí k hledání jiných, snad účinnějších trestů-intervencí. Tedy k tomu, co tvoří širokou paletu tzv. alternativních trestů, které jsou obecně dávány do souvislosti s pozitivním vlivem na míru recidivy. Na druhou stranu však výše zmíněný tuzemský výzkum neprokázal signifikantní rozdíl v účinnosti alternativních trestů oproti nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Ačkoliv tedy lze mít k samotnému uvěznění mnohé oprávněné výhrady, je zřejmé, že uložení tohoto trestu je v mnoha případech nezbytné a trest již i jen svým inkapacitačním efektem plní významnou roli. Lze se však domnívat, že negativní důsledky spojené s uvězněním z velké části neplynou z trestu samotného, ale spíše ze způsobu jeho výkonu. Zlepšením výkonu TOS by tak mohlo dojít ke zmírnění negativních důsledků spojených s tímto trestem⁷¹ a ke zvýšení účinnosti této intervence.

Významnou intervenci v rámci výkonu TOS pak představují také standardizované programy. Standardizované programy zacházení jsou obecně určeny k působení na určité odsouzené ve VTOS, na které je třeba z důvodu ochrany společnosti cíleně působit. Zároveň však nejde

⁶⁸ SCHEINOST, Miroslav a kol. *Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 24.

⁶⁹ Tamtéž, s. 35.

⁷⁰ TOMAZ, Vera. MOREIRA, Diana. CRUZ SOUZA, Olga. Criminal reactions to drug-using offenders: A systematic review of the effect of treatment and/or punishment on reduction of drug and/or criminal recidivism. *Frontiers in Psychiatry*. 2023, č. 14, s. 15. Citováno dne 23. 11. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.935755>.

⁷¹ Např. sociální klima ve VTOS a jeho vliv na recidivu: AUTHY, Katherine M. LIEBLING, Alison. Exploring the Relationship between Prison Social Climate and Reoffending*. *Justice Quarterly*. 2020, roč. 37, č. 2, s. 372. Citováno dne 24. 11. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1080/07418825.2018.1538421>.

o odsouzené, kteří by byli vhodní k zařazení na specializované oddíly nebo jiná oddělení. Standardizované programy představují intervenci, která je svým obsahem vytvořena se zaměřením na specifický druh pachatelů trestné činnosti za účelem jejich úspěšné nápravy a reintegrace. Významnou vlastností standardizovaných programů je jejich přenositelnost mezi jednotlivými věznicemi, aniž by se musela měnit jejich koncepce či podmínky realizace. To umožňuje se zaměřit na specifickou skupinu odsouzených napříč celou vězeňskou populací bez ohledu na místo vykonávaného trestu odnětí svobody.⁷² V současné době je v českých věznicích realizována celá řada⁷³ standardizovaných programů, nicméně jediným relevantním programem pro účely tohoto článku je program 3Z. Ten se zaměřuje na dospělé recidivující pachatele, nejméně dvakrát soudně trestané, kteří jsou odsouzeni převážně za majetkovou trestnou činnost a zároveň jsou tito odsouzení před podmíněným propuštěním nebo před skončením VTOS.⁷⁴ O účinnosti tohoto standardizovaného programu z hlediska recidivy jsou dostupná pouze omezená a nepříliš aktuální data. Studie z roku 2011 se zaměřila na míru recidivy absolventů programu 3Z v období šesti až osmi měsíců po jejich propuštění z výkonu trestu. Z hlediska předcházející trestné činnosti zkoumaných odsouzených byla nejčastější majetková trestná činnost, která představovala bezmála tři čtvrtiny veškeré předcházející trestné činnosti daných odsouzených. U absolventů standardizovaného programu 3Z byla ve sledovaném období zjištěna vyšší míra kriminologické recidivy (zhruba 10,6 %) ve srovnání s propuštěnými odsouzenými, kteří tento program neabsolvovali (zhruba 6,5 %). Při interpretaci těchto výsledků je však třeba brát v úvahu poměrně krátké sledované období, stejně jako i to, že necelá polovina z odsouzených v době výzkumu nadále setrvala ve VTOS.⁷⁵

Relativně novou intervenci v českém vězeňství představuje otevřená věznice. Odborná literatura definuje otevřenou věznici jako „*vězeňské zařízení, které nedisponuje žádnými nebo jen minimálními prvky střežení, jež by bránily v útěku. To klade na odsouzené nároky na dobrovolné dodržování řádu, sebedisciplínu a schopnost zapojit se do komunitního způsobu života*“⁷⁶. Režim výkonu trestu odnětí svobody se tak zpravidla velmi blíží ke standardnímu způsobu života na svobodě. Právě tento značně svobodnější režim klade na odsouzeného břímě zodpovědnosti a samostatnosti, které, pokud jej unese, může významně přispět k jeho úspěšné resocializaci po vykonání trestu. Na otevřenou věznici je tak třeba nazírat jako na intervenci než pouze jen jako na odlišný typ vězeňského zařízení, které se vyznačuje jinou vězeňskou architekturou a rozvolněnějším režimem. Otevřené věznice jsou široce využívaným

⁷² JIŘIČKA, Václav. In: DRÁPAL, Jakub a kol. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 271.

⁷³ Blíže např. JIŘIČKA, Václav. In: DRÁPAL, Jakub a kol. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 271–272.; nebo MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody-kriminologická analýza*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016, s. 69–70.

⁷⁴ BIEDERMANOVÁ, Eva. PETRAS, Michal. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, s. 37.

⁷⁵ BIEDERMANOVÁ, Eva. PETRAS, Michal. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, s. 76.

⁷⁶ JIŘIČKA, Václav. RASZKOVÁ, Tereza. In: DRÁPAL, Jakub a kol. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 49.

institutem zejména v některých západních vězeňských systémech.⁷⁷ V ČR funguje otevřená věznice od roku 2017 v rámci věznice Jiřice. Programy zacházení realizované v této otevřené věznici primárně sledují snížení míry recidivy. Působení na odsouzené probíhá mimo jiné také skrze výše zmíněný standardizovaný program 3Z.⁷⁸ Z hlediska účinnosti otevřené věznice na míru recidivy u odsouzených jsou v ČR již dostupné první poznatky. Výzkum provedený v letech 2018 až 2021 prokázal, že bývalí odsouzení z otevřené věznice recidivovali méně než typologicky podobní odsouzení, kteří prošli standardním VTOS. Odsouzení propuštění z otevřené věznice recidivovali méně i přesto, že strávili ve sledovaném období více času na svobodě a měli tak větší příležitost se recidivy dopustit.⁷⁹ Dlužno dodat, že výsledky je třeba interpretovat se zřetelem na to, že výzkum byl proveden ve velmi malém rozsahu (každý výzkumný soubor čítal 28 osob). Konečně je třeba zmínit i skutečnost, že otevřené věznice představují zařízení, kde trest může být vykonáván v důstojném a bezpečném prostředí.⁸⁰ Právě taková atmosféra ve vězeňských zařízeních může přispívat k pozdější nižší recidivě u propuštěných odsouzených.⁸¹ V současné době se uvažuje o zřízení ženské otevřené věznice, která by měla být zřízena v rámci věznice ve Velkých Přílepech.⁸²

Problematicke intervencí pro odsouzené uživatele drog ve VTOS již byla věnována detailnější pozornost výše. Namísto je pouze připomenutí, že nejvýznamnější intervencí, která se zaměřuje na uživatele drog, je terapeutický program realizovaný na specializovaných oddílech pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického a specializovaných oddílech pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním návykových látek. Výsledky výše zmíněné studie, která se zabývala účinností těchto terapeutických programů, ukazují, že terapeutické programy realizované na specializovaných oddílech prokazatelně přispívají k redukci kriminálního myšlení a kriminogenních postojů. Méně výrazný vliv je však pozorovatelný u míry recidivy, kterážto i u odsouzených, kteří absolvovali terapeutický

⁷⁷ Blíže zde: JIŘIČKA, Václav. RASZKOVÁ, Tereza. In: DRÁPAL, Jakub a kol. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 49.; či zde: MJÁLAND, Kristian. LAURSEN, Julie. SCHLIEHE, Anna a kol. Contrasts in freedom: Comparing the experiences of imprisonment in open and closed prisons in England and Wales and Norway. *European Journal of Criminology*. 2023, roč. 20, č. 5, s. 1641–1662. Citováno dne 20. 11. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1177/14773708211065905>.

⁷⁸ JIŘIČKA, Václav. RASZKOVÁ, Tereza. In: DRÁPAL, Jakub a kol. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 50.

⁷⁹ BIEDERMANOVÁ, Eva. Otevřená věznice v Jiřicích-vstup do problematiky, recidiva odsouzených. *Kriminalistika*. 2022, roč. 55, č. 2, s. 108.

⁸⁰ MJÁLAND, Kristian. LAURSEN, Julie. SCHLIEHE, Anna a kol. Contrasts in freedom: Comparing the experiences of imprisonment in open and closed prisons in England and Wales and Norway. *European Journal of Criminology*. 2023, roč. 20, č. 5, s. 1659. Citováno dne 20. 11. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1177/14773708211065905>.

⁸¹ AUTHY, Katherine M. LIEBLING, Alison. Exploring the Relationship between Prison Social Climate and Reoffending*. *Justice Quarterly*. 2020, roč. 37, č. 2, s. 372. Citováno dne 24. 11. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.1080/07418825.2018.1538421>.

⁸² Ve Velkých Přílepech by měla vzniknout otevřená věznice. *advokatnidenik.cz*, publikováno dne 24. 4. 2023, citováno dne 20. 11. 2023. Dostupné online na: <https://advokatnidenik.cz/2023/04/24/ve-velkych-prilepech-by-mela-vzniknout-otevrena-zenska-veznice/>.

program, zůstává nadále na značně vysokých hodnotách.⁸³ Bylo by však chybou činit na tomto základě závěry o obecné neúčinnosti této intervence na míru recidivy. Je prokázáno, že léčba závislosti má významný pozitivní vliv na snižování recidivy a je v tomto ohledu účinnější nežli například samotné uvěznění.⁸⁴

Lze tak shrnout, že v souvislosti s recidivou majetkové kriminality související s užíváním drog jsou vedle TOS jedinými relevantními dostupnými intervencemi zejména standardizovaný program 3Z a terapeutické programy realizované na specializovaných oddílech. Otevřená věznice se rovněž jeví jako potenciálně vhodná intervence pro tento typ odsouzených, nicméně za současných kapacitních podmínek je možnost širšího uplatnění této intervence značně omezená. Obecně vzato však lze konstatovat, že v současné době není k dispozici intervence, která by mohla sloužit cílené práci s opakovaně odsouzenými pachateli majetkové trestné činnosti páchané v souvislosti s užíváním drog.

Závěr

Cílem tohoto článku bylo identifikovat vzájemný vztah mezi recidivou majetkové trestné činnosti a užíváním drog v kontextu se souvisejícími intervencemi zaměřenými na snížení míry recidivy. Představené poznatky svědčí o souvislosti mezi užíváním drog a majetkovou kriminalitou, jakož i mezi majetkovou kriminalitou a recidivou, a nakonec i o souvislosti mezi užíváním drog a recidivou. Z této trojice stěžejních jevů tak lze poměrně jasně identifikovat vzájemné vztahy vždy mezi jednotlivými dvojicemi navzájem. Co se však týče přímo vzájemného vztahu recidivy majetkové kriminality a užívání drog, jsou dostupné konkrétní poznatky poměrně vzácné. Je tak třeba vycházet z dílčích poznatků, které byly představeny na základě analýzy jednotlivých fenoménů. Z těch nejzásadnějších tak lze shrnout, že uživatelé drog představují významnou část odsouzených ve VTOS, zhruba dvě třetiny odsouzených ve výkonu trestu jsou také recidivisté v penologickém pojetí a odhadem zhruba polovina osob ve výkonu trestu je odsouzena za majetkovou trestnou činnost. Víme také, že užívání drog významně koreluje s vyšší pravděpodobností recidivy po propuštění z VTOS. U majetkové kriminality shora představené poznatky naznačují, že její významná část je páchána v souvislosti s užíváním drog, přičemž majetková kriminalita představuje významnou část sekundární drogové kriminality (zejména pak „obstarávací“ kriminality). Zároveň je oproti jiným druhům kriminality pro majetkovou trestnou činnost charakteristická vyšší míra recidivy. Poznatky z citované dotazníkové studie naznačují, že pachatelé sekundární drogové kriminality ve VTOS jsou často recidivisté, přičemž nejčastěji páchali majetkovou kriminalitu, a jimi nejčastěji udávané motivy souvisely s jejich drogovou anamnézou. Jeden z citovaných výzkumů pak též poukázal na vysokou míru recidivy absolventů programů na specializovaných oddílech, přičemž více než polovina jich byla po propuštění opětovně odsouzena za majetkovou trestnou činnost. V neposlední řadě pak jiný

⁸³ ZEMAN, Petr a kol. *Uživatelé drog ve vězení: hodnocení účinnosti terapeutických programů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 149.

⁸⁴ TOMAZ, Vera. MOREIRA, Diana. CRUZ SOUZA, Olga. Criminal reactions to drug-using offenders: A systematic review of the effect of treatment and/or punishment on reduction of drug and/or criminal recidivism. *Frontiers in Psychiatry*. 2023, č. 14, s. 15. Citováno dne 20. 11. 2023. Dostupné online na: <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.935755>.

citovaný výzkum zabývající se mimo jiné recidivisty majetkové kriminality uvádí, že jednou z jejich charakteristik je časté užívání návykových látek a páchání trestné činnosti právě v této souvislosti.

Výše představené poznatky tak vedou k názoru, že v případě recidivy majetkové kriminality a užívání drog lze identifikovat vzájemný vztah, který má přinejmenším povahu významné korelace těchto jevů. Jak již však bylo předestřeno, tento závěr vychází z dílčích poznatků týkajících se analyzovaných fenoménů, pro lepší a komplexnější poznání vzájemného vztahu by bylo zapotřebí větší množství dostupných informací, které se této specifické problematice blíže věnují. Dalším zkoumáním, které by v nejlepším případě přineslo i kvalitní empirická data, by bylo možné tuto problematiku v budoucnu lépe popsat.

Problematická je případná identifikace kauzálního vztahu mezi užíváním drog a recidivou majetkové kriminality. Jsem nicméně toho názoru, že je třeba v tomto případě zaujmout podobný přístup, jako je tomu obecně v případě vztahu kriminality a užívání drog. Ani po desetiletích vědeckého bádání v této oblasti nelze kategoricky konstatovat, zdali mezi těmito dvěma jevy existuje kauzální vztah. Odborná veřejnost se tak vesměs shoduje na tom, že určitý vztah mezi nimi existuje, ačkoliv nelze pro komplexnost celé problematiky určit jeho přesnou povahu. Výše tak byly představeny tři obecně uznávané teoretické konstrukce vzájemného vztahu užívání drog a kriminality, které přicházejí v úvahu. Ty zjednodušeně hovoří o tom, že buď užívání drog vede k páchání kriminality, kriminalita vede k užívání drog, či konečně je vzájemný vztah obou jevů náhodný, nebo se odvíjí od společných příčin. Mám tak za to, že stejný teoretický přístup může být analogicky použit na vzájemný vztah recidivy majetkové kriminality a užívání drog, neboť ten je nakonec jakousi podmnožinou či výsečí širšího vztahu kriminality a drog. Lze tedy shrnout, že z poznatků předložených v práci lze identifikovat vztah mezi recidivou majetkové kriminality a užíváním drog, ačkoliv na základě zde uvedených poznatků, jakož i vzhledem k celkové komplexnosti problematiky nelze kategoricky určit, zdali je mezi oběma jevy vztah kauzální povahy.

Cíl předloženého článku zahrnoval rovněž identifikaci vzájemného vztahu obou jevů v kontextu s intervencemi sledujícími redukci recidivy. Na základě předložených statistických dat se lze domnívat, že recidivisté majetkové kriminality, kteří tuto trestnou činnost páchají v souvislosti s užíváním drog, mohou představovat významnou část celkového počtu odsouzených ve VTOS. Ačkoliv tito odsouzení přirozeně nepředstavují jakousi homogenní skupinu osob, přesto je spojují některé významné charakteristiky, tedy drogová anamnéza, stejný druh páchané trestné činnosti a často také „obstarávací“ motiv pro tuto trestnou činnost. Podíváme-li se za tímto účelem blíže na související intervence, zjistíme, že české vězeňství poměrně aktivně pracuje se skutečností, že významná část odsouzených má zkušenosti s drogami (či jsou přímo drogově závislí). Za tím účelem je ve věznicích zavedena řada intervencí, byť jejich dostupnost a kapacita je spíše nedostatečná. Na druhou stranu je také patrné, že české vězeňství již méně reaguje na skutečnost, že odhadem zhruba polovina odsouzených je vězněna za majetkovou trestnou činnost. Jak bylo zmíněno výše, pouze jeden ze standardizovaných programů se zaměřuje, byť ne výhradně, na práci s pachateli majetkové kriminality. Intervence, která by v sobě jakýmkoliv způsobem současně zohledňovala drogovou anamnézu odsouzeného a jím páchanou majetkovou kriminalitu, pak, alespoň podle dostupných informací, neexistuje. Jedinou v úvahu připadající možností,

jak lze v současnosti během VTOS působit na tyto odsouzené, je tedy standardizovaný program 3Z, který během výkonu trestu absolvují. Současně využijí některé z intervencí pro uživatele drog, v nejlepším případě během téhož výkonu trestu absolvují program na specializovaném oddíle. Na základě představených poznatků tak lze konstatovat, že s touto specifickou a zároveň zřejmě početnou skupinou odsouzených není v současné době systematicky pracováno způsobem, který by zohledňoval obě výše zmíněné charakteristiky. V té souvislosti se domnívám, že vytvoření určité „na míru“ uzpůsobené intervence zaměřené na tuto skupinu odsouzených by mohlo vzhledem k její možné početnosti vést k účinné redukci recidivy obecně.

Odborný článok

**Civilné konanie, jeho psychické
následky a možnosti ich
kompenzácie**

Michaela Szittyaiová

Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, Katedra občianskeho práva, interný doktorand.

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá osobitou problematikou psychických následkov spôsobených civilným sporovým konaním (súdnym stresom). Metódami analýzy a následnej syntézy akademických, doktrínálnych a praktických poznatkov z oblasti civilného sporového konania a nemajetkovej ujmy vytvárame ucelený myšlienkový rámec, ktorý pôsobí ako podklad pre právnu komparáciu právnych konceptov vyplývajúcich zo stavu *de lege lata*, ako aj ustálenej aj *ad hoc* súdnej praxe najvyšších súdnych autorít ČR a SR. Príspevok uzatvárame úvahami *de lege ferenda*, ktoré sú prirodzeným vyústením akademických otázok nastolených v úvodných častiach príspevku.

Kľúčové slová: psychický stres, civilné sporové konanie, účastník civilného sporového konania, nemajetková ujma

Abstract

This paper deals with the specific issue of psychological consequences caused by civil litigation (judicial stress). Using methods of analysis and subsequent synthesis of academic, doctrinal and practical knowledge from the field of civil litigation and non-pecuniary damage, we create a coherent conceptual framework that acts as a basis for the legal comparison of legal concepts resulting from the state of *de lege lata*, as well as established and *ad hoc* judicial practice of the highest judicial authorities of the Czech Republic and Slovakia. The paper concludes with considerations *de lege ferenda*, which are a natural outcome of the academic questions raised in the introductory parts of the paper.

Keywords: Psychological stress, civil litigation, participant in civil litigation, non-pecuniary damage

Úvod

V právnej praxi sa, často a pochopiteľne, stretávame s vnímaním súdneho procesu cez optiku financií ¹(*hovoríme o hodnote sporu, cene právnych služieb, odmene advokáta, súdnych poplatkoch atď.*). Akademickí psychológovia a psychiatri (*aj ekonómovia*²) však často poukazujú na to, že právnici zabúdajú na iný ako právny rozmer súdneho konania.³ Títo akademici zároveň prichádzajú s riešeniami, ktoré sú právnický netypické⁴.

Preto nie je prekvapivé, že ak hovoríme o problematike náhrady škody spôsobenej súdnym procesom, právnická perspektíva automaticky obsiahne náhradu škody v peniazoch,⁵ a zároveň ponúkne širokú škálu právnych ciest k pripísaniu týchto peňazí na účet poškodeného (*od žaloby až k platobnému rozkazu, cez právoplatnosť rozhodnutia až po exekučné konanie*). Slovanmi Tylera a Thorisdottirovej: „Právnici a zákonodarcovia si myslia, že obeť psychických škôd hľadajú čo najrýchlejšie a najmateriálnejšie riešenie“.⁶

Prvá kapitola tohto článku sa bude zaoberať analytickým prieskumom odbornej literatúry zameranej na problém súdneho stresu a psychológie kompenzácie.

V druhej kapitole sa vrátíme k rýdzo právnickej perspektíve náhrady škody a upriamime pozornosť na civilný proces. Následne prehľadovo predstavíme právne cesty, ktoré má poškodený súdnym procesom k dispozícii v podmienkach Slovenskej republiky (*ďalej len „SR“*). Záverom článku prednesieme niekoľko úvah *de lege ferenda*, ktoré vnímame ako prínosné vo vzťahu k normatívnej úprave tejto problematiky.

1. Psychické následky spôsobené civilným konaním

V priebehu súdneho konania môže stranám vzniknúť škoda, ktorej sa v medzinárodnej literatúre hovorí „*critogenic harm*“.⁷ V našej publikačnej činnosti tento pojem prekladáme ako *súdny stres*, avšak možno sa stretnúť aj s inými prekladmi. *Súdny stres* je ku dnešnému dňu akademickým pojmom, ktorý nemá presnú definíciu a zatiaľ nejde ani o medzinárodne

¹ HRESKO PEARL, Tracy. *Compensation at the crossroads: Autonomous vehicles and alternative victim compensation schemes*. In: *Proceedings of the 2019 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society*. 2019. s 1857.

² Porov napr. HELMERS, C. a kol. *The Effect of Fee Shifting on Litigation: Evidence from a Policy Innovation in Intermediate Cost Shifting* [online]. *American Law and Economics Review*, 2021, roč. 76, s. 2-3.

³ Porov napr. GUTHEIL, T. G. a kol. Preventing "critogenic" harms: Minimizing emotional injury from civil litigation. *Journal of Psychiatry & Law*, 2000, roč. 28, č. 1.

(pozn. avšak táto myšlienka sa tiahne viacerými odbornými publikáciami z oblasti psychológie zameranými na *súdny stres*)

⁴ Napr. ROSENBERG, D., SHAVELL, S. A Simple Proposal to Halve Litigation Costs. *Virginia Law Review*, 2005, roč. 91, s. 1721-1723.. je dielo, ktoré hovorí o experimentálnom odmietaní polovice podaní doručených súdom v záujme redukcie ekonomickej záťaže.

⁵ Pozri §420 OZ alebo §9 ZZS.

⁶ TYLER, Tom R., THORISDOTTIR, Hulda. A psychological perspective on compensation for harm: Examining the September 11th Victim Compensation Fund. *DePaul L. Rev.* roč. 53 (2003): 359.

⁷ STRASBURGER, L. H. The litigant-patient: mental health consequences of civil litigation. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 1999, roč. 27, č. 2, s. 203–211.

uznanú diagnózu.⁸ V jednoduchosti povedané, ide o odborný pojem pre označenie psychologických účinkov, ktoré pre účastníka môže mať súdne konanie. Niektorí akademici hovoria o tzv. *moral harm* alebo morálnom zranení, ktoré je príčinou psychických problémov.⁹ Vzhľadom na obdobnú symptomatiku¹⁰ a vážnosť týchto pojmov budeme ďalej pre prehľadnosť používať pojem *súdny stres*.

Ak by sme *súdny stres* chceli prirovnať k existujúcej psychiatrickej diagnóze, v odbornej literatúre je najčastejšie prirovnávaný k tzv. *post-traumatickej stresovej poruche* (ďalej len „*PTSD*“).¹¹ Práve vo vzťahu k PTSD v súdnom konaní bolo za posledných 100 rokov uskutočnené množstvo kvantitatívneho výskumu, predovšetkým na skúsenostiach súdiacich sa obetí automobilových nehôd,¹² čo prichádza vhod pre formovanie hypotéz o *súdnom strese*.

Aby sme mohli hovoriť o PTSD (*alebo závažnom súdnom strese*) je nevyhnutné, aby poškodený splnil kritérium trvania poruchy aspoň 1 mesiaca a súčasne došlo k obmedzeniu jeho sociálneho fungovania.¹³ Splnenie tohto kritéria je však nejednoznačnou veličinou, pretože neexistuje definičný rámec, podľa ktorého by mohlo byť v prípadnom súdnom konaní posudzované¹⁴ (v r. 1961 boli pokusy obmedziť ho iba na účastníkov konaní, ktorí v dôsledku PTSD stratili prácu, alebo boli dlhodobo PN - Miller vtedy stanovil hypotézu, že neurózy počas súdnych procesov nesúvisia so súdnym procesom, ale sú finančne motivované,¹⁵ táto hypotéza sa neskôr ukázala byť nesprávnou vzhľadom na neskorší nadväzný výskum

⁸ GRIFFIN, Brandon J., LIZARDO, Angelica, ANTON, Michael. Moral injury: An integrative review. *Journal of Traumatic Stress*, 2019, roč. 32, č. 3, s. 357.

⁹ WILLIAMSON, Victoria, STEIN, Norman, HUGHES, Richard. Moral injury: the effect on mental health and implications for treatment. *The Lancet Psychiatry*, 2021, roč. 8, č. 6, s. 454.

¹⁰ Porov. Napr. WILLIAMSON, Victoria, STEIN, Norman, HUGHES, Richard. Moral injury: the effect on mental health and implications for treatment. *The Lancet Psychiatry*, 2021, roč. 8, č. 6, s. 453-455. (pre morálne zranenia) a STRASBURGER, L. H. The litigant-patient: mental health consequences of civil litigation. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 27, no. 2 (1999): 203–211. alebo CLEMENTE, Miguel, PADILLA-RACERO, Dolores. The effects of the justice system on mental health. *Psychiatry, Psychology and Law*, 2020, roč. 27, č. 5, s. 1-14 (pre súdny stres).

¹¹ Porov. GRIFFIN, Brandon J., LIZARDO, Angelica, ANTON, Michael. Moral injury: An integrative review. *Journal of Traumatic Stress*. roč. 32, č. 3 (2019): 354.

¹² Pôvodne MILLER, Henry George. Accident Neurosis. *British Medical Journal*, 1961, roč. 1, s. 919-925. *ale neskôr bola táto štúdia z r. 1961 nasledovaná ďalším výskumom, v súčasnosti (2021) k tejto problematike napr. SHORER, Maayan, FENNIG, Silvana, APTER, Alan, PILOWSKY PELEG, Tammy. Involvement in litigation in children with PTSD following motor vehicle accident: Associations with emotional distress and treatment outcomes. International Journal of Law and Psychiatry*, 2021, roč. 77, s. 101711.

¹³ LECLERC, Marie-Eve, WEMMERS, Jo-Anne, BRUNET, Alain. The unseen cost of justice: Post-traumatic stress symptoms in Canadian lawyers. *Psychology, Crime & Law* 26, no. 1 (2020): 1-21.

¹⁴ WILLIAMSON, Victoria, STEIN, Norman, HUGHES, Richard. Moral injury: the effect on mental health and implications for treatment. *The Lancet Psychiatry* 8, no. 6 (2021): 453-455.

¹⁵ MILLER, Henry George. Accident Neurosis. *British Medical Journal*, 1961, roč. 1, s. 919-925.

(pozn. štúdie priebežne počas posledných 60 rokov, aktuálne posledná v r. 2021¹⁶), *ktorý nepotvrdil predchádzajúce výsledky*¹⁷) V praxi to teda znamená, že sa *stres* posudzuje *ad hoc*.

Čo konkrétne je potrebné si predstaviť pod pojmom súdny stres?

Pri našom psychologickom rešerši sme sa zamerali predovšetkým na medicínske spory, kde často dochádza k opakovaným návratom k traumatizujúcim spomienkam,¹⁸ takže pri nemedicínskych sporoch vo všeobecnosti rátame s mierne nižšou záťažovosťou. V zásade ide o rôzne prejavy úzkosti, nespavosti, depresii a samovražedných myšlienok¹⁹ a iného stresového prežívania spôsobeného prebiehajúcim konaním.²⁰ V súvislosti s aktualitou problematiky v súčasnej praxi poukazujeme na veľmi časté, až *flokskulné*,²¹ namietanie psychických následkov spôsobených dlhodobým súdením (*predovšetkým v ústavných sťažnostiach*²²). Uvedené potvrdzujú aj výsledky nedávnej španielskej štúdie na 360 účastníkoch civilných sporov (*žalobcovia aj žalovaní, pričom však žalovaní dopadli o niečo horšie*²³), podľa ktorých má účastníctvo v súdnom spore negatívny psychický dopad.²⁴ Štúdia preukázala rôzne následky na ich psychické zdravie od fatalistického vnímania sveta až po psychotické príznaky.²⁵ Na záver dodávame, že v súčasnosti existuje v akademickej

¹⁶ (pozn. pozri pod čiarou č. 17).

¹⁷ (pozn. nedávna štúdia na 76 účastníkoch potvrdila súvislosť medzi symptómami súdneho stresu a prebiehajúcim súdnym konaním, väčšinové množstvo štúdií od r. 1961, z ktorých predmetná štúdia vychádza, potvrdzuje jej výsledky - pre krátkosť priestoru viac nerozvádžame)

Porov SHORER, Maayan, FENNIG, Silvana, APTER, Alan, PILOWSKY PELEG, Tammy. Involvement in litigation in children with PTSD following motor vehicle accident: Associations with emotional distress and treatment outcomes. *International Journal of Law and Psychiatry*, 2021, roč. 77, s. 101711.

¹⁸ LECLERC, Marie-Eve, WEMMERS, Jo-Anne, BRUNET, Alain. The unseen cost of justice: Post-traumatic stress symptoms in Canadian lawyers. *Psychology, Crime & Law*, 2020, roč. 26, č. 1, s. 453.

¹⁹ Napr. LECLERC, Marie-Eve, WEMMERS, Jo-Anne, BRUNET, Alain. The unseen cost of justice: Post-traumatic stress symptoms in Canadian lawyers. *Psychology, Crime & Law*, 2020, roč. 26, č. 1, s. 453-455.

²⁰ CLEMENTE, Miguel, PADILLA-RACERO, Dolores. The effects of the justice system on mental health. *Psychiatry, Psychology and Law*, 2020, roč. 27, č. 5, s. 13.

²¹ Pozn. *flokskulnými* ich nazývame vzhľadom na početnosť sťažnostnej argumentácie, nie v úmysle zľahčovať prejavy súdneho stresu (pozri ďalej).

²² Príkladmo z rozhodovacej činnosti ÚS SR:

Uznesenie ÚS SR sp. zn. I. ÚS 521/2020 zo dňa 18. novembra 2020.

Uznesenie ÚS SR sp. zn. III. ÚS 542/2021 zo dňa 30. septembra 2021.

Nález ÚS SR sp. zn. III. ÚS 118/2023 zo dňa 29. júna 2023.

Uznesenie ÚS SR sp. zn. I. ÚS 491/2023 zo dňa 28. septembra 2023.

Nález ÚS SR sp. zn. II. ÚS 250/2021 zo dňa 16. decembra 2021.

Uznesenie ÚS SR sp. zn. III. ÚS 573/2022 zo dňa 13. októbra 2022.

²³ CLEMENTE, Miguel, PADILLA-RACERO, Dolores. The effects of the justice system on mental health. *Psychiatry, Psychology and Law*, 2020, roč. 27, č. 5, s. 13.

²⁴ Tamtiež, s. 1-14.

²⁵ Tamtiež, s. 8.

psychiatrickej a psychologickej debate odborná polemika vo vzťahu k otázke, či je potrebné radiť *morálne zranenia* medzi psychiatrické diagnózy alebo nie.²⁶

O súdnom strese

Dôvodom nášho pomerne netradičného úvodu (*na právnický akademický text*) boli hypotézy amerických právnikov a sociológov vo vzťahu k fondu zriadenému na podporu obetí teroristického útoku 11. septembra 2001 (ďalej len „**fond 9/11**“). Považujeme za dôležité vysvetliť, prečo je tento fond relevantný pre naše závery. Hoci situácia je, pravdaže, neporovnateľná, rovnako v tomto prípade išlo o peňažnú náhradu, ktorá mala za účel vynahradiť (*aj psychickú*) bolesť jej účastníkom.

Totíž, našli sa aj americkí občania, ktorí tento fond považovali za urážku.²⁷ Dôvody Tyler a Thorisdottirová ozrejmuju tak, že malo ísť o finančnú nálepku na morálne neprávno (*morálne zranenie*).²⁸ Podľa nich to, že účastník získa finančnú kompenzáciu ešte neznamená, že spravodlivosť bola naplnená.²⁹

V nadväznosti na to ďalej dôvodí, že na morálne zranenie patrí morálna záplata (paraf. autora³⁰) – inými slovami: „*Morálne zranenia nie sú vhodné pre finančnú kompenzáciu*“.³¹ Podľa Tracy Hresko Pearl sú obeť s finančnou kompenzáciou uspokojené len vtedy, ak išlo o kompenzáciu nehody.³²

Práve fond 9/11 bol iniciálnym momentom rozbehnutia rozsiahleho sociálneho výskumu vo vzťahu ku kompenzačným fondom a náhradám škôd.³³ A hoci sa o kompenzačných fondoch v súčasnosti špekuluje ako o vhodnom spôsobe mimosúdneho vyriešenia inak komplikovaných a nákladných súdnych vecí (*pozn. ide o náhrady škôd spôsobené automobilmi ovládanými autopilotmi. Tieto fondy by mali byť platené z poplatkov zahrnutých v kúpnej cene vozidla*³⁴), nejde o riešenie ktoré považujeme za udržateľné vo vzťahu k skúmanej

²⁶ GRIFFIN, Brandon J., LIZARDO, Angelica, ANTON, Michael. Moral injury: An integrative review. *Journal of Traumatic Stress*, 2019, roč. 32, č. 3, s. 357.

²⁷ TYLER, Tom R., THORISDOTTIR, Hulda. A psychological perspective on compensation for harm: Examining the September 11th Victim Compensation Fund. *DePaul Law Review*, 2003, roč. 53, s. 355.

²⁸ Tamtiež, p. 357-358.

²⁹ Tamtiež, p. 360.

³⁰ Tamtiež, p. 368.

³¹ Tamtiež, p. 360.

³² HRESKO PEARL, Tracy. *Compensation at the crossroads: Autonomous vehicles and alternative victim compensation schemes*. In: *Proceedings of the 2019 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society*. 2019. s 1861.

³³ Pozri napr. HADFIELD, Gillian K. Framing the choice between cash and the courthouse: Experiences with the 9/11 Victim Compensation Fund. *Law & Society Review*, 2008, roč. 42, č. 3, s. 645-682. alebo COPLAND, James R. *Tragic Solutions: The 9/11 Victim Compensation Fund, Historical Antecedents, and Lessons for Tort Reform*. *Manhattan Institute, Center for Legal Policy*, 2005, s. 22-24.

³⁴ HRESKO PEARL, Tracy. *Compensation at the crossroads: Autonomous vehicles and alternative victim compensation schemes*. In: *Proceedings of the 2019 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society*. 2019.

problematike. Zároveň je ťažké si predstaviť nejakú formu „*Súdneho ospravedlnenia za spôsobený stres*“³⁵ ako kompenzačne a právne adekvátneho riešenia.

2. Čo teda môžeme robiť?

Sme pevne presvedčení, že začať treba pri preventívnych opatreniach – t. j. už v priebehu konania. Čl 5 (2) CSP hovorí o tom, že „*Súd zohľadňuje špecifické potreby strán sporu vyplývajúce z ich zdravotného stavu a sociálneho postavenia.*“

Avšak, dôvodová správa (r. 2016) hovorí len o jednotlivých, procesne znevýhodnených skupinách (napr. *spotrebitelia, zamestnanci alebo diskriminované osoby*)³⁶. Nie o osobách, ktoré zažívajú debilitačnú mieru *súdneho stresu*. V Komentári k čl. 6 CSP sa možno dočítať, že ide o dorovnanie princípu funkčnej rovnosti v nerovných sporoch.³⁷ Komentár ďalej hovorí o tom, že „*Súd je v tomto zmysle povinný zohľadňovať určité špecifické potreby tých subjektov, ktorých zdravotný stav, prípadne sociálne postavenie odôvodňujú určitý špecifický procesný režim.*“³⁸ Pritom môže ísť aj o „*zdravotne postihnuté osoby*“ a „*špecifický režim*“ má spočívať napr. v stanovovaní času pojednávania alebo výnimkami z povinností, ktorými sú strany zaťažené v priebehu pojednávania.³⁹

Vyššie citované je akási generálna klauzula v diskrečnej právomoci sudcu. V CSP absentuje ďalšie, konkrétnejšie ustanovenie zamerané na túto problematiku. V praxi to teda znamená, že sudca môže, ale nemusí zohľadniť zlé psychické zdravie účastníka sporu. Poznáme síce inštitút „*Ochrany slabšej strany*“ (druhá hlava tretej časti CSP), ktorý pripúšťa isté procesné výhody pre slabšiu stranu.⁴⁰ Tento inštitút však myslí na právne nerovnovážne vzťahy (napr. *zamestnávateľ – zamestnanec alebo dodávateľ – spotrebiteľ*), opäť nie na účastníka, ktorý napr. náročne prežíva opakované návraty k škodovej udalosti na pojednávaniach, alebo sa na jeho zdraví nepriaznivo podpisuje dlhodobý súdny spor o zaplatenie dlhu.

Procesné riešenia, ktoré má účastník počas sporu k dispozícii, je sťažnosť proti procesnému uzneseniu súdu (§239 CSP) alebo námietka zaujatosti proti sudcovi (§52 CSP). Ani jedno sa celkom nehodí na opisovanú problematiku a stretlo by sa s úspešným vybavením len v prípade objektívnej procesnej šikany zo strany súdu alebo skutočnej zaujatosti sudcu (pozri napr. *uznesenie o odmietnutí ústavnej sťažnosti, sp. zn. III. ÚS 131/2018, kde sa sťažovateľ sťažuje na to, že postup sudkyne vníma tak, že ho „spochybňovala, znevažovala a zhadzovala“; považujeme za dôležité zdôrazniť, že nevyjadrujeme súhlasné stanovisko s postojom sťažovateľa, jednoducho sa snažíme poukázať na to, že strana môže proces/súd subjektívne vnímať ako niečo a priori nastavené proti nej samej, hoci procesný postup samotný je lege artis*).

³⁵ Porov. TYLER, Tom R., THORISDOTTIR, Hulda. A psychological perspective on compensation for harm: Examining the September 11th Victim Compensation Fund. DePaul L. Rev. 53 (2003): 357-358.

³⁶ Bližšie: Dôvodová správa k CSP

³⁷ Pozn. *nerovnými spormi sa myslia spory medzi spotrebiteľom a dodávateľom, zamestnancom a zamestnávateľom alebo diskriminovaným a pôvodcom diskriminácie.*

³⁸ ŠTEVČEK, Marek. In: ŠTEVČEK, Marek a kol. *Civilný sporový poriadok*. Komentár. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 47 (čl. 6 CSP).

³⁹ Tamtiež, s. 47.

⁴⁰ Napr. osobitná poučovacia povinnosť podľa §292 CSP, neprípustnosť zmeny žaloby proti spotrebiteľovi podľa §294, vylúčenie rozsudku pre zmeškanie podľa §299 CSP, preklebanie prejednávacieho princípu podľa §311 CSP atď.

V trestnom práve sa o sekundárnej viktimizácii poškodeného a stresujúcom a záťažovom charaktere konania pre všetkých zúčastnených prirodzene hovorí častejšie ako v civilnom konaní.⁴¹ Rovnako naň myslel aj zákonodarca v osobitnom predpise – zákone č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov (ďalej len „ZoOTČ“) – resp. český zákon č. 45/2013 Sb. Zákon o obětech trestných činů (ďalej len „čZoOTČ“). Podľa našej mienky však nemožno hovoriť o inšpiratívnej právnej úprave vo vzťahu k civilnému sporovému konaniu. Je tomu tak preto, že v priebehu civilného sporového konania nemáme jednoznačnú „obet“. Až právoplatné rozhodnutie určí úspešnú a neúspešnú stranu.

Ako potenciálne prospešný krok však vnímame „Právo na poskytnutie odbornej pomoci“ podľa §6 ZoOTČ (resp. §4 a nasl. čZoTČ), ktorý umožňuje obetiam prístup k bezplatnej odbornej pomoci⁴² dotovanej štátom.⁴³ V civilnom sporovom konaní sa, pravda, asi nenájde dosť pádny politicko-sociálny dôvod na štátnu dotáciu bezplatnej odbornej pomoci. Ako prínosné by sme však vnímali zavedenie zoznamu subjektov (*spolupracujúcich so súdmi*), ktoré sa špecializujú aj na tento druh psychologickéj pomoci a ktoré služby by boli pre účastníka v prípade záujmu k dispozícii⁴⁴ (*samozrejme za poplatok alebo hrazené zo zdravotného poistenia*).

Možnosti kompenzácie po skončení súdneho konania

Vo všeobecnosti možno hovoriť o troch právnych cestách ku kompenzácii, ktoré prichádzajú do úvahy pre účastníka, ktorého sporové konanie zanechalo s diagnosticky významnými psychickými následkami.

Prvá eventualita je náhrada škody podľa §420 OZ, ktorý je však v pomere generality k zákonu č. 514/2003 o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci⁴⁵ (ďalej len „ZZŠ“), a teda na tento prípad nie je aplikovateľná.

§9 ZZŠ hovorí o škode spôsobenej verejným orgánom (*súdom*) pri výkone jeho právomoci prostredníctvom „nesprávneho úradného postupu“. Uvedené ustanovenie je najbližšie aplikovateľnej právnej náprave na situáciu opísanú v predchádzajúcej kapitole. Podľa ZZŠ môžeme o nesprávnom úradnom postupe hovoriť len v nasledovných dvoch prípadoch:

- Pri porušení normou ustanoveného predpísaného postupu alebo nezákonnom zásahu do práv (*v tomto prípade môžeme hovoriť maximálne o nevyužití diskrečnej právomoci sudcu podľa čl. 6 CSP, čo v prípade náležitého odôvodnenia nie je porušením predpísaného postupu*),

⁴¹ Napr. VIKTORYOVÁ, L. V., VAJZER, L. Zamedzenie sekundárnej viktimizácie obetí domáceho násillia. In: *Obete kriminality: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2013, s. 17–24.

⁴² Pomoc poskytovaná subjektmi zapísanými v registri subjektov poskytujúcich pomoc obetiam, resp. registru poskytovateľů pomoci obětem trestných činů.

⁴³ K poskytovaniu odbornej pomoci obetiam trestných činov v ČR pozri aj napr. KLÍMA, Pavel. Institut zvlášť zranitelné oběti v kontextu české a evropské právní úpravy. *Forenzní vědy, právo, kriminalistika*, 2023, roč. 8, č. 2, s. 245.

⁴⁴ Analogicky, ako tomu je v prípade registrov popísaných v pozn. pod čiarou č. 41.

⁴⁵ Na OZ ako všeobecný predpis odkazuje napr. §25 (1) ZZS: „Ak § 26 neustanovuje inak, právne vzťahy vrátane predbežného prerokovania nároku podľa tohto zákona sa spravujú Občianskym zákonníkom.“

- a pri porušení účelu, ku ktorému postup orgánu pri výkone verejnej moci smeruje⁴⁶ (*túto rovinu možno argumentačne podložiť princípmi, na ktorých stojí CSP – predovšetkým princípom rovnosti strán*).

Náležité odôvodnenie tejto žaloby by muselo preukázať očividnú súvislosť medzi konkrétnym procesným konaním sudcu (*obchádzajúcim účel CSP*), a následkami, ktoré strana sporu utrpela v dôsledku tohto konania. Problém je, že v tomto bode nehovoríme o zneužití alebo obchádzaní CSP, ale skôr o „*neempatickom použití*“, čo z pohľadu súdu ani nemôže predstavovať porušenie práva. Zároveň vyvstáva otázka, akým spôsobom má byť psychická škoda vyčíslená a premietnutá do žalovateľnej veličiny. A napokon by bolo otázne, podľa akých kritérií by mal sudca (*rozhodujúci o žalobe podľa ZZŠ*) túto škodu posúdiť (*hoci vo svete možno predovšetkým vďaka početným prípadom s obeťami automobilových nehôd hovoriť o pomerne spoľahlivých a dostupných procesných mechanizmoch na odhalenie závažnosti tvrdeného PTSD*⁴⁷).

Aj menej skúsenému právnikovi je už na prvý pohľad zrejmé, že vyššie opísaná žaloba nemá veľký potenciál na úspech. Nehovoriac o trojročnej premĺčacej lehote podľa ZZŠ, bežiaciej od momentu, kedy sa *poškodený dozvedel o škode*.⁴⁸ Čo opätovne označujeme za praktický problém, pretože tento moment je buď:

- 1) V priebehu pojednávania (*prvý moment, kedy účastník pocíti súdny stres, čo by znamenalo premĺčaný nárok ešte pred skončením priemerne dlhého konania o náhradu škody na SR- štatistika 2023*;⁴⁹ *tento výklad však rozhodovacia prax konštantne odmieta – pozri ďalej*).
- 2) alebo nejednoznačný (*výskum naznačuje, že pri PTSD, ako aj súdnom strese môže byť nástup symptómov aj s odstupom času*,⁵⁰ *zároveň môže byť problém aj počiatočné subjektívne vyhodnocovanie stresu účastníkom konania ako benígneho alebo spoločenská stigmatizácia odrádzajúca od odborného vyšetrenia*,⁵¹ *zároveň sú symptómy premenlivé*

⁴⁶ §9 (1) ZZS „Za nesprávny úradný postup sa považuje výkon právomoci orgánom verejnej moci, pri ktorom dôjde k porušeniu právnou normou ustanoveného predpísaného postupu alebo k porušeniu účelu, ku ktorému postup orgánu verejnej moci pri výkone verejnej moci smeruje. Za nesprávny úradný postup sa považuje aj porušenie povinnosti orgánu verejnej moci urobiť úkon alebo vydať rozhodnutie v zákonom ustanovenej lehote, nečinnosť orgánu verejnej moci pri výkone verejnej moci, zbytočné prieskumy v konaní alebo iný nezákonný zásah do práv, právom chránených záujmov fyzických osôb a právnických osôb.“

⁴⁷ (pozn. odkazujúc na štandardizované formuláre CAPS – 5, ITK, 17 DSM alebo DSM 5, spoľahlivo využívané v zahraničnej súdnej praxi).

Porov napr. CARTWRIGHT, Ashley, ROACH, Jason, ARMITAGE, Rachel. Mission impossible? Assessing the veracity of a mental health problem as a result of a road traffic accident: a preliminary review of UK experts' practices. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 2018, roč. 30, s. 111.

⁴⁸ §19 (1) ZZŠ.

⁴⁹ Ministerstvo spravodlivosti SR. Štatistické ročenky. Dostupné na internete: <https://www.justice.gov.sk/ministerstvo/analyticke-centrum/>. (Za r. 2023 priemerná dĺžka konania o náhradu škody na SR: 39,55 mesiaca).

⁵⁰ MONTES, Álvaro, a kol. Estimating the psychological harm consequence of bullying victimization: A meta-analytic review for forensic evaluation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2022, roč. 19, s. 2.

⁵¹ Napr. BROWER, Kirk J. Professional stigma of mental health issues: Physicians are both the cause and solution. *Academic Medicine*, 2021, roč. 96, s. 635. alebo HACK, Samantha M. a kol. Stigma and discrimination as correlates

a menia sa v čase, takže žalovateľnú intenzitu môžu nábrať aj neskôr;⁵² napokon k rovnakým právnym záverom sa dopracoval aj NS ČR v pomerne starom, avšak významnom rozsudku sp. zn. 1 Cz 23/1983 ze dne 29. června 1983, podľa ktorého „O škodě spočívající ve ztížení společenského uplatnění se poškozený dozví v době, kdy lze objektivně provést ohodnocení bolestného a ztížení společenského uplatnění, neboť až tehdy má poškozený k dispozici skutkové okolnosti, z nichž lze škodu zjistit“).

Marginálna pozn. autora: Je síce pravdou, že otázka začatia plynutia premlčacej doby v prípadoch nemajetkovej ujmy nie je právno-praktickou novotou⁵³ (hoci badať rozličné právno-náporové prúdy,⁵⁴ pre ktoré nenachádzame v tomto príspevku samostatný analytický priestor), vychádzame však z osobitosti *súdneho stresu*, ktorý kontinuálne prebieha počas *celého* konania (resp. vždy vtedy, keď súd a účastníci robia v konaní procesné úkony). Objektívne ohodnotenie stavu účastníka (odkazom na vyššie citovaný rozsudok sp. zn. 1 Cz 23/1983) teda nemožno očakávať, kým konanie stále prebieha. *Intenzitu poruchy v tomto prípade účastník objektívne nemá šancu odhadnúť, kým konanie nie je skončené a následne (z judikatúry NS SR)⁵⁵ jeho stav ustálený*).

Praktický aj akademický⁵⁶ problém nastáva v určení momentu „ustálenia“ zdravotného stavu. Aj podľa judikatúry NS ČR⁵⁷ je potrebné v týchto prípadoch postupovať ad hoc. Podľa Metodiky Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy na zdraví NS ČR (ďalej len „*Metodika*“) by toto ad hoc určenie začiatku plynutia premlčacej lehoty mohol pripadať na obdobie až 2 roky po skončení konania („V souladu s dosavadní zaužívanou praxí by mělo být k hodnocení trvalých následků přistoupeno teprve poté, co se zdravotní stav relativně ustálí; přesné časové období nelze obecně určit, zpravidla jde o jeden rok, ve výjimečných případech

of mental health treatment engagement among adults with serious mental illness. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 2020, roč. 43, s. 1.

⁵² Porov napr. DWORKIN, Emily R., JAFFE, Anna E., BEDARD-GILLIGAN, Michele, FITZPATRICK, Skye S. PTSD in the year following sexual assault: A meta-analysis of prospective studies. *Trauma, Violence, & Abuse*, 2021, roč. 24, s. 497. alebo LOWE, Sarah Ryan a kol. Posttraumatic stress disorder symptom trajectories within the first year following emergency department admissions: Pooled results from the International Consortium to predict PTSD. *Psychological Medicine*, 2020, roč. 51, s.1230.

⁵³ Napr. uznesenie NS SR sp. zn. 5 Cdo 265/2009 zo 17.2.2011 „Počiatok plynutia všeobecnej trojročnej premlčacej doby náhrady za nemateriálnu ujmu je podľa § 101 OZ viazaný na okamih, kedy došlo k neoprávnenému zásahu objektívne spôsobilého porušiť alebo ohroziť osobnostné práva fyzickej osoby“ alebo uznesenie ÚS SR sp. zn. IV. ÚS 542/2013 z 23.9.2013

⁵⁴ Z judikatúry vyberáme napríklad „deň nasledujúci po dni, kedy došlo k zásahu“ (rozhodnutie NS SR citované vyššie)

naproti uzneseniu veľkého senátu občianskoprávneho a obchodného kolégia NS ČR sp. zn. 31 Cdo 4835/2014 ze dne 12. dubna .2017 „Objektivní promlčecí lhůta (doba), ve které se promlčí právo na náhradu škody způsobené nezákonným rozhodnutím, běží od události, z níž vznikla škoda“.

⁵⁵ rozsudok NS SR sp. zn. M Cdo 37/2000 zo dňa 28.6.2001 (R 68/2003)

„Za deň zistenia bolesti nemožno bez ďalšieho považovať deň ukončenia práceneschopnosti ... ale okamih (deň) ustálenia zdravotného stavu poškodeného“

⁵⁶ Pozri aj MANDELÍK, Jakub. Objektívna a subjektívna premlčacia doba - podmienky ich počítania. *Súkromné právo*, roč. 2018, vyd. 2/2018, publikované 1. 4. 2018.

⁵⁷ Rozsudek sp. zn. 33 Odo 477/2001 ze dne 30. dubna 2002.

*lze uvažovat i s dobou delší, až do dvou let.*⁵⁸). Je však důležité podotknúť, že Metodika sa vzťahuje len na bolesť a sťaženie spoločenského postavenia a nie na iné nemajetkové ujmy.⁵⁹ SR upravila obsahovo analogickú problematiku (*ohodnocovania bolesti*) formou osobitného zákona,⁶⁰ ten sa však k otázke začiatku premlčacej lehoty nevyjadruje.

Tento nárok by navyše bol s najväčšou pravdepodobnosťou zamietnutý, nechávajúc účastníka trpiaceho následkami pôvodného konania s peňažným dlhom aj za druhé konanie (*pozn. konanie podľa ZZŠ*).

Aj v prípade konečnej úspešnosti tejto žaloby by toto (*pozn. druhé*) konanie veľmi pravdepodobne znamenalo pre účastníka opakované návraty k predchádzajúcej traume na pojednávaniach aj vo vyjadreniach, čo paradoxne preukázateľne zhoršuje symptómy PTSD.⁶¹

Konanie na ÚS SR ako posledná záchrana?

Posledná možnosť, ktorú má účastník v podmienkach SR (nie ČR) k dispozícii, je konanie o ústavnej sťažnosti podľa § 122 a nasl. zákona č. 314/2018 Z. z. o ústavnom súde Slovenskej republiky (ďalej len „**ZÚS**“). Podľa §123 (2) ZÚS sa možno domáhať „*primeraného finančného zadostučinenia*“ za porušenie ústavných práv sťažovateľa.⁶² Podľa komentára k §135 ZÚS (Primerané finančné zadostučinenie) „*Priznanie primeraného finančného zadostučinenia prichádza do úvahy najmä v prípadoch, keď vzhľadom na charakter porušenia základných práv a slobôd sťažovateľa nie je možné zaistiť úplnú nápravu zrušením rozhodnutia, opatrenia alebo uvedením do pôvodného stavu a rozhodnutie ústavného súdu konštatujúce porušenie základných práv a slobôd sťažovateľa nepredstavuje ani v kombinácii s ďalšími opatreniami na zabránenie pokračovania v porušovaní základných práv a slobôd v budúcnosti dostatočnú nápravu zisteného porušenia ústavnosti.*“⁶³ Ústavnú sťažnosť však, samozrejme, možno využiť až po vyčerpaní všetkých dostupných vnútroštátnych prostriedkov, čo v praxi znamená v prípade náhrady škody niekoľkoročný proces.⁶⁴ Českému čitateľovi môže uvedené na prvé prečítanie vyznieť ako rovnocenný postup k žalobe o náhradu škody podľa ZZŠ. Avšak, je dôležité podotknúť, že ústavná sťažnosť by v zmysle uvedeného prichádzala do úvahy až po procesne neúspešnom konaní podľa ZZŠ na všeobecnom súde. Ak by sme však pripustili eventuálnu možnosť uplatnenia tohto nároku ústavnou sťažnosťou (vzhľadom na ťažkopádnosť a predpokladanú neúspešnosť uplatnenia nároku žalobou podľa ZZŠ),

⁵⁸ Metodika k náhrade nemajetkové újmy na zdraví (bolest a ztížení společenského uplatnění podle § 2958 občanského zákoníku) - *Občanskoprávní a obchodní kolegium Nejvyššího soudu vzalo dne 12. 3. 2014 Metodiku na vědomí.*

⁵⁹ Bližšie napr. PAVELEK, Ondřej. Náhrada nemajetkové újmy na zdraví. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2015, roč. 23, č. 2, s. 106.

⁶⁰ Zákon č. 437/2004 Z. z., zákon o náhrade za bolesť a o náhrade za sťaženie spoločenského uplatnenia.

⁶¹ LECLERC, Marie-Eve, WEMMERS, Jo-Anne, BRUNET, Alain. The unseen cost of justice: Post-traumatic stress symptoms in Canadian lawyers. *Psychology, Crime & Law* 26, no. 1 (2020): 1-21.

⁶² Pozri aj §133 (3) písm. e) a § 135 ZÚS.

⁶³ PIROŠÍKOVÁ, Marica. § 135 [Primerané finančné zadostučinenie]. In: MACEJKOVÁ, Ivetta, BÁRÁNY, Eduard, BARICOVÁ, Jana, FIACAN, Ivan, HOLLÄNDER, Pavel, SVÁK, Ján a kol. *Zákon o Ústavnom súde Slovenskej republiky*. 1. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2020, s. 1044–1045.

⁶⁴ Pozri pozn. pod čiarou č. 45.

nárok zo *súdneho* stresu by hladko zapadol do konceptu, ktorý bol zamýšľaný priznaním primeraného finančného zadostučinenia v konaní pred ÚS SR.

Krátky pohľad na rozhodovaciu činnosť ÚS SR prezrádza, že rôzne formy psychickej traumatizácie sú častou súčasťou sťažnostnej argumentácie (*prakticky nikdy nie je jediným sťažnostným dôvodom*). Sťažovatelia sa sťažujú na *traumatizujúce*,⁶⁵ *útrpné*,⁶⁶ *ponižujúce*⁶⁷ a *vyčerpávajúce*⁶⁸ konanie.

Vychádzajúc z praxe sa zároveň žiada podotknúť, že pokiaľ účastník vybuduje svoju sťažnostnú argumentáciu *len* na vyššie uvedenom (*bez preukázania kauzálneho nexo s konaním obchádzajúcim účel CSP*), jeho sťažnosť bude s najväčšou pravdepodobnosťou ÚS SR odmietnutá. V rámci vlastného kvantitatívneho výskumu sme sa nestretli s jediným prípadom, kedy by psychická škoda účastníka bola osamoteným argumentom úspešnej ústavnej sťažnosti.⁶⁹

Kvantitatívna analýza českej rozhodovacej činnosti, predovšetkým najvyšších súdnych autorít, Nejvyššího soudu České republiky (ďalej len „NS ČR“) a Ústavního soudu České republiky (ďalej len „ÚS ČR“) vykazuje analogický trend. Existuje penzum rozhodnutí, ktoré sa zaoberajú napríklad účelom priznávania nemajetkovej ujmy (*pomôcť prekonať „neradosť“, ktorá v súvislosti s ujmou vznikla*),⁷⁰ teoretickou delbou nemajetkovej ujmy na „*pouze*“ citovú ujmu a ujmu zo šoku (*inými slovami, diagnostikovanú psychickú chorobu – slovenská doktrína pri sekundárnych obetiach hovorí o čistej citovej ujme a tzv. nervovom šoku pozn. autora*)⁷¹ otázkami unesenia dôkazného bremena vo vzťahu k tvrdenej nemajetkovej ujme⁷² alebo šikanóznym žalôb a súvisiacim útrapám.⁷³ Všetky tieto riešené právne otázky sa však viažu na prípady, že je konaním subjektu občianskeho práva protiprávne spôsobená psychická

⁶⁵ Napr. pozri

Uznesenie ÚS SR sp. zn. I. ÚS 521/2020 zo dňa 18. novembra 2020.

Uznesenie ÚS SR sp. zn. III. ÚS 542/2021 zo dňa 30. septembra 2021.

Nález ÚS SR sp. zn. III. ÚS 118/2023 zo dňa 29. júna 2023.

Uznesenie ÚS SR sp. zn. I. ÚS 491/2023 zo dňa 28. septembra 2023.

⁶⁶ Napr. pozri

Nález ÚS SR sp. zn. II. ÚS 250/2021 zo dňa 16. decembra 2021.

Uznesenie ÚS SR sp. zn. III. ÚS 573/2022 zo dňa 13. októbra 2022.

⁶⁷ Napr. pozri

Uznesenie ÚS SR sp. zn. II. ÚS 90/2021 zo dňa 25. februára 2021.

Nález ÚS SR sp. zn. III. ÚS 639/2023 zo dňa 6. mája 2024.

Nález ÚS SR sp. zn. I. ÚS 145/2023 zo dňa 26. apríla 2023.

⁶⁸ Napr. pozri

Nález ÚS SR sp. zn. III. ÚS 328/2020 zo dňa 24. novembra 2020.

Nález ÚS SR sp. zn. IV. ÚS 391/2023 zo dňa 11. októbra 2023.

Pozn. citovaná judikatúra sa čiastočne prekrýva s citačným aparátom (ešte nepublikovanej) rigoróznejšej práce autora na tému Cena sporu: Kritický pohľad účastníka na civilné sporové konanie, ktorá sa taktiež dotýka skúmanej témy.

⁶⁹ *Pozn. autora: Bola skúmaná recentná rozhodovacia činnosť ÚS SR v rokoch 2018–2024, prostredníctvom portálov <https://www.judikaty.info> a <https://www.justice.gov.sk/> (webstránka Ministerstva spravodlivosti SR).*

⁷⁰ Rozsudek NS ČR sp. zn. 30 Cdo 4380/2009 ze dne 27. září 2011.

⁷¹ Napr. Plenárne rozhodnutie ÚS SR 14/24 ze dne 28. května 2024.

⁷² Napr. Rozsudek NS ČR sp. zn. 30 Cdo 543/2009 ze dne 23. března 2011.

⁷³ Napr. Usnesení NS ČR sp. zn. 25 Cdo 306/2016 ze dne 26. července 2016.

ujma inému subjektu občianskeho práva. *Súdny stres* je naproti citovaným prípadom osobitý v tom, že v uvedenom prípade psychická ujma vznikne (alebo je zhoršovaná) postupom, ktorý je „len“ neohľaduplným postupom *de lege artis*, pokojne aj v dôvodne vedenom konaní [ilustratívne nanajvýš neempatické využívanie dopytovacieho oprávnenia podľa §150 (2) CSP⁷⁴ alebo §118a (1) zákona č. 99/1963 Sb. občianskeho súdneho rádu (ďalej len „o.s.ř.“)⁷⁵ alebo fakultatívne opakované predvolávanie na výsluch (§100 CSP a §51-52 o.s.ř.) strany, ktorá trpí psychiatrickou diagnózou, čím dochádza k zhoršovaniu symptómov atď.].

Zároveň typická judikatúra dopadajúca na otázky predpokladov nemajetkovej ujmy ako takej tu podľa nášho názoru nie je aplikovateľná z dôvodu prílišnej špecifickosti konania o škode spôsobenej pri výkone verejnej moci (inými slovami a závermi všeobecných súdov SR, ak pripustíme analógiu s trestným právom,⁷⁶ neposudzuje sa správnosť či nesprávnosť rozhodnutia (postupu) orgánu (súdu)... ale rozhodujúcim kritériom je výsledok tohto konania⁷⁷), ako aj charakter *lex specialis* právnej úpravy o zodpovednosti za škodu pri výkone verejnej moci vo vzťahu k všeobecnej úprave v OZ.⁷⁸

V konečnom dôsledku to teda znamená, že právna cesta ku kompenzácii takéhoto nároku síce existuje, ale prinajmenšom je veľmi neistá a trnistá.

Úvahy de lege ferenda

Ako sme uviedli vyššie, najefektívnejšia pomoc účastníkom trpiacim *súdnym stresom* by mala existovať v reálnom čase (*počas konania*). Preto by sme vnímali ako prínosné podporiť spoluprácu súdov s praktizujúcimi terapeutmi v rovine *soft law* (napr. formou podporných skupín alebo medziodborových školení). Uvedené by umožnilo dotknutým účastníkom obrátiť sa na časovo aj finančne dostupného odborníka už v rámci prvotného konania. Zámerne nehovoríme o zriadení osobitného orgánu ako napr. *Centrum právnej pomoci* vzhľadom na finančnú náročnosť tohto riešenia (*hoci vzhľadom na početnosť sťažnostných argumentácií vo vzťahu k súdnemu stresu táto myšlienka nie je neudržateľná*).

Ak upriamime pozornosť na CSP, v súčasnosti sa nám v tejto súvislosti javí vhodným špecifikovať jeho čl.6 tak, aby bolo zrejmé, že zahŕňa aj psychické zdravie.

- Súčasné znenie CSP čl. 6: *Súd vždy poučí strany o ich práve zvoliť si advokáta a o možnosti obrátiť sa na Centrum právnej pomoci.*
- Navrhované znenie CSP čl.6: *„Súd zohľadňuje špecifické potreby strán sporu vyplývajúce z ich fyzického a psychického zdravotného stavu a sociálneho postavenia“.*

⁷⁴ §150 (2) CSP „Na zistenie podstatných a rozhodujúcich skutočností môže súd strany požiadať o ďalšie skutkové tvrdenia.“

⁷⁵ Viac-menej analogicky k CSP §118a (1) o.s.ř. „Ukáže-li se v průběhu jednání, že účastník nevylicil všechny rozhodné skutečnosti nebo že je uvedl neúplně, předseda senátu jej vyzve, aby svá tvrzení doplnil, a poučí jej, o čem má tvrzení doplnit a jaké by byly následky nesplnění této výzvy.“

⁷⁶ Napríklad

Rozsudok Krajského súdu Banská Bystrica, sp. zn. 11Co/81/2018 z 20. 9. 2018.

Rozsudok Krajského súdu v Trnave, sp. zn. 11Co/126/2017 z 21. 11. 2018.

⁷⁷ Pozri napr. MOKRÁ, I. Aplikčné osobitosti v konaní o priznaní nemajetkovej ujmy z dôvodu nezákonne vedeného trestného stíhania. *Právny obzor*, 2024, s. 57.

⁷⁸ Pozri napr. §25 ZZŠ.

Máme za to, že uvedená formulácia otvára dvere právnej praxi, aby sama identifikovala potreby a požiadavky dotknutých účastníkov a následne necháva priestor pre adresnú reakciu. V duchu uvedeného (aj vzhľadom na to, že v súčasnosti ide v podmienkach SR primárne o akademickú otázku) sa zdráhame formulácie bližších úvah *de lege ferenda*, hoci sa podporne k navrhovanej úprave článku 6. (vyššie) núka ešte rozšírenie poučovacej povinnosti súdu o možnosť strany obrátiť sa na registrovaného terapeuta.

- Navrhované znenie CSP §160 (2): *Súd vždy poučí strany o ich práve zvoliť si advokáta a o možnosti obrátiť sa na Centrum právnej pomoci a Centrá psychologického poradenstva.*
- Súčasné znenie CSP čl. §160 (2): *Súd vždy poučí strany o ich práve zvoliť si advokáta a o možnosti obrátiť sa na Centrum právnej pomoci.*

Vo vzťahu k ZZŠ sa rovnako zdráhame predkladať normatívne znenie žalobných riešení *súdneho stresu*, na ktoré zákonodarca pri zákonodarnom procese úmyselne nemyslel, a ktoré by mali v praxi potenciál zahlcovať súdnictvo mnohými neúspešnými podaniami. Vo všeobecnosti sa akceptuje, že súdny spor je do istej miery stresujúci.⁷⁹ Ak však niekomu spôsobuje nadmerné utrpenie, sme mienky, že je vhodné ponúknuť pre procesný problém aj neprocesné riešenie.

Pri formulácii úvah *de lege ferenda* máme na pamäti predovšetkým neprecedentnosť problematiky a súčasnú spoločenskú stigmu (v podmienkach SR) v súvislosti s psychickým ochorením, preto uvedené návrhy formulujeme tak, aby v konečnom dôsledku nepôsobili spoločensky kontraproduktívne. Následný vývoj právnej praxe by identifikoval presné praktické otázky, ktoré by si vyžiadali konkrétnejšiu úpravu *de lege ferenda*.

Záver

Máme za to, že sa nám podarilo naplniť účel tohto prehľadového príspevku a oboznámiť čitateľa s problematikou kompenzácie *súdneho stresu* v podmienkach súdnictva SR (s presahom na českú právnu prax). Uvedené sme dosiahli syntézou poznatkov získaných analýzou relevantnej odbornej spisby, ako aj relevantnej rozhodovacej činnosti predovšetkým najvyšších súdnych autorít. Pre demonštráciu vysvetľovanej problematiky a súvisiacich hypotéz sme naše argumenty opreli o konkrétne príklady z právnej praxe, pričom sme príležitostne ponúkali vlastnú názorovú perspektívu vo vzťahu k hodnoteniu efektivity kompenzácie. Pridanou akademickou hodnotou je identifikácia medzier v právnej úprave a ich následné vyplnenie prostredníctvom realistických úvah *de lege ferenda*.

⁷⁹ Zriadené zákonom č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi.

Odborný článek

Svěřenský fond jako pachatel trestného činu

Markéta Kajfoszová

*Autorka je advokátní koncipientkou a interní doktorandkou na katedře trestního práva
Právnické fakulty Univerzity Karlovy*

Abstrakt

Předmětem tohoto článku je posouzení, zda může být svěřenský fond *de lege lata* považován za pachatele (subjekt) trestného činu. Základním východiskem pro účely zhodnocení zkoumané otázky je právně-teoretická analýza institutu svěřenského fondu se zaměřením na jeho vymezení v kontextu právnických osob a posouzení problematiky právní osobnosti. Ačkoliv se může zdát, že je závěr stran této problematiky již vyjasněn, na vědecké úrovni se jedná o téma stále aktuální a hojně diskutované. Uvedená analýza je předpokladem vyřešení samotného merita zkoumané otázky, tj. zhodnocení, zda může být svěřenský fond subsumován pod příslušná ustanovení trestního zákoníku či zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a považován za pachatele (subjekt) trestného činu. Část tohoto článku je též věnována posouzení rizik zneužití svěřenského fondu k páchání trestné činnosti a vymezení nástrojů určených k prevenci kriminality pro ucelený kontext zkoumané otázky. V samotném závěru je pak zhodnoceno naplnění cílů tohoto článku, shrnuty zásadní poznatky stran zkoumané problematiky a zhodnoceny úvahy *de lege ferenda*.

Klíčová slova: pachatel trestného činu, prevence kriminality, svěřenský fond, trestní odpovědnost právnických osob, zneužití svěřenského fondu

Abstract

This paper deals with a question whether a trust fund can be considered as an offender (subject of a crime). This matter is closely related to the legal definition of the institute of trust fund, especially in the context of legal persons with emphasis on the assessment of its legal personality. Although it may seem that the matter regarding the absence of the legal personality of a trust fund has already been clarified, this topic is still broadly discussed at the expert level. The essence of this paper, i.e. assessment whether a trust fund can be subsumed under the relevant provisions of the Criminal Code or the Act on Criminal Liability of Legal Persons and therefore considered as an offender (subject of crime), follows the conclusions of the theoretical analysis of a trust fund. Following part of this article is also focused on the assessment of possibility of misuse of a trust fund for committing criminal activities and legal instruments designed to prevent this risks. In the conclusion, the fulfillment of the goals set up in the introduction is evaluated, the main findings are summarised and *de lege ferenda* considerations are evaluated.

Keywords: Perpetrator of a crime, Crime prevention, Trust fund, Criminal liability of legal entities, Misuse of a trust fund

Úvod

Předmětem tohoto článku je posouzení, zda může být svěřenský fond považován za pachatele (subjekt) trestného činu. Jedná se o téma dosud ne zcela probádané, avšak jistě aktuální, neboť na odborné úrovni se stále vyvíjí diskuze stran povahy institutu svěřenského fondu, jeho vztahu k právníkům osobám a související problematiky právní osobnosti.

Základním východiskem je právně-teoretická analýza institutu svěřenského fondu se zaměřením na jeho vymezení v kontextu právníků osob a posouzení problematiky právní osobnosti. Uvedená analýza je předpokladem vyřešení samotného merita tohoto článku, tj. zhodnocení, zda může být svěřenský fond subsumován pod příslušná ustanovení trestního zákoníku či zákona o trestní odpovědnosti právníků osob a *de lege lata* považován za pachatele (subjekt) trestného činu. Zvláštní pozornost je v tomto článku také věnována vymezení rizik a potenciálních oblastí zneužití svěřenského fondu k páčání trestné činnosti. V návaznosti na posouzení této problematiky je pojednáno ohledně institutů, které si kladou za cíl snížit riziko páčání trestné činnosti prostřednictvím svěřenského fondu, zejména se zaměřením na současný trend zvyšování transparentnosti a rozkrývání vlastnických struktur (nejen) svěřenských fondů. V neposlední řadě je zhodnoceno, zda je vhodná a potřebná *de lege ferenda* změna právní úpravy, a to s ohledem na závěry zjištěné stran merita tohoto článku.

Pro účely shora popsané výzkumné otázky, tj. zda může být svěřenský fond považován za pachatele (subjekt) trestného činu, si autorka stanovila následující hypotézy, které budou v závěru buďto potvrzeny, nebo naopak vyvráceny:

- *Svěřenský fond není právníkou osobou a nedisponuje právní osobností.*
- *Svěřenský fond není de lege lata považován za pachatele (subjekt) trestného činu.*
- *Svěřenský fond by neměl být de lege ferenda považován za pachatele (subjekt) trestného činu.*

Klíčovou metodou užitou při zpracování tohoto článku je *analýza a syntéza*, neboť pro vyřešení samotného merita věci je nezbytné nejdříve provést analýzu institutu svěřenského fondu, jeho vztahu k právníkům osobám a související problematiky právní osobnosti. Následně je možné přistoupit k rozboru definice pachatele (subjektu) trestného činu a vyvození závěru ohledně položené výzkumné otázky. Metoda analýzy a syntézy je v nezbytném rozsahu doplněna *deskriptivní* metodou, a to zejména v části věnující se vymezení rizik zneužití svěřenského fondu jako nástroje k páčání trestné činnosti a souvisejících tendencí předcházet takové protiprávní činnosti. Na patřičných místech je rovněž užitá metoda *komparace*, zejména při srovnání svěřenského fondu s institutem fiducie v québecké právní úpravě. V dílčích aspektech je metoda komparace užitá také při srovnání institutu svěřenského fondu a právníků osoby. V poslední části tohoto článku je rovněž užitá *evaluace*, a to v rámci úvah *de lege ferenda* ohledně potřeby změny právní úpravy.

1. Institut svěřenského fondu v českém právním řádu

Svěřenský fond je jedním z institutů kontinentálních právních řádů, jejichž cílem je poskytnout funkčně srovnatelnou alternativu trustům, které jsou tradičně charakteristické

pro anglické common law a příbuzné (smíšené) právní řády.¹ Podstatou svěřenského fondu je umožnit držení, správu a nakládání s majetkem vyčleněným za stanoveným účelem, jakož i jeho zhodnocování. Jinými slovy řečeno, svěřenský fond lze považovat za zvláštní případ správy cizího majetku.² Recepce tohoto právního transplantátu mělo dojít k obohacení českého právního řádu o institut umožňující efektivní správu majetku a zatraktivnění trhu pro investory. Potřeba zakotvení institutu svěřenského fondu byla odůvodněna zejména následujícími právně-politickými důvody:

- zabránění relokační majetku do zemí, které umožňují využít institut správy majetku,
- poskytnutí zajišťovacího instrumentu pro přeshraniční transakce,
- poskytnutí instrumentu umožňujícího efektivní správu majetku, jakož i mezigenerační přechod majetku.³

Zákonodárce se při implementaci institutu svěřenského fondu do českého právního řádu významně inspiroval québeckou právní úpravou institutu fiducie v Civil Code of Québec. Právní úprava fiducie v Civil Code of Québec byla považována za vhodný inspirativní zdroj, neboť je příkladem funkčního přizpůsobení trustu jakožto původního institutu common law charakteru kontinentálního právního řádu. Inspirace québeckou úpravou je navíc účelná, neboť se český zákonodárce inspiroval při přípravě obecných pravidel pro správu cizího majetku právě úpravou v Civil Code of Québec, který obsahuje dosti podrobná pravidla o správě cizího majetku.⁴ Jako žádoucí se také mohla jevit již existující bohatá výkladová judikatorní praxe či odborná literatura týkající se institutu fiducie, neboť se toho času jednalo o plně etablovaný institut v québecké právní úpravě.

Institut svěřenského fondu je v českém právním řádu upraven v ustanoveních § 1448 - 1474 občanského zákoníku. Zákonodárce jej tak systematicky zařadil do části třetí - absolutní majetková práva, hlavy druhé - věcná práva, dílu šestého - správa cizího majetku a konkrétně oddílu čtvrtého občanského zákoníku, který vymezuje úpravu svěřenského fondu. Subsidiárně se na svěřenský fond aplikují také obecná pravidla pro správu cizího majetku v § 1400 - 1447 občanského zákoníku.

Za účelem porozumění institutu svěřenského fondu a rizikům jeho případného zneužití k páčání trestné činnosti je vhodné alespoň ve stručných obrysech nastínit podstatu jeho fungování a role osob na svěřenském fondu zúčastněných. Základním principem fungování každého svěřenského fondu je triangulární vztah mezi zakladatelem, svěřenským správcem a obmyšleným.⁵ V praxi je obvyklé, že mezi zúčastněné na svěřenském fondu patří další osoby, které jsou pověřené výkonem dohledu nad správou svěřenského fondu. Pro podrobnější

¹ SPÁČIL, Jiří, KRÁLÍK, Michal a kol. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976–1474). Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 1541–1542.

² DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek. Díl třetí: Věcná práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 180.

³ ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek III, (§ 976–1474)*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 1013.

⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, č. 89/2012 Dz.

⁵ § 1.03. General Principles of Trust Law. In: BICKEL Dwight, FLANNERY Michael. *Living Trusts: Forms and Practice*. New York: LexisNexis, 2018, s. 5.

pojednání ohledně obsahu a rozsahu účasti zmíněných osob na fungování svěřenského fondu, podmínek pro vznik či zánik jejich funkce však není v rámci tohoto článku prostor.

1.1. Právně-teoretické vymezení svěřenského fondu

Legální definice svěřenského fondu není v občanském zákoníku k dispozici. Právně-teoretické vymezení svěřenského fondu je proto dovozováno z úvodních ustanovení, konkrétně z ustanovení § 1448 odst. 1 občanského zákoníku, které upravuje předpoklady pro samotné vytvoření svěřenského fondu. Svěřenský fond lze definovat jako právní entitu či určitou strukturu majetku a práv s tímto souvisejících, která je dále charakterizována následujícími znaky:

- majetek je vyčleněn z vlastnictví zakladatele svěřenského fondu,
- správa majetku ve svěřenském fondu má sledovat určitý účel,
- majetek se svěřuje ke správě svěřenskému správci, a to na základě smlouvy či pořízení pro případ smrti, a tento se zavazuje vyčleněný majetek držet a spravovat.⁶

Jak bylo naznačeno výše, svěřenský fond lze charakterizovat jako právní entitu či určitou strukturu majetku a práv. Jelikož takové pojmenování může působit zcela obecně a vágně, je nezbytné blíže objasnit povahu svěřenského fondu. V rámci odborné literatury lze nalézt teoretické vymezení svěřenského fondu jako „*quasi subjekt tvořený zvláštní strukturou práv a povinností k autonomnímu jmění a práv a povinností týkajících se jeho správy in largo sensum*“⁷ či „*právní vztah zřízený (inter vivos nebo mortis causa) zakladatelem, kdy majetek je svěřen pod kontrolu správce ve prospěch obmyšleného nebo pro stanovený účel*“.⁸ Svěřenský fond vykazuje znaky charakteristické jak pro věc ve smyslu § 489 občanského zákoníku, tak pro obligaci ve smyslu § 1721 občanského zákoníku, a proto jej někteří autoři označují za „*zvláštní obligačně-věcně právní strukturu*“.⁹ Podle Joskové však není svěřenský fond obligačním vztahem, vlastnictvím ani právnickou osobou, ačkoliv vykazuje charakteristické znaky všech těchto institutů.¹⁰ Zima zastává názor, že se nejedná ani o věc či hromadnou věc.¹¹

Lze tak uzavřít, že svěřenský fond představuje právní entitu, která však není obligačním vztahem, věcí ani věcí hromadnou. Ohledně posouzení svěřenského fondu v kontextu právnických osob a možnosti aplikace právní úpravy osob v občanském zákoníku na režim svěřenského fondu bude pojednáno v samostatné podkapitole.

⁶ DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek. Díl třetí: Věcná práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 161.

⁷ STŘELEČEK, Tomáš. *Svěřenské fondy se zaměřením na zakladatelské právní jednání a jejich správu*. Praha: 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, s. 6.

⁸ JOSKOVÁ, Lucie, PĚSNA, Lukáš. *Správa cizího majetku*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 109.

⁹ TICHÝ, Luboš, RONOVSÁ, Kateřina, KOCÍ, Miloš (ed.). *Trust a srovnatelné instituty v Evropě*. Praha: Centrum právní komparatistiky Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 2014, s. 59.

¹⁰ JOSKOVÁ, Lucie. Úvod do problematiky svěřenského fondu In: JOSKOVÁ, Lucie, PĚSNA, Lukáš. *Správa cizího majetku*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 109.

¹¹ ZIMA, Petr. § 1448 [Vymezení svěřenského fondu] In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 1514.

1.1.1. Majetek svěřenského fondu

Majetek je základním konstitutivním prvkem svěřenského fondu, jelikož vyčlenění majetku z vlastnictví zakladatele je jedním z předpokladů samotného vytvoření svěřenského fondu. Vznikem svěřenského fondu vzniká oddělené a nezávislé vlastnictví vyčleněného majetku a svěřenský správce je v této souvislosti povinen ujmout se tohoto majetku a jeho správy. Jakmile svěřenský fond vznikne, zakladatel své vlastnické právo k vyčleněnému majetku pozbývá a na jeho místo nastupuje nový subjekt. Svěřenský správce vlastnická práva k majetku ve svěřenském fondu pouze vykonává, a to vlastním jménem na účet daného svěřenského fondu. Majetek, který je do svěřenského fondu vyčleněný, tedy není ve vlastnictví nikoho, tj. ani zakladatele, svěřenského správce či jakékoliv osoby, které má být ze svěřenského fondu plněno. Institut svěřenského fondu tak do českého právního řádu přinesl novou a zcela průlomovou koncepci autonomního majetku, který není ve vlastnictví žádné osoby. Práva a povinnosti související se svěřenským fondem se tedy „zcela revolučně připínají ke spravovanému majetku, nikoli k určité osobě“.¹² Vyčleněný majetek do svěřenského fondu však není věcí opuštěnou ve smyslu § 1045 odst. 1 občanského zákoníku, jelikož zakladatel či osoba zvyšující majetek svěřenského fondu neprojevuje vůli majetek opustit. Takové vyčlenění majetku naopak představuje aktivní projev vlastnické svobody dosavadního vlastníka vyčleňovaných věcí, který za zákonem předvídaných podmínek určuje jejich budoucí osud.¹³

Majetek svěřenského fondu může být tvořen jak jedinou věcí, tak celým souborem věcí a práv, či dokonce veškerým majetkem zakladatele, přičemž minimální či maximální hodnota není stanovena.¹⁴ Zakladatel či vícero zakladatelů může do svěřenského fondu v obecné rovině řečeno vyčlenit jakýkoliv majetek, tj. věci movité i nemovité, hmotné i nehmotné, zužitkatelné či nezužitkatelné. Zakladatel je však vždy vázán právními předpisy, ať už soukromoprávními, anebo veřejnoprávními, které v daném případě regulují pravidla pro držení či převod takových věcí. Občanský zákoník v § 1448 odst. 1 předpokládá, že zakladatel může do svěřenského fondu vyčlenit toliko majetek, nikoliv však své dluhy.¹⁵ Uvedené neplatí v případě, pokud dluhy přechází jako závady vážnoucí na vyčleňované věci, např. v rámci závodu¹⁶ či jako povinnosti spojené s podílem v obchodní korporaci.¹⁷ Kromě situací popsanych v předchozí větě se dluhy mohou stát předmětem správy též v důsledku jejich vzniku na základě právních jednání činěných svěřenským správcem na účet svěřenského fondu. Majetek ve svěřenském fondu se tedy v čase proměňuje, zvětšuje či zmenšuje v závislosti na jeho investování, plnění osobám obmyšleným ze svěřenského fondu, následném zvyšování a dalších skutečnostech.

¹² SPÁČIL, Jiří, KRÁLÍK, Michal a kol. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976–1474). Komentář. 2. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2021, s. 1543.

¹³ ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek III, (§ 976–1474).* 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 1018.

¹⁴ ZIMA, Petr. § 1448 [Vymezení svěřenského fondu] In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář. 2. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2019, s. 1514–1515.

¹⁵ Srov. § 495 občanského zákoníku.

¹⁶ SPÁČIL, Jiří, KRÁLÍK, Michal a kol. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976–1474). Komentář. 2. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2021, s. 1544.

¹⁷ HOLLMANN, Jakub, ELISCHER, David, FLANDERKOVÁ, Markéta a kol. *Svěřenské fondy pro praxi.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2022, s. 55.

Vydání veškerého majetku je neslučitelné s existencí svěřenského fondu, neboť „*kde není jmění/majetek svěřenského fondu, není svěřenský fond*“.¹⁸ Vyčerpání majetku ve svěřenském fondu je důvodem zániku správy a vede k zániku svěřenského fondu.¹⁹ Majetek je samotnou podstatou svěřenského fondu a svěřenský fond bez majetku nemůže existovat.

1.1.2. Účel svěřenského fondu

Dalším konstitutivním prvkem svěřenského fondu je jeho účel, který může být buďto soukromý, anebo veřejně prospěšný. Ohledně účelu svěřenského fondu rozhoduje jeho zakladatel a určuje jej ve statutu svěřenského fondu, přičemž musí dodržet meze dovolenosti a zákonnosti.²⁰ Účel svěřenského fondu musí být vždy jediný a určitý, kombinace obou účelů je nepřipustná. Pluralita účelů by zapříčinila vznik více svěřenských fondů.²¹ V případě, že by zakladatel ve statutu vymezil účel svěřenského fondu alternativně, nejasnost účelu by vedla k nemožnosti jej naplnit a v krajním případě dokonce k důvodu pro zrušení svěřenského fondu soudem.²²

Analogií k právní úpravě právnických osob v § 145 občanského zákoníku lze dovodit, že je nepřipustný účel, jehož podstatou je porušení práva nebo dosažení nějakého cíle nezákonným způsobem.²³ Jelikož je účel považován za jeden z konstitutivních prvků svěřenského fondu, bez uvedení legitimního účelu pro správu vyčleněného majetku nemůže svěřenský fond vzniknout.²⁴ V této souvislosti je vhodné připomenout, že i na právní jednání související se zřízením a vznikem svěřenského fondu se uplatní obecná pravidla vymezená v § 545 a násl. občanského zákoníku. Právní jednání vedoucí ke zřízení a vzniku svěřenského fondu tudíž musí svým obsahem a účelem odpovídat dobrým mravům i zákonu.²⁵ V případě, že by takové právní jednání odporovalo smyslu § 145 občanského zákoníku, muselo by být nutně posouzeno jako absolutně neplatné. Pihera zastává názor, že ani zápis svěřenského fondu do evidence svěřenských fondů nevylučuje možnost domáhat se určení neplatnosti vzniku svěřenského fondu.²⁶

Podstatou veřejně prospěšného účelu je přispívání k obecnému blahu či jinému obecně záslužnému cíli. Majetek ve svěřenském fondu slouží zejména k naplňování kulturních,

¹⁸ SVEJKOVSKÝ, Jaroslav, MAREK, Radan a kol. *Správa cizího majetku v novém občanském zákoníku*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 513-514.

¹⁹ JOSKOVÁ, Lucie, PĚSNA, Lukáš. *Správa cizího majetku*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 155.

²⁰ ZIMA, Petr. § 1448 [Vymezení svěřenského fondu] In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 1515.

²¹ ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek III, (§ 976-1474)*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 1020.

²² ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan, FIALA, Josef a kol. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek III, (§ 976-1474)*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 1020.

²³ ZIMA, Petr. § 1448 [Vymezení svěřenského fondu] In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 1515.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Srov. § 547 občanského zákoníku.

²⁶ PIHERA, Vlastimil. § 1451 [Vznik svěřenského fondu] In: SPÁČIL, Jiří, KRÁLÍK, Michal a kol. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976-1474). Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 1554.

vzdělávacích, vědeckých, náboženských a obdobných zájmů. Zákonodárce v souvislosti s veřejně prospěšným účelem stanovil omezující podmínku, a to že hlavním účelem veřejně prospěšného svěřenského fondu nemůže být dosahování zisku nebo provozování závodu.

Svěřenský fond zřízený k soukromému účelu slouží k prospěchu určité osoby či osob, může se jednat o osoby narozené i nenarozené či o památku určité osoby. Svěřenský fond lze zřídit i za účelem investování a dosažení zisku k rozdělení mezi zakladatele, zaměstnance, společníky či jiné osoby. V praxi lze dále svěřenské fondy se soukromým účelem kategorizovat na rodinné, testamentární, diskreční, obchodní, investiční, zajišťovací či ochranné.

1.1.3. Správa svěřenského fondu

Správa svěřenského fondu je posledním, neméně však významným, konstitutivním prvkem svěřenského fondu. Správu svěřenského fondu a držení majetku do něj vyčleněného zajišťuje svěřenský správce či vícero svěřenských správců. Jakmile svěřenský fond vznikne, je správce či správci povinni se ujmout majetku vyčleněného ve svěřenském fondu a jeho správy.

Svěřenský správce je klíčovou osobou zúčastněnou na svěřenském fondu, bez které nemůže svěřenský fond dlouhodobě fungovat. Existence svěřenského fondu však není zcela závislá na vůli osoby svěřenského správce.²⁷ Pakliže zde z jakéhokoliv důvodu není osoba, která by se ujala správy majetku ve svěřenském fondu, a současně není možné v souladu s pravidly svěřenského fondu jmenovat žádnou osobu svěřenským správcem, uplatní se podpůrná pravidla pro jmenování svěřenského správce soudem vymezená v § 1455 odst. 2 občanského zákoníku.

1.2. Odlišení svěřenského fondu od právnické osoby

Následující podkapitola je věnována vymezení svěřenského fondu oproti právnickým osobám a posouzení možnosti aplikace právní úpravy osob v občanském zákoníku na režim svěřenského fondu. Zásadní je v této souvislosti také posouzení, zda je svěřenský fond nadán právní osobností. V dílčím závěru této podkapitoly pak bude potvrzena, anebo vyvrácena stanovená pracovní hypotéza: *Svěřenský fond není právnickou osobou a nedisponuje právní osobností*. Vyjasnění této problematiky je nezbytným předpokladem pro vyřešení merita tohoto článku, zda může být svěřenský fond považován za pachatele (subjekt) trestného činu.

²⁷ SPÁČIL, Jiří, KRÁLÍK, Michal a kol. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976–1474). Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 1553.

Úvodem lze zmínit, že svěřenský fond v mnoha ohledech vykazuje rysy, které jsou charakteristické rovněž pro právnické osoby. Mezi takové shodné znaky lze zařadit zejména následující:

- majetek vyčleněný do svěřenského fondu je oddělen od jmění zakladatele a slouží stanovenému účelu,
- svěřenský správce spravuje majetek ve svěřenském fondu a je zodpovědný za naplňování účelu svěřenského fondu, jedná přitom s péčí řádného hospodáře,
- vnitřní chod svěřenského fondu má svá pravidla upravena ve vnitřním předpisu (statutu),
- svěřenský fond vzniká konstitutivním zápisem,
- svěřenský fond je daňovým subjektem a s chodem svěřenského fondu souvisí obdobné daňové a účetní povinnosti jako u právnické osoby.

Na základě skutečnosti, že svěřenský fond a právnická osoba vykazují některé totožné charakteristické znaky, ještě nelze činit žádné validní závěry. Kromě toho již bylo v podkapitole věnující se právně-teoretickému vymezení svěřenského fondu naznačeno, že svěřenský fond není právnickou osobou. Na odborné úrovni se však jedná o téma stále aktuální a hojně diskutované.²⁸ Z tohoto důvodu považuji za vhodné přistoupit k podrobnější analýze této problematiky, přičemž v této souvislosti budou využity jednak standardní (jazyková, systematická), jednak nadstandardní (teleologická, komparativní) výkladové metody.

Právnická osoba představuje „*umělý organizační útvar vytvořený člověkem a sloužící jeho zájmům*.“²⁹ Dle legální definice vymezené v § 20 odst. 1 občanského zákoníku je právnická osoba organizovaný útvar, o kterém buďto zákon stanoví, že má právní osobnost, anebo jehož právní osobnost zákon uzná. Právnické osoby disponují právní osobností po celou dobu jejich trvání, tj. od jejich vzniku do jejich zániku. Právnické osoby mohou nést bez zřetele na předmět své činnosti taková práva a povinnosti, které se slučují s jejich právní povahou. Dalším atributem charakteristickým pro právnickou osobu je svéprávnost neboli způsobilost k právnímu jednání. Právnická osoba jakožto uměle vytvořený právní útvar sice není způsobilá jednat samostatně, neboť nemá vlastní vůli, tato se však dovozuje od členů jejich orgánů.³⁰ Systematicky je úprava právnických osob v občanském zákoníku zařazena do části první – obecná část, hlavy druhé - osoby, přičemž § 118-418 občanského zákoníku upravují výhradně právnické osoby.

Zatímco legální definice právnické osoby je v občanském zákoníku explicitně stanovena, ve vztahu ke svěřenskému fondu zákonodárce takto neučinil. Odborná literatura označuje svěřenský fond jako právní entitu či strukturu majetku a práv s tímto souvisejících, která je

²⁸ TICHÝ, Luboš. Vlastnictví bez vlastníka v českém svěřenském fondu (skica na margo trustu v českém právu). *Bulletin advokacie*, 2020, č. 3, s. 18-24; PIHERA, Vlastimil, RONOVSÁ, Kateřina. K některým mýtům a omylům o svěřenských fondech. *Bulletin advokacie*, 2020, č. 7-8, s. 44-46; TICHÝ, Luboš, TROUP, Tomáš. K základním otázkám svěřenského fondu (reakce na kritiku). *Bulletin advokacie*, 2022, č. 1-2, s. 51-58; JAROLÍM, Jiří. Je svěřenský fond právnickou osobou? Měl by se jí stát?. *Bulletin advokacie*, 2022, č. 4, s. 45-48.

²⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, č. 89/2012 Dz.

³⁰ ZIMA, Petr. § 1448 [Vymezení svěřenského fondu] In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 222.

charakterizována dalšími znaky.³¹ Na základě pouhého jazykového výkladu nebude možné učinit závěr stran této problematiky, a tudíž je potřeba nalézt jiná vodítka, jako je např. posouzení systematického zařazení institutu svěřenského fondu v občanském zákoníku, analýza záměru zákonodárce či komparace české právní úpravy s úpravou fiducie v Civil Code of Québec.

Zákonodárce zařadil úpravu svěřenského fondu do části třetí upravující absolutní majetková práva, což nasvědčuje závěru, že svěřenský fond není právnickou osobou ve smyslu § 20 občanského zákoníku. Zároveň není přípustné, aby se na režim svěřenského fondu (ani subsidiárně) aplikovala právní úprava osob v občanském zákoníku.³² Uvedený závěr podporuje také důvodová zpráva,³³ která k této problematice uvádí: „*svou povahou se svěřenské fondy blíží nadacím, liší se od nich však zejména nedostatkem právní osobnosti [...]*.“ Z teleologického výkladu tak plyne, že ratio legis nebylo personifikovat svěřenské fondy, neboť je nevybavit právní osobností.

K utvrzení stran povahy svěřenského fondu je vhodné také nahlédnout do québecké právní úpravy institutu fiducie, neboť se jednalo o hlavní inspirační zdroj českého zákonodárce. Právní úprava v Civil Code of Québec rovněž nepřiznává institutu fiducie status právnické osoby. V zahraniční literatuře bývá institut fiducie označován jako jmění přivlastněné k určitému účelu, které postrádá status právnické osoby.³⁴ Tento názor stvrzuje také ustálená québecká judikatura a vylučuje, že by fiducie byla právnickou osobou.³⁵ Na základě komparativního výkladu lze rovněž přisvědčit, že svěřenský fond není právnická osoba.

K tomuto názoru převážně tenduje také odborná veřejnost a výslovně odmítá, že by svěřenský fond mohl být považován za právnickou osobu.³⁶ V rámci odborné veřejnosti lze nalézt také opačný názor.³⁷ Tichý a Troup trvale zastávají názor, že pojetí svěřenského fondu jako majetku bez vlastníka je nepřípustné a na rozdíl od québecké právní úpravy nelze

³¹ DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek. Díl třetí: Věcná práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 181.

³² SPÁČIL, Jiří a kol. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976–1474). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 1186.

³³ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, č. 89/2012 Dz.

³⁴ CUMYN, Madeleine Cantin. Reflections regarding the diversity of ways in which the trust has been received or adapted in civil law countries In: SMITH, Lionel a kol. *Re-imagining the Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 9.

³⁵ Rozsudek Vrchního soudu Québecu ze dne 9. 11. 2007 ve věci Sirois proti Menu Foods Income Fund, č. 2007 QCCS 5808; rozsudek Vrchního soudu Québecu ze dne 2. 2. 2016 ve věci Fiducie résidentielle LRSTM proti Constructions Masy inc., 2016 QCCS 405; rozhodnutí Správního tribunálu Québecu pro otázky bydlení ze dne 9. 11. 2021 ve věci Ibragimova proti Fiducie Dominic Costantini, č. 2021 QCTAL 28431.

³⁶ JOSKOVÁ, Lucie, PĚSNA, Lukáš. *Správa cizího majetku*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 109; ZIMA, Petr. § 1448 [Vymezení svěřenského fondu] In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 1514; SPÁČIL, Jiří, KRÁLÍK, Michal a kol. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976–1474). Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 1544; SVEJKOVSKÝ, Jaroslav, MAREK, Radan a kol. *Správa cizího majetku v novém občanském zákoníku*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 401.

³⁷ TICHÝ, Luboš. Vlastnictví bez vlastníka v českém svěřenském fondu (skica na margo trustu v českém právu). *Bulletin advokacie*, 2020, č. 3, s. 18–24. TICHÝ, Luboš, TROUP, Tomáš. K základním otázkám svěřenského fondu (reakce na kritiku). *Bulletin advokacie*, 2022, č. 1–2, s. 51–58.

v českém právním řádu existenci bezsubjektového vlastnictví dovodit. Ačkoliv občanský zákoník připouští různé druhy vlastnictví s ohledem na osoby a počet vlastníků či předmět vlastnického práva,³⁸ všem typům je imanentní vztah vlastníka k předmětu vlastnictví. Tichý a Troup mají za to, že uvedená koncepce bezsubjektového vlastnictví je v rozporu se základním principem absolutních majetkových práv vymezeným v § 1011 občanského zákoníku, a to že předmět vlastnictví „někomu patří“. Dle jejich názoru je nezbytné tento rozpor bezsubjektového vlastnictví napravit a překlenout výkladem. Vzhledem k tomu, že § 1448 odst. 3 občanského zákoníku stanoví, že „majetek ve svěřenském fondu však není ani vlastnictvím správce, ale ani vlastnictvím zakladatele, ani vlastnictvím osoby, které má být ze svěřenského fondu plněno,“ je dle jejich názoru nezbytné považovat za vlastníka samotný svěřenský fond. Nadto Tichý a Troup argumentují tím, že „okolnost, že český zákonodárce vtělil do úpravy svěřenského fondu tolik znaků právnické osoby, znamená, že tento útvar je třeba uznat za právnickou osobu.“³⁹

Ve vztahu k nepřipustnosti bezsubjektového vlastnictví lze zmínit odlišný názor, dle kterého § 1011 občanského zákoníku není legální definicí vlastnictví a nelze jej vykládat tak, že všechny majetek musí někomu patřit. I v případě, že by takový výklad § 1011 občanského zákoníku nebyl akceptován, je zapotřebí chápat § 1448 občanského zákoníku jako *lex specialis* zakládající výjimku z pravidla formulovaného v § 1011 občanského zákoníku.⁴⁰

Pojetí svěřenského fondu jakožto vlastníka vyčleněného majetku by navíc odporovalo základnímu principu svěřenského fondu v § 1448 odst. 2 a 3 občanského zákoníku, a to že vyčleněný majetek představuje oddělené a nezávislé vlastnictví a vlastnická práva k tomuto vykonává vlastním jménem na účet fondu svěřenský správce. Opačný výklad § 1448 odst. 2 občanského zákoníku by byl *contra legem*.

Ačkoliv svěřenský fond v mnoha ohledech vykazuje znaky charakteristické pro právnické osoby, tato skutečnost sama o sobě neznamená, že by měl být uznán za právnickou osobu. Na základě výše uvedených argumentů autorka zastává názor, že zákonodárce po vzoru québecké právní úpravy nepřiznal svěřenskému fondu status právnické osoby a zároveň není přípustné, aby se na režim svěřenského fondu aplikovala právní úprava osob v občanském zákoníku. Pro úplnost je vhodné zmínit, že svěřenský fond nemá ani vlastní vůli, kterou by mohl projevit. Ačkoliv právnická osoba vlastní vůli nemá, lze přeneseně dovodit, že tuto nahrazují a vytváří členové jejich orgánů. Ve vztahu ke svěřenskému fondu toto však dovodit nelze.⁴¹

³⁸ Např. podílové vlastnictví, společné jmění manželů aj.

³⁹ TICHÝ, Luboš, TROUP, Tomáš. K základním otázkám svěřenského fondu (reakce na kritiku). *Bulletin advokacie*, 2022, č. 1-2, s. 56.

⁴⁰ KOCÍ, Miloš. *Svěřenské fondy: teorie tranzitivního vlastnictví jako léčba zvláštní formy Münchhausenova syndromu v zastoupení* [online]. 2022 [cit. 22. 12. 2022]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=nrptembsgipxa4s7gizf6427g44de&groupIndex=4&rowIndex=0>.

⁴¹ TICHÝ, Luboš, RONOVSÁ, Kateřina, KOCÍ, Miloš (ed.). *Trust a srovnatelné instituty v Evropě*. Praha: Centrum právní komparatistiky Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 2014, s. 57.

1.2.1. Absence právní osobnosti

S odlišením svěrenského fondu od právnické osoby úzce souvisí otázka právní osobnosti. Pod pojmem právní osobnost, v odborné literatuře též označované jako právní subjektivita, se rozumí způsobilost nést v mezích právního řádu práva a povinnosti, tedy být subjektem práva. Zodpovězení otázky, zda je svěrenský fond nadán právní osobností, je nezbytné pro posouzení jeho případné trestní odpovědnosti. Právní osobnost je totiž základním předpokladem výkonu práv, a také způsobilosti odpovídat za takový výkon a nést případné právní následky.

Právní úprava přiznává právní osobnost pouze fyzickým a právnickým osobám, jelikož z dikce § 17 odst. 1 občanského zákoníku plyne, že jediné osoba může mít práva a tyto vykonávat a jediné osobě lze uložit povinnosti a jejich splnění vymáhat. Právní osobnost lze tedy považovat za jeden z definičních znaků osoby, ať už právnické či fyzické. Právnické osoby na rozdíl od osob fyzických⁴² nemají přirozené právo na vlastní právní osobnost a je plně v diskreci státu, zda přizná různým právním entitám způsobilost mít práva a povinnosti.⁴³

Na základě jazykového výkladu lze dospět k závěru, že svěrenský fond není způsobilý disponovat právní osobností, neboť jej dle závěru předchozí podkapitoly nelze ztotožňovat s právnickou osobou. Jazykový výklad však dle ustálené judikatury představuje pouze prvotní přiblížení se k aplikaci právní normy, objasnění a ujasnění si jejího obsahu a účelu, a proto je na místě použití dalších výkladových metod, jako např. metody teleologické, komparativní apod.⁴⁴ Z teleologického výkladu jasně vyplývá, že absence právní osobnosti svěrenského fondu byla záměrem zákonodárce. Tomuto nasvědčuje důvodová zpráva k občanskému zákoníku, která explicitně stanoví, že svěrenský fond nedisponuje právní osobností. Svěrenský fond tak představuje ojedinělou konstrukci charakterizovanou jako „*právní útvar vybavený řadou vlastností právnické osoby, přesto však bez výslovné právní subjektivity*“.⁴⁵ V této souvislosti lze rovněž nahlédnout do québecké právní úpravy institutu fiducie. Judikatura konstantně uznává, že institut fiducie není právnickou osobou a nedisponuje právní osobností.⁴⁶

Na základě výše popsaných argumentů lze vyvodit závěr, že svěrenský fond není nositelem právní osobnosti. Takový závěr ostatně potvrzuje i judikatura Nejvyššího soudu.⁴⁷ Nejvyšší soud v jednom ze svých rozhodnutí dovedl, že „*právní názor soudu prvního stupně i soudu odvolacího, že svěrenský fond je entitou bez právní subjektivity, která představuje autonomní majetek bez vlastníka vyčleněný zakladatelem k naplňování konkrétního účelu a spravovaný svěrenským správcem, plynoucí z výslovné právní úpravy § 1448 odst. 2 a 3 o. z., je správný*“.⁴⁸

⁴² Srov. čl. 6 Všeobecné deklarace lidských práv.

⁴³ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, č. 89/2012 Dz.

⁴⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 30. 9. 2009, sp. zn. III. ÚS 384/08.

⁴⁵ LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 98.

⁴⁶ Rozsudek Vrchního soudu Québecu ze dne 8. 10. 2009 ve věci Levasseur, č. 2009 QCCS 4615;

⁴⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 12. 2020, sp. zn. 27 Cdo 3033/2019; dále usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 10. 2021, sp. zn. 20 Cdo 617/2021.

⁴⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 12. 2020, sp. zn. 27 Cdo 3033/2019.

Jak bylo naznačeno v předchozí podkapitole tohoto článku, značná část odborné veřejnosti tenduje k závěru, že svěřenský fond není právnickou osobou, a tedy ani nemůže být nositelem právní osobnosti.⁴⁹ V odborné literatuře však lze nalézt odlišný názor, obdobně jako je tomu stran vztahu svěřenského fondu k právnické osobě. Jak již bylo nastíněno v předchozích odstavcích, Tichý a Troup zastávají názor, že v rámci české právní úpravy nelze připustit koncepci bezsubjektového vlastnictví. Tichý a Troup proto předkládají řešení, dle kterého by měl být za vlastníka považován samotný svěřenský fond. Tichý a Troup v této souvislosti argumentují, že svěřenský fond naplňuje předpoklady právnické osoby podle její definice v § 20 odst. 1 občanského zákoníku, a tudíž je třeba jej uznat za právnickou osobu. S tímto řešením zajisté souvisí otázka právní osobnosti svěřenského fondu. Dle názoru Tichého a Troupa má svěřenský fond „omezenou právní způsobilost, jež se však vztahuje ke všem oblastem práva, v nichž ze své povahy může jako právnická osoba vystupovat.“ Tichý a Troup dovozují, že občanský zákoník takto nevýslovně právní osobnost svěřenského fondu chápe, přičemž toto tvrzení lze dovodit i z účelu svěřenského fondu. Koncepce spočívající v přiznání (omezené) právní osobnosti svěřenského fondu dle jejich názorů přináší zlepšení postavení svěřenského správce a v neposlední řadě účinnější ochranu třetích osob v případě jeho protiprávního jednání. Tichý a Troup uzavírají, že personifikaci a (omezenou) právní osobnost svěřenského fondu lze dovodit výkladem platné právní úpravy, avšak legislativní změna § 1448 občanského zákoníku by mohla přispět ke zvýšení právní jistoty.⁵⁰

S ohledem na uvedené argumenty, jasné vyloučení právní osobnosti svěřenského fondu v důvodové zprávě k občanskému zákoníku i aktuální judikatuře se s tímto závěrem však nemohu ztotožnit. Připínat právní následky k entitě, která se nemůže nijak chovat, by ostatně postrádalo smysl.⁵¹

Na výše popsaných poznatcích nic nemění, že zákonodárce v některých hmotněprávních předpisech v daňověprávní oblasti zavedl právní fikci, na základě které se na svěřenský fond pohlíží jako na právnickou osobu. Příkladem lze uvést § 17 odst. 1 písm. f) zákona o daních z příjmů či § 4b odst. 2 zákona o dani z přidané hodnoty. Zákonodárce může „útvary od člověka odlišného“ ukládat práva a povinnosti v oblasti veřejného práva neohledně na to, zda takový útvar disponuje právní osobností či nikoliv.⁵² Skutečnost, že je svěřenský fond nadán daňovou subjektivitou⁵³ a daňový režim svěřenského fondu se připodobňuje právnickým osobám, však nic nemění na tom, že svěřenský fond nenaplňuje definici právnické osoby ve smyslu § 20 odst. 1 občanského zákoníku a nedisponuje právní osobností ve smyslu § 15 odst. 1 občanského zákoníku.

⁴⁹ DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanské právo hmotné. Svazek. Díl třetí: Věcná práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 181; JOSKOVÁ, Lucie, PĚSNA, Lukáš. *Správa cizího majetku*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 109; ZIMA, Petr. § 1448 [Vymezení svěřenského fondu] In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 1514; SPÁČIL, Jiří, KRÁLÍK, Michal a kol. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976–1474). Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 1544.

⁵⁰ TICHÝ, Luboš, TROUP, Tomáš. K základním otázkám svěřenského fondu (reakce na kritiku). *Bulletin advokacie*, 2022, č. 1-2, s. 56-58.

⁵¹ PELIKÁNOVÁ, Irena. Právnické osoby a jiné entity v právu unijním a českém. In: ZOUFALÝ, Vladimír. *XXVI. Karlovarské právní dny: 14.-16.6.2018*. Praha: Leges, 2018, s. 338.

⁵² BERAN, Karel. *Pojem osoby v právu: (osoba, morální osoba, právnická osoba)*. Praha: Leges, 2012, s. 154.

⁵³ PELC, Vladimír. *Daně z příjmů. 1. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 191.

1.2.2. Dílčí závěr

Na základě výše popsaného je dle mého názoru nesporné, že český zákonodárce po vzoru québecké právní úpravy institutu fiducie nepřiznal svěřenskému fondu status právnické osoby ani jej nevybavil právní osobností. Zároveň platí, že svěřenský fond nemá vlastní vůli a tuto ani nelze dovozovat od osob na něm zúčastněných. Na režim svěřenského fondu se neuplatní (ani subsidiárně) úprava osob vymezená v občanském zákoníku.

2. Posouzení svěřenského fondu jako pachatele trestného činu

Následující kapitola se věnuje samotnému meritu tohoto článku, a tedy zodpovězení otázky, zda může být svěřenský fond považován za pachatele (subjekt) trestného činu. Vyřešení této problematiky plynule navazuje na předchozí kapitolu, v rámci které bylo podáno právně-teoretické vymezení svěřenského fondu. Východiskem pro posouzení samotného merita jsou závěry uvedené v předchozí kapitole, dle kterých nelze považovat svěřenský fond za právnickou osobou ve smyslu § 20 odst. 1 občanského zákoníku, a tudíž ani nemůže disponovat právní osobností ve smyslu § 15 odst. 1 občanského zákoníku. Zároveň platí, že se na režim svěřenského fondu (ani subsidiárně) neaplikuje úprava osob v občanském zákoníku.

Úvodem je v obecné rovině nastíněn pojem pachatele trestného činu, zákonné prameny úpravy pachatele, jakož i vztah mezi těmito zákony. Následně je podrobně rozebrána legální definice pachatele dle trestního zákoníku a zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, včetně zhodnocení možnosti aplikace těchto zákonů na svěřenský fond. Závěrem bude potvrzena, anebo vyvrácena druhá pracovní hypotéza: „*Svěřenský fond není de lege lata považován za pachatele (subjekt) trestného činu.*“

2.1. Obecně k pojmu pachatele trestného činu

Pod pojmem pachatele se rozumí osoba, která spáchala trestný čin. V užším slova smyslu definuje pojem pachatele osobu, která svým jednáním naplnila všechny znaky trestného činu a je za svůj protiprávní čin trestně odpovědná.⁵⁴ Pachatelem trestného činu může být osoba fyzická i právnická. Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob s účinností od 1. 1. 2012 doplnil do té doby výlučnou trestní odpovědnost osob fyzických o trestní odpovědnost osob právnických.

Institut trestní odpovědnosti právnických osob byl historicky tradiční pro země common law systému. Zatímco v Anglii jsou četné případy trestního postihu právnických osob zaznamenány již v 17. a 18. století a ve Spojených státech amerických přibližně od poloviny 19. století, vývoj trestního práva na evropském kontinentě probíhal zcela odlišně.⁵⁵ Trestní odpovědnost byla v právních řádech kontinentálního právního systému stavěna výlučně na základech zásady individuální trestní odpovědnosti fyzické osoby. Prvotní tendence k přijetí

⁵⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 8. vydání. Praha: Leges, 2022, s. 206.

⁵⁵ MUSIL, Jan. Trestní odpovědnost právnických osob: historický vývoj a mezinárodní srovnání In: MUSIL, Jan, VANDUCHOVÁ, Marie a kol. *Pocta prof. JUDr. Otovi Novotnému k 70. narozeninám*. Praha: Codex Bohemia, 1998, s. 78, 82.

nového pohledu na právní osobnost a delikttní způsobilost právnických osob se na evropském kontinentě začaly objevovat koncem 19. a začátkem 20. století. V reakci na narůstající vliv a ekonomickou sílu průmyslových a obchodních společností došlo k přijímání nových právních předpisů, které zaváděly delikttní odpovědnost právnických osob za přestupky či jiné správní delikty.⁵⁶ Časem vyvstala potřeba zakotvení trestní odpovědnosti právnických osob, neboť docházelo (a stále dochází) k posílení globalizace ekonomiky, zvyšování reálné moci právnických osob, rozmachu jejich protispolečenských aktivit a míry jejich účasti na kriminalitě.

Zakotvení institutu trestní odpovědnosti právnických osob v českém právním řádu však nemělo snadný průběh, neboť se část odborné veřejnosti stavěla proti jejímu zavedení. To je pochopitelné, neboť zavedení trestní odpovědnosti právnických osob představuje prolomení zásady individuální odpovědnosti fyzických osob a významný zásah do základních zásad trestního práva, který by mohl fungující struktury oslabit či dokonce ohrozit zcela novým elementem trestní odpovědnosti právnických osob.⁵⁷ Proti zavedení trestní odpovědnosti právnických osob bylo též namítáno, že právnická osoba je jen fikcí a není způsobilá sama jednat (natož pak zaviněně). Dále bylo poukazováno na skutečnost, že trestní odpovědnost právnických osob zavádí kolektivní vinu, což je nespravedlivé, neboť sankce postihují i nevinné osoby. V neposlední řadě bylo argumentováno, že systém trestního soudnictví je již tak přetížen a trestní sankce jsou v této souvislosti nevhodné a neúčelné, přičemž delikttní odpovědnost právnických osob lze řešit jinou cestou.⁵⁸ Někteří zástupci odborné veřejnosti doporučovali alespoň vyčkat s přijetím zákona, který by zavedl trestní odpovědnost právnických osob, a předem vyjasnit všechny problematické otázky trestněprávní naukou.⁵⁹

Důvody pro kriminalizaci protiprávního jednání právnických osob však převážily a k zavedení trestní odpovědnosti právnických osob došlo. Právní úprava delikttní odpovědnosti právnických osob mimotrestními normami byla zhodnocena jako nedostačující a nevyhovující požadavkům zajistit účinnou ochranu porušených či ohrožených právních statků. Kromě toho byla individuální trestní odpovědnost fyzických osob považována za nedostačující k postihu společensky závažných jednání, neboť v případě spáchání trestného činu s participací právnické osoby může být v praxi velmi obtížné nalézt fyzickou osobu, která by nesla trestní odpovědnost a mohla by tak být uznána vinnou, ačkoliv o spáchání trestného činu není pochyb. Kriminalizace protiprávního jednání právnických osob se tudíž jevila jako nezbytná za účelem efektivního prosazení práva. Mezi další právně-politické důvody pro přijetí trestní odpovědnosti právnických osob lze zařadit také snahy o zajištění ochrany životního prostředí a lidských práv, hospodářské stability, jakož i sbližování právního statutu fyzických a právnických osob a vyrovnávání jejich práv a povinností. V neposlední řadě přijetí právní úpravy, která by umožňovala sankcionovat právnické osoby za jejich protiprávní jednání, vyplývalo pro Českou republiku z mezinárodních závazků. Na

⁵⁶ MUSIL, Jan. Trestní odpovědnost právnických osob: historický vývoj a mezinárodní srovnání In: MUSIL, Jan, VANDUCHOVÁ, Marie a kol. *Pocta prof. JUDr. Otovi Novotnému k 70. narozeninám*. Praha: Codex Bohemia, 1998, s. 86-89.

⁵⁷ BOHUSLAV, Lukáš. *Trestní odpovědnost právnických osob*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 22.

⁵⁸ JELÍNEK, Jiří. *Trestní odpovědnost právnických osob*. Praha: Linde, 2007, s. 97-106.

⁵⁹ NOVOTNÝ, Oto. O otázkách hospodářského trestního práva. *Právní praxe*, 1997, č. 8, s. 387.

mezinárodní úrovni se projevovaly snahy o sankcionování právnických osob zejména za nejzávažnější formy protispolečenské činnosti a také o umožnění mezinárodní spolupráce v této oblasti.⁶⁰ Za tímto účelem byl přijat zákon o trestní odpovědnosti právnických osob, čímž byl opuštěn postoj „*societas delinquere non potest*“, tj. právnická osoba nemůže jednat protiprávně. V porovnání s ostatními zeměmi Evropské unie však Česká republika zakotvila trestní odpovědnost právnických osob v právním řádu poměrně pozdě, protože v době přijetí zákona o trestní odpovědnosti právnických osob již většina těchto států trestní odpovědnost právnických osob zavedenou měla.⁶¹ Ohledně nelibosti k přijetí zákona o trestní odpovědnosti právnických osob svědčí také, že zákon o trestní odpovědnosti právnických osob byl původně vetován prezident republiky Klausem. Své rozhodnutí odůvodnil mimo jiné tím, že zavedení trestní odpovědnosti právnických osob popírá vazbu mezi pachatelem a trestem a je projevem spíše alibismu, než důsledné snahy potrestat viníky trestných činů.⁶²

Trestní odpovědnost právnických osob je označovaná jako druhá větev trestní odpovědnosti, která je samostatná a nezávislá na trestní odpovědnosti osob fyzických. Obě větve trestní odpovědnosti jsou rovnocenné, i když se v různých oblastech úpravy z povahy věci liší.⁶³ Trestní zákoník vymezuje pojem pachatele v § 22, přičemž zákon o trestní odpovědnosti právnických osob má vlastní úpravu pachatelství v § 9. Převzetí koncepce pachatelství z trestního zákoníku je s ohledem na povahu právnické osoby vyloučeno. Zatímco fyzická osoba je jako pachatel trestně odpovědná za úmyslné nebo nedbalostní zavinění, pojetí pachatelství právnické osoby je vázáno na přičitatelnost škodlivého následku trestného činu.⁶⁴ Tato skutečnost však nevylučuje, aby se trestní zákoník aplikoval subsidiárně i na trestní věci týkající se právnických osob, jestliže zákon o trestní odpovědnosti právnických osob nestanoví jinak a současně to není z povahy věci vyloučeno.⁶⁵ Trestní odpovědnost jak osob fyzických, tak právnických je ovládaná zásadou individuální trestní odpovědnosti.⁶⁶ Každá osoba tedy nese odpovědnost za svůj konkrétní protiprávní čin. Zásadu individuální trestní odpovědnosti doplňuje zásada souběžné a nezávislé trestní odpovědnosti fyzické a právnické osoby.⁶⁷ Trestní odpovědnost fyzické osoby není odvislá od trestní odpovědnosti právnické osoby a naopak, neboť mezi nimi není vztah vzájemnosti či závislosti.⁶⁸

⁶⁰ JELÍNEK, Jiří. Důvody pro přijetí trestní odpovědnosti právnických osob a důvody proti jejímu přijetí In: *Trestní odpovědnost právnických osob v České republice - problémy a perspektivy*. Praha: Leges, 2019. s. 47-75.

⁶¹ Tamtéž, s. 19.

⁶² REDAKCE. Prezident: Prezident vetoval zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. *Právní rozhledy*, 2011, č. 23, s. III-IV.

⁶³ JELÍNEK, Jiří. Důvody pro přijetí trestní odpovědnosti právnických osob a důvody proti jejímu přijetí In: *Trestní odpovědnost právnických osob v České republice - problémy a perspektivy*. Praha: Leges, 2019, s. 80.

⁶⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, č. 418/2011 Dz.

⁶⁵ § 1 odst. 2 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob.

⁶⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 8. vydání. Praha: Leges, 2022, s. 47.

⁶⁷ Srov. § 9 odst. 3 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob.

⁶⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 8. vydání. Praha: Leges, 2022, s. 48.

2.2. Pachatel podle trestního zákoníku

Trestní zákoník se sice výslovně neomezuje na trestní odpovědnost fyzických osob, ale pachatelem trestného činu ve smyslu tohoto zákona může být pouze fyzická osoba. Před přijetím zákona o trestní odpovědnosti právnických osob bylo uvedené tvrzení dovozováno z úpravy pachatelství a spolupachatelství, účastenství a zejména z úpravy odpovědnosti za zavinění.⁶⁹ Z výše uvedeného lze inklinovat k závěru, že se úprava trestního zákoníku na svěřenský fond nevztahuje a nelze jej tedy subsumovat pod příslušná ustanovení definující pachatele trestného činu. Pro úplnost je však v následujících odstavcích ve stručnosti pojednáno o legální definici pachatele v trestním zákoníku a základních předpokladech pro vyvození trestní odpovědnosti ve smyslu tohoto zákona.

Trestní zákoník v § 22 vymezuje legální definici pachatele trestného činu, přičemž rozlišuje tzv. pachatele přímého a nepřímého. Pachatelem přímým⁷⁰ se rozumí ten, kdo svým jednáním naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu popsané v příslušných ustanoveních zvláštní části trestního zákoníku, anebo jeho pokusu či přípravy, je-li trestná.⁷¹ Pachatel nepřímý⁷² označuje toho, kdo k provedení činu užil jiné fyzické či právnické osoby, která není trestně odpovědná, nebo odpovídá jen omezeně (např. pro nedbalostní trestný čin), anebo alespoň není trestně odpovědná za tentýž trestný čin, nýbrž za jiný trestný čin méně trestný.⁷³

Smyslem § 22 odst. 1 trestního zákoníku je zejména odlišení pachatele, který svým jednáním sám bezprostředně naplnil všechny znaky trestného činu, od spolupachatele či účastníka trestného činu.⁷⁴ Trestní zákoník navíc v § 113 zavádí legislativní zkratku, dle které se pachatelem v širším slova smyslu rozumí též spolupachatel a účastník. Uvedené ustanovení nijak nerozvíjí pojem pachatele co do jeho obsahu a jako prostá legislativní zkratka se nijak nedotýká právní úpravy vymezující pojmy pachatele, spolupachatele a účastníka jako specifické a vzájemně odlišné subjekty trestného činu.⁷⁵

Odborná literatura legální definici pachatele vymezenou v trestním zákoníku koriguje a doplňuje, že pachatelem trestného činu může být pouze osoba, která je trestně odpovědná.⁷⁶ Předpokladem trestní odpovědnosti fyzické osoby je, že tato v době trestného činu dovršila patnácti let a byla příčetná. Věk, příčetnost a v případě mladistvého také rozumová a mravní vyspělost tvoří tzv. obligatorní znaky subjektu trestného činu a musí být dány u každého

⁶⁹ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 319.

⁷⁰ Ve smyslu § 22 odst. 1 trestního zákoníku.

⁷¹ Příprava je trestná, jestliže směřovala ke zvlášť závažnému zločinu, trestní zákon to u příslušného trestného činu výslovně stanoví a zároveň nedošlo k pokusu ani dokonání zvlášť závažného zločinu.

⁷² Ve smyslu § 22 odst. 2 trestního zákoníku.

⁷³ Ustanovení § 22 odst. 2 trestního zákoníku předpokládá několik eventualit, jimiž k nepřímému pachatelství může dojít, a to pro nedostatek věku, nepřičetnost, omyl, anebo proto, že osoba jednala v nutné obraně, krajní nouzi či za jiné okolnosti vylučující protiprávnost, anebo sama nejednala nebo nejednala zaviněně, osoba, která nejednala ve zvláštním úmyslu či z pohnutky předpokládané zákonem.

⁷⁴ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 319.

⁷⁵ DRAŠTÍK, Antonín, FREMR, Robert, DURDÍK, Tomáš a kol. *Trestní zákoník: Komentář. I. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 180.

⁷⁶ ŠÁMAL, Pavel, GŘIVNA, Tomáš, BOHUSLAV, Lukáš a kol. *Trestní právo hmotné*. 9. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 167.

trestného činu.⁷⁷ Pachatelem ve smyslu trestního zákoníku se tak rozumí pouze fyzická osoba, která svým protiprávním jednáním naplnila všechny znaky trestného činu a je trestně odpovědná. V tomto kontextu je nutné pod pojmem pachatele trestného činu rozumět nejen osobu, která dokonala trestný čin, ale i osobu, jejíž jednání zůstalo ve stadiu přípravy nebo pokusu, jakož i osobu, která naplnila definici spolupachatele ve smyslu § 23 trestního zákoníku, anebo účastníka ve smyslu § 24 odst. 1 trestního zákoníku.⁷⁸

Lze uzavřít, že pachatelem (subjektem) trestného činu se ve smyslu trestního zákoníku rozumí výlučně fyzická osoba jakožto reálně existující biosociální bytost, která disponuje právní osobností a je způsobilá projeviti vůli. Svěřenský fond představuje umělý konstrukt práva, právní entitu odlišnou od člověka, která nedisponuje právní osobností a není způsobilá jednat (či dokonce zaviněně). Svěřenský fond nelze subsumovat pod definici pachatele vymezenou v trestním zákoníku, a tudíž ani založit jeho trestní odpovědnost ve smyslu tohoto zákona. Uvedený závěr ostatně potvrzuje také odborná literatura.⁷⁹

2.3. Pachatel podle zákona o trestní odpovědnosti právnických osob

Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob upravuje podmínky trestní odpovědnosti právnických osob, tresty a ochranná opatření, která lze za spáchání stanovených trestných činů právnickým osobám uložit, jakož i postup v řízení proti právnickým osobám.⁸⁰ Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob má povahu vedlejšího trestního zákona, který je ve vztahu k trestnímu zákoníku ve vztahu speciality.⁸¹

Právní úprava obsažená v zákoně o trestní odpovědnosti je zvláštní, samostatná a vlastní jen pro právnické osoby. Zákon o trestní odpovědnosti upravuje výlučně trestní odpovědnost právnických osob, neuplatní se tudíž ve vztahu k fyzickým osobám (ani fyzickým osobám podnikajícím).⁸² Fyzická osoba, ať už v postavení člena orgánu právnické osoby, zaměstnance či podnikatele, bude vždy trestně odpovědná výhradně podle trestního zákoníku, případně zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob vymezuje v § 9 odst. 1 pachatele trestného činu jako „*právnickou osobu, které lze přičítat porušení nebo ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem způsobem uvedeným v tomto zákoně.*“ Zároveň v § 9 odst. 2 vymezuje tzv. pachatele nepřímého jako právnickou osobu, která ke spáchání trestného činu užila jiné právnické nebo fyzické osoby. Tato „*zneužitá*“ osoba není za své jednání trestně odpovědná, nebo odpovídá jen omezeně (např. pro nedbalostní trestný čin), anebo alespoň není trestně odpovědná za tentýž trestný čin, nýbrž za jiný trestný čin méně trestný.

⁷⁷ Tamtéž, s. 168.

⁷⁸ ŠÁMAL, Pavel, GRIVNA, Tomáš, BOHUSLAV, Lukáš a kol. *Trestní právo hmotné*. 9. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 171.

⁷⁹ HOLLMANN, Jakub, ELISCHER, David, FLANDERKOVÁ, Markéta a kol. *Svěřenské fondy pro praxi*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2022, s. 232.

⁸⁰ § 1 odst. 1 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob.

⁸¹ § 1 odst. 2 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob.

⁸² Důvodová zpráva k zákonu č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, č. 418/2011 Dz.

V této souvislosti je nezbytné objasnit, co se rozumí pod pojmem právnická osoba ve smyslu zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Ve starší odborné literatuře lze nalézt názor, že „*při úvaze, zda určitý umělý organizační útvar je právnickou osobou podléhající působnosti zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, bude rozhodující, zda tento útvar můžeme vymezit obecnými definičními znaky právnické osoby, které byly uvedeny výše a jimiž jsou právní subjektivita, delikttní způsobilost, vnitřní organizace, majetková autonomie a identifikovatelnost takového útvaru.*“⁸³ Beran považuje tento názor s odkazem na přijetí nového občanského zákoníku za již překonaný. Soudce by dle jeho názoru neměl mít možnost „*svým rozsudkem uznat*“ právnickou osobu dle uvedených pojmových znaků, které jsou právnickým osobám typické. Takové kreativní dotváření právnických osob považuje Beran za nebezpečné a nepřipustné.⁸⁴ Ačkoliv trestněprávní předpisy vymezují některé vlastní definice institutů, které se mnohdy liší od definic daných v soukromém právu, v případě vymezení právnických osob uvedené neplatí. Nebylo by přípustné, aby trestní právo samo „*vytvářelo*“ právnickou osobu. Trestněprávní předpisy nemohou pojmově vymezovat a určovat, co právnickou osobu bude či nebude.⁸⁵ Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob tudíž výslovně nedefinuje pojem právnické osoby, ale přenechává jeho vymezení normám soukromého práva, tedy občanskému zákoníku. Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, právnická osoba ve smyslu § 20 odst. 1 občanského zákoníku představuje organizovaný útvar, o kterém buďto zákon stanoví, že má právní osobnost, anebo jehož právní osobnost zákon uzná. Právnické osoby disponují právní osobností od jejich vzniku do jejich zániku a jsou tedy subjektem práva. Ačkoliv právnické osoby vlastní vůli nemají, tato se dovozuje prostřednictvím vůle členů jejich orgánů. Obdobně se dovozuje delikttní způsobilost právnických osob, tj. odpovědnost v právních vztazích.⁸⁶

Předpokládá se, že pachatelem (subjektem) trestného činu ve smyslu zákona o trestní odpovědnosti právnických osob může být pouze právnická osoba disponující právní osobností, která je způsobilá jednat navenek určitým způsobem prostřednictvím svých zástupců nahrazujících její vůli.⁸⁷ Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob se vztahuje na všechny právnické osoby bez ohledu na způsob jejich vzniku, pokud nejsou výslovně z jeho působnosti vyloučeny.⁸⁸

2.3.1. Odpovědnost založená na přičitatelnosti trestného činu

Právnické osoby jsou umělou právní konstrukcí a z povahy věci představují subjekty práva odlišné od osob fyzických. Právnické osoby nemají vlastní vůli, podle které by mohly jednat.

⁸³ JELÍNEK, Jiří, HERCZEG, Jiří. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou*. 2. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 33.

⁸⁴ BERAN, Karel. Trestní odpovědnost právnických osob z hlediska teorie fikce. *Trestněprávní revue*, 2014, č. 6, s. 112.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ ŠÁMAL, Pavel, DĚDIČ, Jan, GRIVNA, Tomáš a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2018, s. 173.

⁸⁷ Důvodová zpráva k zákonu č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, č. 418/2011 Dz.

⁸⁸ Srov. § 6 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob.

Jak již bylo uvedeno výše, vůle právnických osob se dovozuje od členů jejich orgánů. Dle důvodové zprávy „*vlastní jednání právnické osoby představují ty projevy vůle, které jménem právnické osoby činí její určité orgány nebo zástupci jako fyzické osoby a právní následky spojené s těmito projevy vůle se přičítají přímo právnické osobě jako subjektu práva.*“⁸⁹

Trestní odpovědnost právnických osob je proto založena na tzv. koncepci přičitatelnosti trestného činu. Právnická osoba může být jako pachatel trestně odpovědná jen tehdy, jestliže jí může být jednání fyzické osoby za zákonem stanovených podmínek přičitatelné. Trestní odpovědnost právnických osob je odpovědností subjektivní, přičemž „*zavinění*“ se dovozuje od zavinění fyzické osoby jednající za tuto právnickou osobu, jestliže byly naplněny podmínky pro přičítání jednání dané právnické osobě.⁹⁰ Právní následky takto projevené vůle v podobě úmyslného nebo nedbalostního zavinění fyzické osoby se tak přičítají právnické osobě.

Samotná koncepce trestní odpovědnosti založené na přičitatelnosti trestného činu je vymezena v § 8 odst. 1 ve spojení s odst. 2 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Podstata této koncepce spočívá v tom, že se právnické osobě přičítá protiprávní čin, který byl spáchán v jejím zájmu⁹¹ či v rámci její činnosti,⁹² a to:

- statutárním orgánem nebo členem statutárního orgánu, anebo jinou osobou ve vedoucím postavení v rámci právnické osoby, která je oprávněna jménem nebo za právnickou osobu jednat,
- osobou ve vedoucím postavení v rámci právnické osoby, která u této právnické osoby vykonává řídicí nebo kontrolní činnost,
- osobou, která vykonává rozhodující vliv na řízení této právnické osoby, jestliže její jednání bylo alespoň jednou z podmínek vzniku následku zakládajícího trestní odpovědnost právnické osoby, anebo
- zaměstnancem nebo osobou v obdobném postavení⁹³ při plnění pracovních úkolů na podkladě rozhodnutí, schválení nebo pokynu orgánů právnické osoby nebo osob jmenovaných výše anebo proto, že orgány právnické osoby nebo osoby jmenované výše neprovedly taková opatření, která měly provést podle jiného právního předpisu nebo která po nich lze spravedlivě požadovat, zejména neprovedly povinnou nebo potřebnou kontrolu nad činností zaměstnanců nebo jiných osob, jimž jsou nadřizeny, anebo

⁸⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, č. 418/2011 Dz.

⁹⁰ ŠÁMAL, Pavel, GRÍVNA, Tomáš, BOHUSLAV, Lukáš a kol. *Trestní právo hmotné*. 9. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 50.

⁹¹ Trestný čin je spáchán v zájmu právnické osoby, jestliže z něj právnické osobě plyne majetkový prospěch, imaterální či jakákoli jiná výhoda. In: Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 11. 2015, sp. zn. 8 Tdo 627/2015.

⁹² Trestný čin je spáchán v rámci činnosti právnické osoby, jestliže souvisí s předmětem její činnosti nebo podnikání (jak bývá zpravidla vymezeno v zakladatelském právním jednání, právním předpise apod.). Nezáleží přitom na okolnosti, zda z daného trestného činu má právnická osoba nějaký prospěch či výhodu. In: Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2017, sp. zn. 8 Tdo 924/2017.

⁹³ Pod označením „*osoba v obdobném postavení*“ se rozumí, např. člen družstva s pracovním poměrem k družstvu, zaměstnanec agentury práce aj. ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 211-212.

neučinily nezbytná opatření k zamezení nebo odvrácení následků spáchaného trestného činu.

Předpokladem založení trestní odpovědnosti právnické osoby je naplnění alespoň jednoho z výše uvedených stanovených vztahů jednání, pokud jednání takové fyzické osoby bylo v zájmu právnické osoby nebo v rámci její činnosti. V praxi je nicméně obvyklé, že dochází k naplnění vícero či všech těchto formálních podmínek přičitatelnosti současně.⁹⁴ Každá z výše uvedených osob se může dopustit protiprávního jednání samostatně, avšak tyto osoby mohou také jednat společně nebo ve vzájemné návaznosti, a to současně nebo postupně.

Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob předpokládá, že právnickou osobu lze postihnout i v situaci, kdy se nepodaří zjistit, která konkrétní fyzická osoba spáchala trestný čin.⁹⁵ Důvodem, proč se nepodaří prokázat, která konkrétní fyzická osoba spáchala trestný čin, může být např. složitá organizační struktura právnické osoby, dělba pravomocí apod.⁹⁶ Trestní odpovědnost právnické osoby není závislá na tom, zda je možné zjistit jednající fyzickou osobu nebo ji dokonce odsoudit za spáchaný trestný čin. V této souvislosti však musí rozhodná skutková zjištění poskytovat dostatečný podklad ke spolehlivému závěru, že určitá fyzická osoba, byť neznámá či neztotožněná, spáchala protiprávní čin v zájmu právnické osoby nebo v rámci její činnosti.⁹⁷

Právnická osoba bude za splnění shora uvedených podmínek trestná nejen v případě dokonání trestného činu, ale i v případě jeho pokusu či přípravy zvláště závažného zločinu, je-li trestná. Právnické osobě se přičítá protiprávní čin taktéž za zvláštních okolností, jestliže:

- k jednání uvedenému došlo před vznikem právnické osoby,
- právnická osoba sice vznikla, ale soud rozhodl o neplatnosti této právnické osoby,
- právní jednání, které mělo založit oprávnění k jednání za právnickou osobu, je neplatné nebo neúčinné, nebo
- jednající fyzická osoba není za takový trestný čin trestně odpovědná.

Naopak právnické osobě nelze přičítat trestný čin, který byl sice spáchán jednající fyzickou osobou v rámci činnosti právnické osoby, avšak na úkor této právnické osoby. Obecně platí, že právnická osoba odpovídá za volbu fyzických osob oprávněných za ni jednat, avšak v takovém případě zpravidla není možné dovodit spáchání trestného činu touto právnickou osobou.⁹⁸

Z výše uvedeného vyplývá, že pachatelem (subjektem) trestného činu ve smyslu zákona o trestní odpovědnosti právnických osob může být pouze právnická osoba. Předpokládá se přitom, že se jedná o právnickou osobu, která disponuje právní osobností a deliktní způsobilostí. Svěřenský fond byl již v předchozí kapitole striktně vymezen vůči právnické osobě, z čehož lze vyvodit závěr, že nemůže naplnit definici pachatele dle zákona o trestní odpovědnosti právnických osob.

⁹⁴ ŽDÁRSKÝ, Zbyněk. K některým aplikačním souvislostem zákona o trestní odpovědnosti právnických osob z pohledu teorie i praxe. *Trestněprávní revue*, 2020, č. 1, s. 3.

⁹⁵ § 8 odst. 3 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob.

⁹⁶ Důvodová zpráva k zákonu č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, č. 418/2011 Dz.

⁹⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. 6. 2016, sp. zn. 5 Tdo 784/2016.

⁹⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2016, sp. zn. 8 Tdo 972/2016.

Úvahy o rozšíření ustanovení zákona o trestní odpovědnosti právnických osob upravujících pachatelství i na jiné právní entity by byly nepřípustné. V takovém případě by se nejednalo o extenzivní výklad pojmu pachatel v rámci jeho mezí, nýbrž o užití analogie a rozšiřování obsahu tohoto pojmu nad rámec jeho mezí.⁹⁹ Uvedené by bylo v rozporu se zásadou zákonnosti (a konkrétně atributem „*nullum crimen sine lege stricta*“), jelikož by tímto postupem docházelo k nepřípustnému rozšiřování podmínek trestní odpovědnosti v neprospěch „*pachatele*“.¹⁰⁰ Opačná interpretace příslušných ustanovení zákona o trestní odpovědnosti právnických osob by představovala postup *contra legem*. Nad rámec uvedeného je vhodné doplnit, že svěrenský fond na rozdíl od právnické osoby není subjektem práva, a proto by ani nebylo možné uvažovat o přičítání škodlivého následku trestného činu. Odborná literatura rovněž přisvědčuje závěru, že se na svěrenský fond neaplikuje zákon o trestní odpovědnosti právnických osob, a tudíž nemůže být ve smyslu tohoto zákona dovozována jeho trestní odpovědnost.¹⁰¹ Obdobně pobočky, odštěpné závody a jiné organizační složky závodu nejsou právnickými osobami a nedisponují právní osobností, a proto nemohou být trestně odpovědné podle zákona o trestní odpovědnosti právnických osob.¹⁰²

2.4. Dílčí závěr

Již v předchozí kapitole bylo uzavřeno, že svěrenský fond představuje právní entitu – umělý konstrukt práva. Svěrenský fond však není právnickou osobou ani nedisponuje právní osobností, a proto nemůže být subsumován pod ustanovení definující pachatele trestného činu dle trestního zákoníku či zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Uvedené předpisy předpokládají, že se jedná o fyzickou či právnickou osobu, která disponuje právní osobností (je tedy subjektem práva). Úvahy o použití analogie a dovození trestní odpovědnosti svěrenského fondu by byly v této souvislosti nepřípustné.

Je však nesporné, že v úvahu přichází trestní odpovědnost osob zúčastněných na svěrenském fondu, ať už se jedná o osobu zakladatele, svěrenského správce, obmyšleného či osoby vykonávající dohled nad správou.

3. Rizika zneužití svěrenského fondu k páchání trestné činnosti

Institut svěrenského fondu je obdobně jako právnické osoby považován za rizikový nástroj, který je zneužitelný k páchání trestné činnosti.¹⁰³ Právní úprava svěrenského fondu byla již od

⁹⁹ ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 135.

¹⁰⁰ ŠÁMAL, Pavel, GRÍVNA, Tomáš, BOHUSLAV, Lukáš a kol. *Trestní právo hmotné*. 9. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 79.

¹⁰¹ FENYK, Jaroslav, SMEJKAL, Ladislav, BÍLÁ, Irena *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim: Komentář*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 9; HOLLMANN, Jakub, ELISCHER, David, FLANDERKOVÁ, Markéta a kol. *Svěrenské fondy pro praxi*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2022, s. 234; ŠELLENG, Dalibor. *Právnická osoba jako pachatel trestného činu*. Praha: Leges, 2019, s. 18.

¹⁰² FENYK, Jaroslav, SMEJKAL, Ladislav, BÍLÁ, Irena *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim: Komentář*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 8.

¹⁰³ Moneyval Mutual Evaluation Report of Czech Republic z prosince 2018. Dostupné z: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Mutualevaluations/Mer-czech-republic-2018.html>

samotného počátku zakotvení tohoto institutu v českém právním řádu značně kritizována ze strany Ministerstva financí, Ministerstva vnitra, Vrchního státního zastupitelství v Praze¹⁰⁴ či Finančního analytického úřadu.¹⁰⁵ V rámci odborné veřejnosti dokonce zazněly návrhy na zrušení institutu svěřenského fondu.¹⁰⁶

Jako problematické aspekty svěřenských fondů byly v minulosti považovány zejména anonymita osob zúčastněných na svěřenském fondu a související netransparentnost vlastnické struktury, absence centrální evidence svěřenských fondů a nedostupnost statutu. V odborné literatuře bylo poukazováno na možnost zneužití svěřenského fondu ke skrývání identity skutečného vlastníka.¹⁰⁷ Absence centrální evidence svěřenských fondů zapříčinila nedostupnost základních údajů ohledně svěřenských fondů a jejich statutů, které by osvědčovaly vztahy mezi konkrétními osobami a svěřenskými fondy, což umožnilo osobám zúčastněným na svěřenském fondu zůstat v anonymitě. Orgány veřejné moci navíc neměly ani přesná data ohledně počtu vzniklých svěřenských fondů.¹⁰⁸ Ostatně samotná důvodová zpráva k občanskému zákoníku uvádí, že zásadním rozdílem mezi svěřenskými fondy a nadacemi je kromě nedostatku právní osobnosti, dočasného trvání a větší variability účelu, právě zásadní absence veřejnoprávního dohledu nad svěřenskými fondy.¹⁰⁹ Uvedený stav byl považován za zřejmě nežádoucí a v této souvislosti vyvstávaly požadavky na zavedení evidenční struktury svěřenských fondů tak, aby se nestaly neprůhledným nástrojem pro legalizaci výnosů z trestné činnosti.¹¹⁰ V reakci na naléhavé připomínky Ministerstva financí, Ministerstva vnitra a Vrchního státního zastupitelství v Praze byla přijata novela občanského zákoníku, zákona o veřejných rejstřících a některých dalších zákonů,¹¹¹ která zavedla evidenci svěřenských fondů a související povinnost zápisu svěřenských fondů do této evidence. Předmětná změna právní úpravy si kladla za cíl zvýšení transparentnosti vlastnické struktury svěřenských fondů a snížení potenciálu jejich zneužití k páčání trestné činnosti.¹¹²

¹⁰⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 460/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, a další související zákony, č. 460/2016 Dz.

¹⁰⁵ Č. j. MF-91471/2013/24. Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/Pokyn-MF_c-003_2013-10-29_Finančního-analytického-úřadu-Ministerstva-financí.pdf

¹⁰⁶ PASEKOVÁ, Eva. *Marvanová s Bradáčovou proti fondům, Polčák nevěřil svým uším* [online]. 2014 [cit. 12. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.ceska-justice.cz/2014/05/marvanova-s-bradacovou--proti-fondum-polcak-neveril-svym-usim/>

¹⁰⁷ KOSTOHRÝZ, Milan, MIKULÁŠ, Jan. *Anonymita skutečného vlastnictví a její zneužívání*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2013, s. 21.

¹⁰⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 460/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, a další související zákony, č. 460/2016 Dz.

¹⁰⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, č. 89/2012 Dz.

¹¹⁰ BÁLEK, Jiří. *Rozhovor: Lenka Bradáčová - Chceme-li rychlejší trestní řízení, musíme udělat i nepopulární změny* [online]. 2014 [cit. 5. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.pravni prostor.cz/clanky/trestni-pravo/rozhovor-lenka-bradacova-2014>

¹¹¹ Zákon č. 460/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, a další související zákony.

¹¹² Důvodová zpráva k zákonu č. 460/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, a další související zákony, č. 460/2016 Dz.

Za problematický byl rovněž považován stav toho času platné a účinné právní úpravy v oblasti zajišťování majetku, neboť v době jejího přijetí ještě nebyl institut svěřenského fondu součástí právního řádu. Bradáčová v této souvislosti uvedla: „*Jako jedno z rizik pojmáme například institut svěřenských fondů, který je pro české právo novým a úplně nekoresponduje s předpisy o zajišťování majetku. Svěřenské fondy znají majetek bez vlastníka, s čímž si ve vztahu k trestním předpisům neumíme prozatím poradit.*“¹¹³ Za účelem odstranění tohoto nevyhovujícího stavu právní úpravy byla přijata novela trestního zákoníku, trestního řádu a dalších souvisejících právních předpisů.¹¹⁴ Ustanovení trestního zákoníku upravující ochranné opatření zabránění věci a zabránění náhradní hodnoty bylo doplněno tak, aby bylo možné postihnout i věci, jež jsou součástí majetku svěřenského fondu a jsou nástrojem nebo výnosem z trestné činnosti nebo náhradní hodnotou za ně.¹¹⁵ Rovněž ustanovení trestního řádu byla s ohledem na specifickou konstrukci svěřenského fondu, který není právnickou osobou a majetek v tomto fondu zároveň nemá žádného vlastníka, novelizována tak, aby mohlo dojít k zajištění, správě a odčerpání majetku v tomto svěřenském fondu, jestliže do něj plyne majetek mající původ v trestné činnosti.¹¹⁶

Obdobně jako trusty a jiné trust-like entity typické pro právní řády v zemích common law byl svěřenský fond považován za rizikový nástroj zneužitelný k páčání trestných činů legalizace výnosů z trestné činnosti či financování terorismu.¹¹⁷ Pokud jde o možnost zneužití svěřenského fondu k páčání trestného činu legalizace výnosů z trestné činnosti, bylo již výše naznačeno, že je považován za nástroj vysoce rizikový a zneužitelný v této oblasti.¹¹⁸ Trestný čin legalizace výnosů z trestné činnosti či financování terorismu představují velmi závažnou trestnou činnost, avšak nejedná se o jediné možné způsoby zneužití institutu svěřenského fondu. Teoretické riziko zneužití svěřenského fondu jako nástroje k páčání trestné činnosti lze nalézt také ve vztahu k jiným trestným činům, jako je např. trestný čin podvodu¹¹⁹, poškození věřitele¹²⁰, korupční či daňové trestné činy.

¹¹³ BRADÁČOVÁ, Lenka In: BÁLEK, Jiří. *Rozhovor: Lenka Bradáčová - Chceme-li rychlejší trestní řízení, musíme udělat i nepopulární změny* [online]. 2014 [cit. 5. 1. 2023]. Dostupné z: <https://www.pravni prostor.cz/clanky/trestni-pravo/rozhovor-lenka-bradacova-2014>

¹¹⁴ Zákon č. 86/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věci v trestním řízení a o změně některých zákonů, a další související zákony.

¹¹⁵ Důvodová zpráva k zákonu č. 86/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věci v trestním řízení a o změně některých zákonů, a další související zákony, č. 86/2015 Dz.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Č. j. MF-91471/2013/24. Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/Pokyn-MF_c-003_2013-10-29_Financniho-analytickeho-utvaru-Ministerstva-financi.pdf

¹¹⁸ Č. j. MF-91471/2013/24. Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/Pokyn-MF_c-003_2013-10-29_Financniho-analytickeho-utvaru-Ministerstva-financi.pdf; KOCÍ, Miloš. Institut svěřenského fondu v NOZ. *Bulletin advokacie*, 2014, č. 1-2, s. 32.

¹¹⁹ Viz např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 10. 2021, sp. zn. 8 Tdo 906/2021.

¹²⁰ Viz např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 1. 2022, sp. zn. 5 Tdo 1273/2021.

4. Předcházení páčání trestné činnosti prostřednictvím svěřenského fondu

V předchozí kapitole bylo rozebráno, že svěřenský fond může být obdobně jako právnické osoby zneužitelný k páčání trestné činnosti. Trestná činnost, resp. kriminalita představuje vysoce společensky závažnou protiprávní činnost, která ohrožuje či porušuje trestním zákonem chráněné právní statky. Rizikům zneužití svěřenského fondu k páčání kriminality je potřeba cílevědomě a efektivně předcházet, omezovat je a v ideálním případě zcela eliminovat. V oblasti boje s trestnou činností je takový proces realizován prostřednictvím kontroly kriminality, která zahrnuje „*všechny společenské instituce, strategie a sankce, jejichž cílem je dosažení konformity chování v oblasti regulované normami trestního práva.*“¹²¹

Kontrola kriminality se uplatňuje v podobě represe (opatření potlačujících trestnou činnost) a prevence (opatření trestné činnosti předcházejících). Trestní represe a prevence tvoří dva základní, samostatné a nenahraditelné subsystémy kontroly kriminality. Oba subsystémy se však vzájemně doplňují, neboť účinná preventivní opatření snižují potřebu trestní represe a zároveň uplatňování trestní represe posiluje prevenci. Proto se v této souvislosti hovoří o kontrole kriminality jako o „*jednotě represe a prevence*“.¹²²

Trestní represe představuje jeden z nástrojů přispívajících ke kontrole kriminality, přičemž účelem trestu je chránit společnost před trestnou činností, zabránit pachatelům pokračovat v další trestné činnosti, zajistit výchovu a nápravu pachatelů a v neposlední řadě též výchovně působit na ostatní členy společnosti.¹²³ Pojem prevence pochází z latinského „*praevenire*“ a lze jej definovat jako určitý zákrok předem, opatření, která mají předejít vzniku nějakého nežádoucího jevu.¹²⁴ Prevence zahrnuje veškerá opatření nerepresivního charakteru, tj. veškeré aktivity vyvíjené státními, veřejnoprávními a soukromoprávními subjekty směřující k předcházení páčání kriminality, resp. zmenšování jejího rozsahu, závažnosti a jejích následků.¹²⁵ Preventivní strategie se stávají rovnocennou, a dokonce upřednostňovanou složkou kontroly kriminality. Obecným pravidlem platí, že je efektivnější negativním jevům předcházet, než je následně složitě napravovat, což ostatně platí i pro předcházení páčání trestné činnosti.¹²⁶

4.1. Preventivní opatření snižující rizika zneužití svěřenského fondu

V rámci předchozí kapitoly věnující se vymezení rizik zneužití svěřenského fondu k páčání trestné činnosti již bylo naznačeno, že od doby jeho zavedení do českého právního řádu došlo k zásadním změnám právní úpravy, které měly za cíl snížit potenciál zneužití tohoto

¹²¹ ZAPLETAL, Josef. *Prevence kriminality*. 2. přepracované vydání. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2005, s. 7.

¹²² Tamtéž.

¹²³ FIRSTOVÁ, Jana, ZÁMEK, David. *Prevence kriminality - nedílná součást systému vnitřní bezpečnosti*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 59.

¹²⁴ Tamtéž, s. 57.

¹²⁵ SVATOŠ, Roman. *Prevence kriminality. Druhé aktualizované vydání*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2016, s. 9.

¹²⁶ FIRSTOVÁ, Jana, ZÁMEK, David. *Prevence kriminality - nedílná součást systému vnitřní bezpečnosti*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 56.

institutu. Tyto změny byly významně ovlivněny kritikou svěrenského fondu a souvisejícími požadavky na novelizaci právní úpravy ze stran zástupců justice, ministerstev a dalších subjektů. Vývoj české právní úpravy související s předcházením páchaní trestné činnosti prostřednictvím svěrenského fondu byl zároveň velmi výrazně ovlivněn unijní legislativou.

Základem pro úspěšné nastavení „politiky“ prevence je v první řadě zavedení účinných a transparentních pravidel a opatření, dostatečná informovanost adresátů právních norem a podpora jednání konformního s takto nastavenými pravidly.¹²⁷ Kromě zajištění dostatečné informovanosti, prezentování „best practice“ v jednotlivých odvětvích práva a kontrolování dodržování nastavených pravidel, má prevence svůj zásadní potenciál též v evidování subjektů a vykonávání dohledu nad nimi. Regulační úřady disponují příslušnými pravomocemi a v případě nesplnění evidenční povinnosti ze strany povinných subjektů též represivními nástroji. Na unijní i tuzemské úrovni se projevuje tendence rozkrývání vlastnických struktur (nejen) svěrenských fondů a odstraňování anonymity osob na něm zúčastněných, k čemuž má sloužit evidence svěrenských fondů a evidence skutečných majitelů. Zavedení těchto evidencí je projevem principu soustavnosti a mezinárodní spolupráce v oblasti prevence.

Významným nástrojem v oblasti předcházení páchaní trestné činnosti (nejen) prostřednictvím svěrenského fondu jsou opatření dle zákona o některých opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu. Právní úprava zmíněného zákona a z něj vyplývající opatření jsou výrazným projevem principu cílenosti prevence. Povinné osoby ve smyslu uvedeného zákona jsou nadány některými právy a povinnostmi při uplatňování opatření, která mají za cíl zabránit zneužívání finančního systému k legalizaci výnosů z trestné činnosti a k financování terorismu a současně mají napomoci k vytvoření podmínek pro odhalování takového jednání.

V širším významu lze zmínit opatření, která se sice primárně neaplikují na svěrenský fond, nicméně mohou nepřímou napomáhat ke snižování rizika páchaní protiprávní činnosti prostřednictvím svěrenského fondu. Prevence kriminality totiž není omezena záběrem pouze trestního práva, nýbrž působí interdisciplinárně. Navíc je ovládaná principem komplexnosti preventivního působení, cílí tedy na zapojení co nejširšího okruhu subjektů a objektů prevence, jakož i na různorodost preventivních postupů.¹²⁸ V první řadě se jedná o některé normy zákona o obchodních korporacích¹²⁹ použitelné na obchodní korporace, jejichž podíl je součástí majetku svěrenského fondu. Účelem těchto soukromoprávních norem je zajistit vysokou míru transparentnosti struktur obchodních korporací a jejich činnosti, což snižuje riziko páchaní protiprávní činnosti. V této souvislosti jsou relevantní také zákonné požadavky při zadávání veřejných zakázek¹³⁰ či poskytování dotací a návratných finančních výpomocí.¹³¹ V neposlední řadě je možné uvést opatření v souvislosti s prokazováním

¹²⁷ NÁHLOVSKÁ, Lenka. *Kriminalita právnických osob - etiologie a prevence*. Praha: Leges, 2021, s. 173-174.

¹²⁸ ZAPLETAL, Josef. *Prevence kriminality*. 2. přepracované vydání. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2005, s. 31-32.

¹²⁹ Např. institut zprávy o vztazích ve smyslu § 82 zákona o obchodních korporacích.

¹³⁰ § 122 odst. 4 ve spojení s 7 písm. a) zákona č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek.

¹³¹ § 14 odst. 3 písm. e) bod 2. zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla); § 10a odst. 3 písm. f) bod 2. zákona č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů.

původu majetku, která mohou být za relevantních okolností aplikovatelná na zakladatele svěřenského fondu anebo osoby obmyšlené.¹³²

5. Úvahy de lege ferenda

V rámci předchozího pojednání věnujícímu se posouzení svěřenského fondu jako pachatele (subjektu) trestného činu bylo zhodnoceno, že svěřenský fond nelze subsumovat pod příslušná ustanovení trestního zákoníku či zákona o trestní odpovědnosti právnických osob vymezující pojem pachatele trestného činu a nelze tak dovodit jeho trestní odpovědnost. Od doby zakotvení institutu svěřenského fondu v českém právním řádu došlo k významným změnám právní úpravy, které si kladly za cíl zvýšit transparentnost vlastnických struktur svěřenských fondů a odstranit anonymitu osob na něm zúčastněných, a co více předcházet zneužití tohoto institutu k páčání trestné činnosti. Zároveň došlo k novelizaci trestních předpisů tak, aby bylo možné postihnout majetek ve svěřenském fondu, který je nástrojem nebo výnosem z trestné činnosti nebo náhradní hodnotou za ně.

I přes uvedené novelizace relevantní právní úpravy je však zřejmé, že nelze vyloučit riziko zneužití svěřenských fondů k páčání nelegální činnosti. Otázkou tedy zůstává, zda by bylo vhodné a účelné přistoupit ke změně aktuální právní úpravy a rozšířit působnost trestních zákonů také na institut svěřenského fondu, přičemž není pochyb, že na vědecké úrovni představuje tato problematika téma diskutované.¹³³

V zahraničních právních úpravách není neobvyklé, že se trestní odpovědnost vztahuje taktéž na subjekty bez právní osobnosti. V této souvislosti lze zmínit polskou právní úpravu, která zavádí trestní odpovědnost také na tzv. hromadné subjekty, které zahrnují právnické osoby, organizace bez právní osobnosti, státní orgány a orgány místní samosprávy. Rakouská právní úprava připouští kromě trestní odpovědnosti právnických osob taktéž odpovědnost jiných kolektivních struktur, které nemají vlastní právní subjektivitu. Dále lze zmínit jako příklad nizozemskou právní úpravu, která také umožňuje postih kolektivních subjektů bez právní osobnosti.¹³⁴ Zpravidla se však jedná o subjekty, jimž analogické subjekty v České republice mají právní subjektivitu, anebo v českém právu nemají obdobu. Naopak není v zahraničních právních řádech běžné podřizovat trusty, trust-like entity a jiné obdoby svěřenských fondů trestní odpovědnosti.

Na odborné úrovni byla již několikrát diskutována možnost zavedení trestní odpovědnosti svěřenského fondu.¹³⁵ V rámci odborné literatury¹³⁶ lze nalézt úvahy o zavedení právní fikce

¹³² Ve smyslu zákona č. 321/2016 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s prokazováním původu majetku.

¹³³ BÁLEK, Jiří. *Rozhovor: Svěřenské fondy z hlediska právní komparistiky* [online]. 2014 [cit. 10. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/rekodifikace/sverenske-fondy>

¹³⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, č. 418/2011 Dz.

¹³⁵ HOLLMANN, Jakub, ELISCHER, David, FLANDERKOVÁ, Markéta a kol. *Svěřenské fondy pro praxi*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2022, s. 234-235; TURNHÖFER Michal. Plzeň: 2016. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, s. 60.

¹³⁶ HOLLMANN, Jakub, ELISCHER, David, FLANDERKOVÁ, Markéta a kol. *Svěřenské fondy pro praxi*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2022, s. 235.

v trestních předpisech, která by stanovila, že se na svěřenský fond pohlíží jako na právnickou osobu. Na základě této právní fikce by se fingovala právní osobnost svěřenského fondu, obdobně jako je tomu v daňových předpisech. Taková argumentace podle názoru autorky není příliš přiléhavá a nalézání podobnosti mezi předpisy v daňovém a trestním právu není na místě. Daňové i trestní předpisy mají z povahy věci rozdílný účel a smysl, přičemž zavedení fikce v daňových předpisech má své opodstatnění. Bez takovéto fikce by bylo velice obtížné nalézt funkční mechanismus, na základě kterého by mohl být majetek ve svěřenském fondu zdaňován, neboť je zcela autonomní a není ve vlastnictví žádné osoby.

V odborné literatuře je poukazováno na společenskou škodlivost zneužití svěřenského fondu a současně je vyzdvihována potřeba naplnění smyslu a účelu trestního práva, zejména za situace, pokud má být svěřenský fond zřízen *apriori* za účelem páchaní trestné činnosti. Autoři se na tomto místě částečně kloní k závěru, že by za takových okolností nemohl svěřenský fond vzniknout.¹³⁷ V této souvislosti autorka tohoto článku zastává názor, že takový svěřenský fond nemůže nikdy platně vzniknout. Rozdílně od úpravy právnických osob¹³⁸ by svěřenský fond nevznikl ani v případě, že by byl již zapsán do evidence svěřenských fondů. Nástroje trestního práva přitom nemají sloužit pro účely „*pouhého vyčištění*“ evidence, na místě je užít nástrojů mimotrestního práva. Stále je však na místě uvažovat o trestní odpovědnosti osob zúčastněných na svěřenském fondu.

Ačkoliv je evidentní, že nelze zcela vyloučit riziko zneužití svěřenského fondu k páchaní protiprávní činnosti, zavedení trestní odpovědnosti svěřenského fondu by bylo dle názoru autorky nevhodné a nekoncepční. Jistou paralelu lze shledávat se závodem ve smyslu § 502 občanského zákoníku. Ačkoliv význam závodu na páchaní trestné činnosti právnické osoby je významný, stejně jako svěřenský fond není nadán právní osobností, a proto ani nelze uvažovat o jeho trestní odpovědnosti.¹³⁹ Zavedení trestní odpovědnosti svěřenského fondu by popřelo samotnou povahu svěřenského fondu jakožto institutu věcných práv. Svěřenský fond představuje určitou strukturu majetku a práv a povinností, přičemž jakožto umělý konstrukt práva není schopen projevit vůli a na rozdíl od právnických osob mu ani nelze vůli přičítat, neboť není subjektem práva. Nelze opomíjet, že právní řád, byť je pomyslně vnitřně diferencovaný na jednotlivá právní odvětví, tvoří jednotu a jako s takovým je třeba s ním zacházet. V záležitostech trestního práva by tak nemělo být odhlíženo od aspektů práva soukromého a vice versa.¹⁴⁰

Vzhledem k uvedenému autorka uzavírá, že v současné době není na místě uvažovat o zavedení trestní odpovědnosti svěřenského fondu. Opačný názor zákonodárce a vývoj legislativy směrem k zavedení trestní odpovědnosti svěřenského fondu nicméně vyloučit nelze. Současně není vyloučeno, že v budoucnu vyvstane povinnost zavedení trestní odpovědnosti svěřenského fondu či obdobných entit pro Českou republiku z mezinárodních závazků. Ostatně není to tak dávno, kdy se zavedení trestní odpovědnosti právnických

¹³⁷ HOLLMANN, Jakub, ELISCHER, David, FLANDERKOVÁ, Markéta a kol. *Svěřenské fondy pro praxi*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2022, s. 234-235.

¹³⁸ Srov. § 128 občanského zákoníku.

¹³⁹ ČEP, David. *Trestní odpovědnost právnické osoby a člen statutárního orgánu, aneb, Vytýkatelnost protiprávního činu člena statutárního orgánu právnické osobě*. Brno: Masarykova univerzita, 2020, s. 43.

¹⁴⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 8. 11. 2001, sp. zn. IV. ÚS 564/2000.

osob jevílo jako nemyslitelné, a nyní je institut trestní odpovědnosti právnických osob plnohodnotnou součástí našeho právního řádu. V takovém případě by bylo nezbytné přistoupit k významnějším změnám pojetí institutu svěřenského fondu, anebo přepracování konstrukce právní osobnosti (případně obojího současně). V tomto ohledu by se dalo uvažovat o zavedení tzv. „*právní quasi-osobnosti*“, o které se zmiňuje Pelikánová.¹⁴¹ Kromě rozlišování právní osobnosti fyzických a právnických osob, by tato pomyslná „*třetí kategorie*“ právní osobnosti mohla připadat svěřenským fondům a jiným institutům, které sice nemají povahu subjektu, avšak nejsou ani pasivním objektem. Na základě této konstrukce by svěřenský fond mohl v omezeném rozsahu disponovat právy a komplementárně též povinnostmi, a tudíž odpovídat za případné právní následky i v trestněprávní rovině.

Závěr

Institut svěřenského fondu byl od samotného počátku zakotven v českém právním řádu považován za rizikový instrument, který je zneužitelný k protiprávní činnosti. Ačkoliv došlo k zásadním změnám právní úpravy, které měly za cíl snížit rizika zneužití tohoto institutu, nelze zcela vyloučit jeho potenciál k páchání trestné činnosti. Je tak nasnadě otázka, zda může být svěřenský fond považován ze pachatele (subjekt) trestného činu. Uvedená problematika byla v rámci tohoto článku podrobně rozebrána a závěrem lze přistoupit ke zhodnocení pracovních hypotéz a cílů, které byly stanoveny v souvislosti s předmětem zkoumání.

V úvodu si autorka vytyčila za cíl vymezit institut svěřenského fondu, definovat pojem pachatele ve smyslu trestního zákoníku a zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a v této souvislosti zhodnotit, zda může být svěřenský fond subsumován pod příslušná ustanovení upravující pachatelství. V prvním kroku byla provedena právně-teoretická analýza svěřenského fondu se zvláštním důrazem na vymezení tohoto institutu v kontextu právnických osob a posouzení problematiky právní osobnosti. Zhodnocení vztahu svěřenského fondu k právnickým osobám a právní úpravě osob v občanském zákoníku, jakož i objasnění související problematiky právní osobnosti bylo totiž esenciálním předpokladem pro vyřešení samotného merita tohoto článku. Svěřenský fond lze definovat jako právní entitu či určitou strukturu majetku a práv s tímto souvisejících. Svěřenský fond sice v mnoha ohledech vykazuje znaky charakteristické pro právnické osoby, tato skutečnost ale sama o sobě neznamená, že byl měl být uznán za právnickou osobu. Na základě analýzy systematického zařazení svěřenského fondu do úpravy absolutních majetkových práv, záměru zákonodárce a komparace se zahraniční právní úpravou autorka dospěla k závěru, že český zákonodárce po vzoru quebecké právní úpravy institutu fiducie svěřenskému fondu nepřiznal status právnické osoby. S odlišením svěřenského fondu od právnické osoby úzce souvisí otázka právní osobnosti a zhodnocení, zda může být svěřenský fond subjektem práva. Zákonodárce přiznává právní osobnost pouze fyzickým a právnickým osobám, z čehož plyne, že svěřenský fond nedisponuje právní osobností a není tak subjektem práva. Uvedený závěr stvrzuje též důvodová zpráva k občanskému zákoníku a aktuální soudní judikatura. Ačkoliv

¹⁴¹ PELIKÁNOVÁ, Irena. Právnické osoby a jiné entity v právu unijním a českém. In: ZOUFALÝ, Vladimír. XXVI. Karlovarské právnícké dny: 14.-16.6.2018. Praha: Leges, 2018, s. 339.

lze nalézt v odborné literatuře i opačné tvrzení, většinový názor odborné veřejnosti tenduje k závěrům, že svěrenský fond nedisponuje statusem právnické osoby ani právní osobností.

V další části článku byla detailně rozebrána legální definice pojmu pachatel vymezená v trestním zákoníku a v zákoně o trestní odpovědnosti právnických osob. Trestní zákoník se sice výslovně neomezuje na úpravu trestní odpovědnosti fyzických osob, ale pachatelem trestného činu ve smyslu tohoto zákona může být pouze fyzická osoba. Před přijetím zákona o trestní odpovědnosti právnických osob bylo uvedené tvrzení dovozováno z úpravy pachatelství a spolupachatelství, účastenství a zejména z úpravy odpovědnosti za zavinění. Pachatelem ve smyslu trestního zákoníku se tak rozumí výlučně fyzická osoba, která svým protiprávním jednáním naplnila všechny znaky trestného činu a je trestně odpovědná. Trestní odpovědnost fyzických osob je koncipovaná jako odpovědnost subjektivní, přičemž jedním z předpokladů založení trestní odpovědnosti dle trestního zákoníku je vázanost odpovědnosti pachatele na úmyslné nebo nedbalostní zavinění. Svěrenský fond jakožto umělý konstrukt práva tudíž nemůže naplnit definici pachatele ve smyslu trestního zákoníku, kterým může být jen člověk jako reálně existující biosociální bytost.

Pachatelem trestného činu ve smyslu zákona o trestní odpovědnosti právnických osob může být pouze právnická osoba. Vymezení pojmu právnická osoba je ponecháno normám soukromého práva, jelikož není přípustné, aby trestní právo samo „vytvářelo“ právnickou osobu a určovalo, jaké entity pod tento pojem spadají. Pachatelem se tedy rozumí právnická osoba ve smyslu § 20 odst. 1 občanského zákoníku, která disponuje právní osobností a deliktní způsobilostí a je způsobilá jednat určitým způsobem navenek prostřednictvím svých zástupců nahrazujících její vůli. Trestní odpovědnost právnických osob je odpovědností subjektivní založenou na tzv. koncepci přičitatelnosti trestného činu. To znamená, že právnická osoba může být jako pachatel trestně odpovědná jen tehdy, jestliže jí může být jednání fyzické osoby za zákonem stanovených podmínek přičitatelné. Právnická osoba nemůže sama projevit vůli, ale tato se dovozuje od zástupců nahrazujících její vůli, a proto se i „zavinění“ dovozuje od zavinění fyzické osoby jednající za tuto právnickou osobu, jestliže byly naplněny podmínky pro přičítání jednání dané právnické osobě. Vzhledem k tomu, že byl svěrenský fond v rámci předchozích kapitol striktně vymezen vůči právnické osobě, lze vyvodit závěr, že nemůže naplnit definici pachatele dle zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Svěrenský fond na rozdíl od právnické osoby není subjektem práva, a proto by ani nebylo možné uvažovat o přičítání trestného činu některé z osob zúčastněných na svěrenském fondu. Úvahy o aplikaci ustanovení zákona o trestní odpovědnosti právnických osob upravujících pachatelství i na jiné právní entity na základě analogie by byly nepřípustné.

Lze uzavřít, že svěrenský fond není *de lege lata* považován za pachatele (subjekt) trestného činu, neboť nesplňuje požadavky legální definice dané trestním zákoníkem ani zákonem o trestní odpovědnosti právnických osob. Je však nesporné, že stále přichází v úvahu trestní odpovědnost osob zúčastněných na svěrenském fondu, tj. zakladatele, svěrenského správce, obmyšleného či osoby vykonávající dohled nad správou.

Dalším cílem tohoto článku bylo nastínit rizika zneužití svěrenského fondu jako nástroje k páčání trestné činnosti, jakož i tendence vedoucí ke snižování takových rizik. Institut svěrenského fondu je obdobně jako právnické osoby považován za rizikový instrument, který

je zneužitelný k páčání trestné činnosti. Problematickou se zdála být v minulosti zejména anonymita osob zúčastněných na svěřenském fondu a související netransparentnost vlastnické struktury, absence centrální evidence svěřenských fondů a nedostupnost statutu. Tyto krajně problematické aspekty zapříčinily nedostupnost základních údajů ohledně svěřenských fondů a nemožnost orgánů veřejné moci vykonávat nad nimi dohled. Za problematický byl rovněž považován stav toho času platné a účinné právní úpravy v oblasti zajišťování majetku, neboť tato nekorespondovala s institutem svěřenského fondu. Tento nevyhovující stav se zákonodárce v minulosti snažil napravit řadou novelizací jak soukromoprávních, tak veřejnoprávních předpisů. Pokud se jedná o konkrétní oblasti kriminality, v rámci kterých může svěřenský fond posloužit jako nástroj k páčání trestné činnosti, lze obdobně jako u trustů a jiných trust-like entit zmínit trestné činy legalizace výnosů z trestné činnosti či financování terorismu. Teoretické riziko zneužití svěřenského fondu k páčání trestné činnosti lze nalézt také ve vztahu k jiným trestným činům, jako je např. trestný čin podvodu, poškození věřitele, korupční či daňové trestné činy.

Taková rizika je zapotřebí cílevědomě a efektivně omezovat či (ideálně) zcela eliminovat, a to prostřednictvím kontroly kriminality. Kontrola kriminality se uplatňuje jako „*jednota represe a prevence*“. Trestní represe je pojímána jako jeden z nástrojů přispívajících ke kontrole kriminality, přičemž účelem trestu je chránit společnost před trestnou činností, zabránit pachatelům v pokračování v další trestné činnosti, zajistit jejich výchovu a nápravu a v neposlední řadě též výchovné působení i na ostatní členy společnosti. Prevence naopak zahrnuje veškerá opatření nerepresivního charakteru, tj. veškeré aktivity vyvíjené státními, veřejnoprávními a soukromoprávními subjekty směřující k předcházení páčání kriminality, resp. zmenšování jejího rozsahu, závažnosti a jejích následků. Mezi preventivní opatření v první řadě spadá zavedení účinných a transparentních pravidel a opatření, dostatečná informovanost adresátů právních norem a podpora jednání konformního s takto nastavenými pravidly. Od doby zakotvení institutu svěřenského fondu v českém právním řádu došlo k významným změnám právní úpravy, jejichž účelem bylo snížit rizika páčání trestné činnosti prostřednictvím svěřenského fondu. Vývoj legislativy v této oblasti byl zároveň velmi výrazně ovlivněn unijní legislativou. Kromě nastavení funkčních pravidel a zajištění dostatečné informovanosti adresátů norem, má prevence svůj zásadní potenciál též v evidování subjektů a dohledu nad nimi. K tomuto účelu má sloužit evidence svěřenských fondů a evidence skutečných majitelů. Ukázkovým projevem principu cílenosti prevence jsou pak opatření dle zákona o některých opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu. V širším významu k prevenci přispívají také další opatření, která se sice primárně neaplikují na svěřenský fond, nicméně mohou nepřímo napomáhat ke snižování rizika páčání protiprávní činnosti prostřednictvím svěřenského fondu. Prevence kriminality totiž není omezena záběrem pouze trestního práva, ale působí komplexně a interdisciplinárně.

V neposlední řadě bylo jedním z cílů zhodnotit potřebnost a vhodnost *de lege ferenda* úpravy jiné. Přestože je zřejmé, že nelze vyloučit riziko zneužití svěřenského fondu k páčání trestné činnosti, zavedení trestní odpovědnosti svěřenského fondu by za současného stavu platné a účinné právní úpravy bylo dle mého názoru nevhodné a nekoncepční. V opačném případě by zákonodárce popřel samotnou povahu svěřenského fondu jakožto institutu věcných práv, přičemž ani v záležitostech trestního práva by nemělo být odhlíženo od aspektů práva

soukromého. Tomuto navíc přisvědčuje skutečnost, že trestní odpovědnost trustů, trust-like entit a jiných obdob svěrenských fondů není v zahraničních právních řádech běžná. Opačný názor zákonodárce, popř. nové mezinárodní závazky a vývoj legislativy směrem k zavedení trestní odpovědnosti svěrenského fondu nicméně vyloučit nelze. V tomto ohledu by však bylo nezbytné přistoupit k významnějším změnám pojetí institutu svěrenského fondu, anebo přepracování konstrukce právní osobnosti (případně obojího současně). Teoreticky by se dalo uvažovat o zavedení tzv. „*právní quasi-osobnosti*“ pro svěrenské fondy a jiné instituty, u kterých by se to zákonodárci jevilo vhodné. Na základě této konstrukce by svěrenský fond mohl v omezeném rozsahu disponovat právy a komplementárně též povinnostmi, a tudíž odpovídat za případné právní následky i v trestněprávní rovině.

Závěrem, ať už se bude případný vývoj legislativy související se zavedením trestní odpovědnosti svěrenského fondu v budoucnu vyvíjet jakýmkoliv směrem, jistě bude velmi živelným předmětem odborné diskuze a jedním z kontroverzních témat české právní kultury.

Informace pro autory

Líbily se Vám naše články? V příštím čísle může být i ten Váš. Články přijímáme nepřetržitě, nemáme tedy žádnou uzávěrku. Obsah jarního čísla připravujeme do konce března, obsah podzimního do konce září. Články zasílejte v elektronické podobě (formát docx, či doc) na e-mail **redakce@iurium.cz**. Článek je nutné opatřit abstraktem, a to v českém a anglickém jazyce, dále pak medailonkem autora. Délka abstraktu je maximálně 500 znaků včetně mezer. Medailonek autora má rozsah taktéž 500 znaků a autor se v něm krátce představí (u jaké instituce studuje či pracuje, jaká je jeho specializace v rámci práva apod.). Co se týče délky článku, doporučený rozsah znaků je 18.000-36.000 znaků včetně mezer (tedy 10-20 normostran). Na druhou stranu v odůvodněných případech publikujeme i články delší či kratší.

Iurium Scriptum je odborné periodikum. Přijímáme tedy pouze články na vysoké úrovni, které řeší nějaký právní problém v tom nejširším slova smyslu - nejsou tak vyloučeny ani články na pomezí práva a filozofie, ekonomie, psychologie, sociologie či jiných oborů. Je nutné je opatřit citačním aparátem, přičemž pro všechny autory je závazná citační norma, kterou naleznete na adrese **www.iurium.cz/citace**. Citační normu je třeba striktně dodržovat.

Přijímáme pouze články, které jsou originální a které ještě nebyly publikovány v jiném periodiku. Je ovšem možné odeslat části článků či celé statě, které byly užity v účasti v různých soutěžích, jako kvalifikační podmínky při plnění nějakého předmětu či jako diplomové nebo jiné práce. Samozřejmostí je, že předkladatel musí disponovat autorskými právy k předkládanému článku.

Zasláním článku uděluje autor výhradní licenci k publikaci článku jak v online podobě na serveru Iurium (**www.iurium.cz**), tak v tištěné verzi Iurium Scriptum. Je na posouzení redakce a redakční rady, jestli článek posoudí jako vhodný k publikaci a jestli článek bude publikován. V případě, že by padlo rozhodnutí článek nepublikovat a licenci nevyužít, předkladatel o tom bude neprodleně informován.

Kromě odborných článků je ale možné předložit i článek do kterékoli z rubrik, které jsou k nalezení na internetovém portálu Iurium. Je tedy možné zasílat recenze na literaturu, komentáře k aktuální legislativě či judikatuře, či jenom obecné úvahy *de lege lata* či *de lege ferenda* k jakýmkoliv otázkám. Stejně tak je možné předkládat články, které mají za cíl popularizaci práva a srozumitelným způsobem vysvětlují nějaký právní problém. Jiné články než odborné články není nutné opatřovat abstraktem.

**Jedna legenda právního psaní. Pět překladatelů. Rok a půl práce.
To je adaptovaný překlad jedné z nejcitovanějších a nejprodávanějších
knih o právním psaní na světě.**

Naleznete v akademických knihkupectvích a na našem e-shopu

publishing.nugisfinem.org

To ale není všechno. Další odborné články, rozhovory s nejvýznamnějšími osobnostmi ze světa práva, aktuální legislativa i judikatura. To vše a mnoho dalšího naleznete na našem webu.

www.iurium.cz

NUGIS FINEM
PUBLISHING